

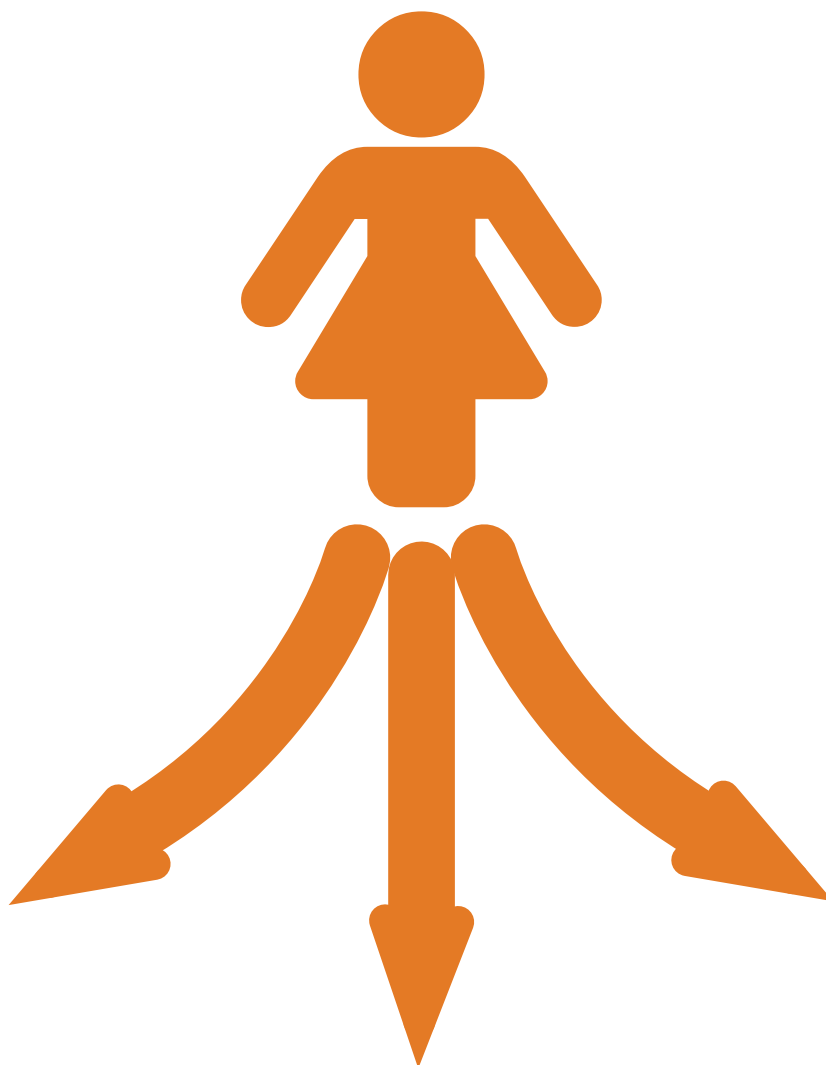
Ann Cecilie Bergene | Elin Borg | Arild H. Steen

Framtidsdebatten

Retningsviser for arbeidslivet

Ungdom skaper framtida.
Difor må vi lytte til dei unge.

Med denne rapporten lanserer Unio det vi kallar Framtidsdebatten – ein debatt om viktige utviklingstrekk og utfordringar i framtidens arbeidsliv. Framtidsdebatten vil vere basert på ein årleg analyse som skal gi kunnskap om ungdommars og norske arbeidstakarars val, haldningar og verdier.

Unio ynskjer å sette sentrale problemstillingar for velferdssamfunnet og arbeidslivet under debatt. Denne debatten skal byggje på eit forskingsbasert kunnskapsgrunnlag. Vi har derfor inngått eit samarbeid med Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) på Høgskolen i Oslo og Akershus.

Velferds- og kunnskapsyrka må vere attraktive nok til å trekkje til seg godt kvalifisert arbeidskraft. Desse yrka er heilt sentrale for å gi innbyggjarane velferdstenester av høg kvalitet. Det handlar om viktige og nødvendige berebjelkar i det norske velferdssamfunnet. Nettopp fordi mange av desse yrka stiller krav til høgre utdanning, må mange, og truleg stadig fleire unge, velje desse utdanninga no.

Ungdom skaper framtida. Difor må vi lytte til dei unge. Framtidsdebatten vil derfor etablere ei årleg ungdomsundersøking som vil gi oss ny og unik kunnskap om unge sitt syn på utdanning- og yrkesval.

Vi ynskjer å engasjere medlemmene våre i ein diskusjon om moglege vegval for framtida. Samstundes håper vi at meir kunnskap om haldningar blant ungdom og blant norske arbeidstakarar vil vere viktige for Unios arbeid med å utvikle ei fagrørsle som er «i takt med tida».

Anders Folkestad,
Unio-leiar

Framtidsdebatten er et nytt prosjekt hvor Unio og Arbeidsforskningsinstituttet samarbeider om å styrke kunnskapsgrunnlaget for debatten om velferdssamfunnets framtid.

Denne rapporten formidler resultater og analyser til Framtidsdebatten 2015. Framtidsdebatten er et nytt prosjekt hvor Unio og Arbeidsforskningsinstituttet samarbeider om å styrke kunnskapsgrunnlaget for debatten om samfunns- og arbeidslivets framtid. Prosjektet består av årlige undersøkelser som stiller sentrale spørsmål til debatt.

I årets undersøkelser har vi hatt god hjelp av videregående skoler, som har muliggjort datainnsamling blant elever. En stor takk til elevene som har bidratt til undersøkelsen. Takk også til Niri Talberg og Linn Andersen for bistand til rekruttering av skoler til undersøkelsen.

Befolkningsundersøkelsen er gjennomført av Respons AS. En stor takk til Idar Eidset i Respons for bidrag til både spørreskjema, analyse og fortolkning.

Vi takker også prosjektets styringsgruppe for gode diskusjoner og innspill til tema og konsept. Styringsgruppa har bestått av:

Åshild Olaussen
Atle Gullestad
Signy Svendsen
Rolf Stangeland

Elin Borg har hatt hovedansvaret for ungdomsundersøkelsen og forfattet kapittel 3. Ann Cecilie Bergene har hatt hovedansvaret for befolkningsundersøkelsen og forfattet kapittel 4. Arild H. Steen har hatt hovedansvaret for slutføringen av rapporten.

Oslo, november 2015

Arild H. Steen
Instituttleder

Innledning

1.1 Hvorfor Framtidsdebatten?

Det meste som angår framtiden er uvisst. Det eneste vi kan vite med sikkerhet er at den skapes nå, gjennom en mengde individuelle og kollektive *veivalg*, blant folkevalgte og forvaltning, organisasjoner, individer, virksomheter og, av sentral betydning for framtiden, dagens ungdom. Disse veivalgene kan gjøres på mer eller mindre bevisst eller ubevisst grunnlag. Framtiden *skapes* dersom veivalgene er resultat av bevisste strategier med en ønsket retning.

Dermed, for å unngå å la framtiden være opp til en usynlig og ustyrlig hånd, eller eventuelt et resultat av stadige småkamper og brannslukking, utvikler Unio og AFI i fellesskap et prosjekt vi har valgt å kalle Framtidsdebatten. Med dette prosjektet håper vi at det skal skapes bevissthet rundt hvilken retning samfunnet skal bevege seg, hvilke veivalg skal tas, med den anerkjennelsen at dette er *politikk*, som defineres nettopp som aktiviteten som går ut på å styre eller lede samfunnsutviklingen. Som politikk bør de aktuelle veivalgene gjøres gjenstand for offentlig *debatt*. For å gjøre informerte og bevisste veivalg, bør debatten være kunnskapsbasert.

Framtidsdebatten skal, gjennom å reise sentrale problemstillinger, danne et kunnskapsgrunnlag for debatt av samfunnets utvikling i årene som kommer.

Framtidsdebatten skal:

- *Bidra til et bredere kunnskapsgrunnlag for samfunnets utvikling*
- *Sette sentrale problemstillinger for velferdssamfunnet og arbeidslivet på agendaen*
- *Vise betydningen av ungdommens utdannings- og yrkesvalg for samfunnet*
- *Favne vidt – fra den enkeltes forestillinger om det gode arbeidslivet til samfunnets behov*
- *Synliggjøre mulige veivalg og åpne for diskusjon om i hvilken retning utviklingen kan og bør gå*

Hensikten med forskningen i prosjektet vil være å bidra til en debatt, ikke å gi et øyeblikksbilde, og den er dermed heller ikke foretatt som et mål i seg selv. Som del av det større samfunnsmessige hele er heller ikke det framtidige arbeidslivet gitt. Det er videre ikke en stabil og konstant størrelse, og det er til stadighet i støpeskjeen. Som et flerårig prosjekt vil Framtidsdebatten reise problemstillinger knyttet til å få tilstrekkelig kvalifisert arbeidskraft innenfor utvalgte yrker, samt diskutere tiltak som kan påvirke individers valg.

En sentral kunnskap for å debattere det framtidige samfunns- og arbeidsliv er refleksjonene framtidens arbeidstakere gjør om veivalgene de står overfor nå og som de kommer til å måtte gjøre senere i livet. Framtidsdebatten innebærer dermed en årlig ungdomsundersøkelse som omhandler ungdoms refleksjoner rundt utdannings- og yrkesvalg, samt deres framtidige arbeidsliv. Vi vil med denne undersøkelsen kunne analysere svarene ungdommene gir for å finne ut driverne bak deres valg, synspunkter og ambisjoner. Undersøkelsen foretas hvert år på samme klassetrinn. På

Hensikten med forskningen i prosjektet vil være å bidra til debatt

den måten vil vi kunne analysere endring og etter hvert bygge en stor database som vil kunne brukes til å besvare nye forskningsspørsmål.

I tillegg handler enkelte veivalg om grunnleggende verdispørsmål, både knyttet til samfunnsutviklingen og til arbeidslivet. I årets undersøkelse valgte vi å starte med en av de sentrale offentlige bekymringene: å få tilstrekkelig kvalifisert arbeidskraft til velferds- og kunnskapsyrkene. Dette gjøres gjennom å reise spørsmålet om det finnes alternativer som kan og bør utforskes. Framtidsdebatten handler med andre ord om mer enn tilstrekkelig tilgang på «riktig» arbeidskraft. Den omhandler også om å diskutere hvem disse arbeidstakerne kan og bør være, for eksempel med tanke på kjønn og nasjonalitet/etnisitet, da også dette til en viss grad kan styres gjennom mangfolds-/likestillings-, utdannings- og innvandringspolitikk. I tillegg reiser Framtidsdebatten spørsmålet om hvordan arbeidskraften kan og bør disponeres.

I tillegg til å bidra til en kunnskapsbasert debatt har Framtidsdebatten mål om å også ha en opplysende funksjon, både for nåværende og framtidige arbeidstakere, gjennom at disse blir utfordret og invitert til å reflektere over spørsmål av stor samfunnsmessig betydning som de ellers ikke ville tenkt over.

Framtidsdebatten gjennomføres i 2015 for første gang. Vi etablerer nå et undersøkelseskonsept. Konseptet skal utvikles underveis. På grunnlag av årets erfaringer vil vi revidere problemstillinger, utvikle analysene og utvikle formidlingen i årene som kommer.

1.2 Hvordan lese rapporten

Rapporten består av følgende deler:

- Kapittel 2: Spørsmål til diskusjon – denne delen kan leses som en introduksjon til rapporten.
- Kapittel 3 «På vei inn i framtidens arbeidsliv» – her presenteres funn og analyser av den undersøkelsen vi har foretatt blant dagens ungdom.
- Kapittel 4: «Velferdssamfunnet og frivilligheten» - her presenteres resultater fra undersøkelsen vi har foretatt blant befolkningen om deres syn på frivillighetens rolle i velferdssamfunnet.
- Kapittel 5: Konklusjon
Datainnsamlings- og analysemetoder samt dokumentasjon av begge undersøkelsene er tilgjengelig på www.hioa.no/afi/framtidsdebatten.

Kapittel 2

Spørsmål til debatt:

Vil det bli tilstrekkelig arbeidskraft i velferdsyrkene i framtiden?

Arbeidskraftsbehovet framover er usikkert. Statistisk Sentralbyrås framskrivninger mot 2030 sier både at det blir mangel på høyere utdannet arbeidskraft innen velferdsområdet og arbeidskraft med realfagskompetanse (Cappelen, 2013). Etterspørselen etter arbeidskraft på universitets- og høghskolenivå samt yrkesfaglige studieretninger fra videregående skole vil fortsatt øke i hele tidsperioden. Samtidig forventes det en økt innvandring hvor mange ikke har en godkjent høyere utdanning. SSB-framskrivningene viser at etterspørselen etter arbeidskraft med høyere utdanning innen utdanning, helse, pleie og omsorg vil øke mye. Dette betyr at en økende andel av samfunnets ressurser vil gå til velferdssektoren. Velferdsyrkene oppleves som attraktive, spesielt blant jenter. Om attraktiviteten er sterk nok til å dekke etterspørselen er vanskelig å si.

I framtiden, hva skal «kunnskap» bety i slagordet «Kunnskap skal lønne seg»?

Vi finner at attraktive yrker blant ungdom krever høyere utdanning, slik som politi, advokat og lege. Ungdom gir uttrykk for å ønske å ta høyere utdanning, og foreldre forventer at barna gjør det. Det kan hevdes at samfunnet beveger seg i en retning hvor innbyggerne sier de absolutt har behov for både håndverkere og fagarbeidere, men det er ikke deres egne barn som skal ta en slik utdanning. Foreldrenes forventninger betyr mye for elevenes valg av utdanning. Foreldrenes støtte i utdanningsvalg og skole spiller stor rolle. En del ungdom og foreldre vil bli skuffet over at ambisjoner ikke innfris. Valgfriheten til ungdommen framstår som stor, men er den reell? Tvinges elevene til valg for å innfri forventninger? Og hva gjør dette eventuelt med det framtidige arbeidslivet? Blir «håndens arbeid» nedvurdert og lavstatus? Får vi en «mastersyke»? Som forfatteren Roy Jacobsen uttrykte det i sitt innlegg «Nasjonens nye hender» i VG Helg er han «kritisk til ånden i grunnskoleverket, som stadig flere unge forlater i den tro at framtida befinner seg i akademia, for alle».

Det har i denne forbindelse blitt trukket fram en «U-landskløft», hvor U-en er en grafisk form med lavtlønnede, ufaglærte på den ene siden og høytlønnede, høyt utdannede på den andre. Bunnen av U-en blir gruppen bestående av faglærte med spesifikk yrkeskompetanse eller mellomlange utdanninger, slik som håndverkere, lærere, sykepleiere og sosionomer. Denne gruppen i midten stilles til stadighet overfor press knyttet til en samtidig bevegelse i retningen av å bli utsatt for mer styring og kontroll på den ene siden og økt teoretisk kunnskap på den andre, som begge kan flytte fokus bort fra det håndverksmessige i arbeidet de gjør. Bør fokus flyttes bort fra det teoretiske og tilbake til det håndverksmessige for å øke disse yrkenes attraktivitet i det framtidige arbeidslivet og samfunnet?

Dette tvinger fram en diskusjon av synet på læring, kunnskap og kompetanse, og dernest hvilken utdanning, kunnskap og kompetanse som skal lønne seg. Ikke minst fordi prestisje og status også henger sammen med nettopp lønn. Vi har i våre analyser sett at enkelte yrker, som postbud, bussjåfør, mekaniker og snekker, blir oppfattet som å ha lav status, mens dommer i rettsal, forsker og psykolog blir oppfattet som høy status. Videre har vi sett at mens mange ønsker å bli politi, advokat og lege, er det få som oppgir at de ønsker å bli yrkessjåfør, elektriker og snekker.

Har Unio et ansvar for yrkers status og attraktivitet ut over egne rekker?

Status har en relativ dimensjon. Alle yrker kan ikke ha høy status. Status påvirkes av faktorer som utdanningskrav, attraktivitet, lønn og samfunnsnytte. Dersom dagens yrker med lav status skal heves er det rimelig å anta at andre yrker påvirkes av dette. Hvordan skal Unio forholde seg til dette? Unio organiserer arbeidstakere i yrker med til dels høy attraktivitet og status. Har Unio et ansvar i forhold til rekrutteringen til yrker som krever lite eller ingen akademisk utdanning?

OECD opererer med «kompetanser for det 21. århundre» og nevner eksempler som problemløsning, kreativitet, kulturkunnskap og praktiske ferdigheter. Vi kan med andre ord se konturene av et bredere kompetansebegrep. Hvordan kan Unio bidra til at praktisk faglighet og «håndens arbeid» ikke utsettes for systematisk nedvurdering? Kan en slik nedvurdering spille inn i profesjonene slik at de teoretisk krevende oppgavene får høyere status enn de utøvende og praktiske? Hvordan kan yrkesfagenes status heves? Og hvordan kan arbeidet innenfor sykehjem bli mer attraktivt? Skal «kloke hender» verdsettes like mye og være like attraktivt relativt til sykehus som «kloke hoder»?

Hvordan bør tilbud og etterspørsel etter arbeidskraft i velferdsyrkene påvirke lønnsdannelsen i framtiden?

Som vi har henvist til tilsier SSBs framskrivninger at etterspørselen etter arbeidskraft med høyere utdanning innen utdanning, helse, pleie og omsorg vil øke mye. Vi har i våre analyser sett at, spesielt blant jenter, er velferdsyrker som politi, lege, sykepleier og lærer relativt attraktive. I teorien vil økt etterspørsel etter arbeidskraft med tiltrengt kompetanse kunne presse fram økte relative lønninger både fordi forhandlingsposisjonen til disse yrkene styrkes, og fordi man ønsker å kanalisere arbeidskraft til velferdsyrkene. Dette åpner imidlertid et etisk dilemma; ettersom brorparten av velferdsyrkene finansieres gjennom offentlig sektor må denne eventuelt tas andre steder fra, og det kan være krevende å få til store lønnsloft. I hvor stor grad skal velferdsyrkene benytte seg av sin «markedsposisjon» til å kreve at mer av samfunnets ressurser brukes på deres lønn?

Vi har i denne rapporten også sett på det å benytte seg av frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste som en av mange mulige veivalg knyttet til utfordringene velferdsstaten står overfor. Hvordan vil et økt tilbud av frivillig arbeidskraft påvirke lønnsdannelsen for velferdsyrkene?

Bør det tenkes nytt rundt profesjoner i møte med et framtidig «fleksibelt» samfunn?

I det «nye» samfunnet verdsettes valg(frihet) og fleksibilitet så høyt at lukking av yrker gjennom kompetansekrav kan bli «låsing». Forskning viser at ungdom føler at de kommer til kort i en stresset hverdag med høye krav til skoleprestasjoner, og at spesielt jenter sliter med psykiske plager for eksempel knyttet til at de bekymrer seg mye om ting (Hartberg og Hegna 2014). Å måtte ta valg som «stenger» yrkesdører kan gjøre ungdommen «klaustrofobiske», og mange foretar dermed ikke-valg i form av å utsette. Er yrkets og profesjonens trygghet erstattet med en usikkerhet og frykt for innelåsing?

«Valgfrihet» trenger ikke å oppleves som en frihet. For det første vil folk med fritt valg ofte velge det samme alternativet som det de ville blitt påtvunget, fordi normer og forventninger er så sterke. Til dette kommer det at valgfrihet medfører belastningen med å måtte legitimere/begrunne valget personlig. Ungdom på studieforberedende og yrkesfaglig utdanningsprogram skiller seg fra hverandre ved at yrkesfagelevne er mer bestemt på sitt yrkesvalg. Vi har sett at elevene på studieforberedende i større grad er sikre på at valget de har gjort av utdanningsprogram er riktig. Jenter er mer usikre på sitt valg av utdanning og yrke. Gutter bestemmer seg raskere. Bestemmer de seg for raskt? Yrkesfagelevne «tvinges» til å velge tidligere. Samtidig vet vi at frafallet fra yrkesfagene er bekymringsfullt høyt. Valg av studieforberedende har sammenheng med sosial bakgrunn og foreldres forventninger har stor innflytelse. Ville

«Valgfrihet»
trenger ikke å
oppleves som
en frihet

det vært hensiktsmessig om valget ikke virker så låsende for yrkesfagelevne? Bør yrkesfagene og profesjonene i større grad gjøres «frynsete i kantene» slik at det ikke oppleves som like endelige valg?

Yrker bortfaller og kommer til som resultat av teknologiske og samfunns-messige endringer. Vår undersøkelse blant elever baserer seg på den etablerte forestillingen om at yrker er noe man utdanner seg til og/eller har resten av livet. Men denne forestillingen utfordres av teknologisk, organisatorisk og markeds-messig endring. En barnehagelærer eller politibetjent i dag må kunne mye mer enn for 10 år siden. Forventninger til kommunikasjon og dokumentasjon øker. Vil vi i framtiden velge yrker? Kan vi betrakte yrkeslivet som en stafett mellom løsning av ulike arbeidsoppgaver? Kan en ansatt i kriminalomsorgen bli en god sosialarbeider? Dersom yrkene og profesjonene er under stor endring – er da profesjonsbygging en framtidsrettet fagforeningsstrategi?

Er velferdsyrkene spennende nok?

Er yrkenes image og verdier i tråd med ungdommens drømmer? Ungdom verdsetter egenskaper ved en jobb som fast inntekt, fravær av arbeidsledighet, lønn og det å gjøre noe for andre. Mange har store utdanningsambisjoner. Dette er egenskaper som yrkene Unio organiserer i stor grad kan tilby. Ungdom ser for seg en plass i arbeidslivet hvor meningen med jobben ikke bare er å tjene penger. Samtidig presenteres vi ofte med forestillinger om at ungdommene er kravstore, karriereorienterte og individualistiske. Egenskaper som ikke preger Unio-yrkene. Hva er et dekkende bilde? I hvilken grad gis vi en dekkende beskrivelse av ungdommens ønsker og synspunkter?

Frivillighet – løsningen på framtidens omsorgsbehov?

Begrepet «frivillig arbeid» er på mange måter en motsetning. «Frivillig» betyr at innsatsen ikke, eller kun i begrenset grad, skal belønnes, mens «arbeid» er en innsats mot en ytelse. Ved at frivillig innsats skal avhjelpe mangler i velferds-tjenestene, utfordres skillet mellom arbeid og frivillig innsats. En kan for eksempel tenke seg at en ansatt og en frivillig utfører samme arbeidsoppgaver ved siden av hverandre, hvor den ene får lønn og den andre ikke. Lov- og avtaleverk i Norge baserer seg på at arbeid er entydig. Arbeid utløser rettigheter i velferds-staten og vår befolkningsundersøkelse om frivillighet viser at mange ikke er fremmede for at også frivillige bør få tilgang til rettigheter. Delingsøkonomiske løsninger utfordrer også arbeidsbegrepet. Frivillige kan bytte tjenester – «du måker snøen for meg mot at jeg gir din sønn ekstratimer i matte». Byttet blir dermed en gjensidig bebyrdende handling som krever enighet mellom partene om innsats og nytte. Om arbeidsbegrepet bør avgrenses eller tvert imot frynses opp er en viktig diskusjon framover.

Delings-
økonomiske
løsninger
utfordrer
også arbeids-
begrepet

Er det symmetri mellom befolkningens vilje til å betale skatt, deres forventninger til velferdssamfunnet og deres vilje til å yte og motta frivillige tjenester? Teknologiske løsninger og frivillig innsats utpekes som bedre løsninger enn økt skatt eller import av arbeidskraft. I hvilken grad er dette frivillige potensialet et reelt alternativ? I et samfunn hvor kravet til profesjonalitet, dokumentasjon og kompetanse er økende, er det da plass til «godhjertet» frivillig innsats som et substansielt supplement til profesjonelle tjenester?

Frivillig innsats – kun et supplement?

De frivillige vil yte en innsats som et supplement til offentlige velferdstjenester. Spørsmålet er om slike frivillige supplerende tjenester etter hvert vil inngå i den naturlige forventning om hva det offentlige bør stille opp med. Mange velferdstjenester har nettopp hatt denne utviklingen. Det startes opp som frivillig innsats og overtas og utbygges etter hvert av det offentlige. Frivillig innsats har dermed vært koblet til sosial innovasjon. Er frivillighet mer egnet til å sosial innovasjon og økt kvalitet enn kvantitet? Vi ser i vår undersøkelse at respondentene i stor grad vil yte sin innsats som tillegg til dagens tjenester – ikke nye tjenester. Bør de frivillige heller betraktes som en «kraftreserve»?

Noen av de frivillige setter videre betingelser som reiser spørsmål om hva det vil si å være «frivillig». Kan de som stiller betingelser om belønning betraktes som en arbeidskraftsreserve? Er dette en gruppe «arbeidstakere» som er villig til å jobbe for en lavere lønn og til andre betingelser enn vi finner i det ordinære arbeidsmarkedet? Bør disse pseudo-frivillige organiseres? Dette vil utfordre organiseringen, lovgivningen og lønnsdannelsen i arbeidsmarkedet.

Kan frivillighet styres og likevel være frivillig?

Produksjon av velferdstjenester krever organisering, kvalitetskontroll og forutsigbarhet, og det vil være ønskelig med mest mulig grad av sosial og geografisk likhet. I hvilken grad vil de frivillige underlegge seg styring og kontroll? Er dette forenlig med frivillig innsats? Er ikke det å avstå fra lønn nettopp et bytte for å slippe styring og kontroll?

Kommer frivillige til å avlaste eller belaste profesjonelle yrkesutøvere?

Det kan oppstå dilemmaer og konflikter i grensedragningen mellom lønnet og ulønnet arbeid, og mellom amatører og profesjonelle. Basert på funnene knyttet til å yte en innsats ser det ut til at de potensielt frivillige i liten grad vil gå de profesjonelle yrkesutøverne i næringen ved at de stort sett ønsker å påta seg

sosiale og/eller praktiske oppgaver. Vi har videre sett at det blir antatt at frivillig innsats vil kunne medføre at brukerne får mer oppmerksomhet og at oppgavene blir mer omsorgsfullt utøvd. Dette gjelder spesielt innenfor eldreomsorgen. Et spørsmål her er om frivillige og profesjonelle kan komme i konflikt over det «meningsfulle» og «omsorgsfulle» arbeidet - vil vi få en ny arbeidsdeling mellom profesjonelle og frivillige hvor de frivillige dekker mellommenneskelige og relasjonelle behov, mens profesjonelle konsentrerer innsatsen om ikke-relasjonelle behov? Vil dette i så fall oppleves som en tømming av profesjonene for meningsfullt og kvalitativt innhold?

Spørsmålet om avlastning eller belastning handler også om hva frivillige i befolkningens øyne (ikke) kan gjøre med full tillit. Respondentene i vårt utvalg gir generelt uttrykk for at de har tillit også til frivillige. På den andre siden oppgir en relativt høy andel at de vil frykte at frivillige kun er «godhjertede» amatører og ikke profesjonelle nok. Vil økt bruk av frivillig innsats kreve egen opplæring og/eller veiledning? Vil opplæring og veiledning av frivillige bli en egen oppgave som krever en egen profesjonalisering? Hvordan skal de profesjonelle veilede de frivillige? Fordrer økt kvalitet at profesjonene anerkjenner og inviterer de frivillige inn? Hvordan skal profesjonsgruppene kunne forvalte sin profesjon i en situasjon der «godhjertede amatører» potensielt går dem i næringen?

Vi presenteres ofte med forestillinger
om at ungdommene er kravstore,
karriereorienterte og individualistiske.
Egenskaper som ikke preger Unio-yrkene.

Hva er et dekkende bilde?

Kapittel 3

På vei inn i framtidens arbeidsliv

Utdannings- og yrkesvalg som foretas av dagens ungdom vil ha store konsekvenser for framtidens arbeidsliv. I denne delen av rapporten vil vi presentere funn fra ungdomsundersøkelsen, en spørreundersøkelse blant et tilfeldig utvalg ungdom på 2. trinn på videregående skole. Hensikten med ungdomsundersøkelsen er å få økt kunnskap om ungdommers holdninger, forventninger og oppfattelse av arbeidsmarkedet, samt planer knyttet til utdannings- og yrkesvalg for å bidra til debatt om det framtidige arbeidslivet. Ungdommen er ikke bare skaperne av det framtidige arbeidslivet, de gjør også sine yrkesvalg på bakgrunn av hvordan arbeidslivet framstår nå.

Utvalget består av 2553 elever i alderen 16 til 17 år. Om lag halvparten av elevene går på studieforberedende utdanningsprogram og halvparten på yrkesfaglige utdanningsprogram. Kjønn er jevnt fordelt i utvalget. I ungdomsundersøkelsen spørres det om utdanningsplaner og yrkesvalg, samt om deres oppfatning av ulike yrkesgrupper/profesjoner. Problemstillingene vi har vært opptatt av i denne delen av rapporten er knyttet til framtidens arbeidsliv. Hvilke yrker eller yrkesområder er det ungdommene ønsker å utdanne seg til? Står disse valgene i samsvar med det vi tenker oss er framtidens arbeidskraftsbehov? Tenker gutter og jenter likt eller ulikt om yrkenes attraktivitet når de legger sine planer? Hvilken betydning har landbakgrunn og sosial klasse for valg og preferanser for utdanning og yrke? På hvilken måte er elever på studieforberedende utdanningsprogram like og ulike elever på yrkesfaglige utdanningsprogram når det gjelder yrkesvalg? Hva mener elevene er det «gode arbeidsliv»? Dette er noen av temaene vi vil berøre i denne delen av rapporten.

Kapittel 3.1 tar for seg utvalget og hvordan de fordeler seg med hensyn til sosial klasse og landbakgrunn. Kapittel 3.2 presenterer funn om hvordan elevene opplevde det å velge utdanningsprogram på ungdomsskolen og hvem som var viktige kilder for dem i prosessen med å velge utdanningsprogram. I kapittel 3.3 ser vi på hvordan elevene fordeler seg på ulike utdanningsprogram. Kan vi si noe om hvem som velger hvilke utdanningsprogram? Kapittel 3.4 tar opp spørsmål rundt hva elevene tenker om arbeid og valg av yrke. Videre ser vi på hva som er viktig for elevene når de skal velge yrke. Finnes det forskjeller med hensyn til kjønn, landbakgrunn og sosial klasse når det gjelder hva som for elevene karakteriserer det gode arbeidsliv? Og hva ser de for seg er inkluderings- og utestengningsmekanismer i arbeidslivet? Til slutt i dette kapitlet har vi presentert elevene for en rekke yrker og yrkesområder og bedt dem å vurdere hvorvidt dette er yrker de kunne tenke seg i framtiden, og hvorvidt yrkene oppleves å ha høy eller lav status. Kapittel 3.5 diskuterer elevenes samfunnsengasjement og graden av oppslutning om frivillig arbeid. Vi avslutter med et oppsummerende kapittel (Kapittel 3.6).

3.1 Ulike muligheter

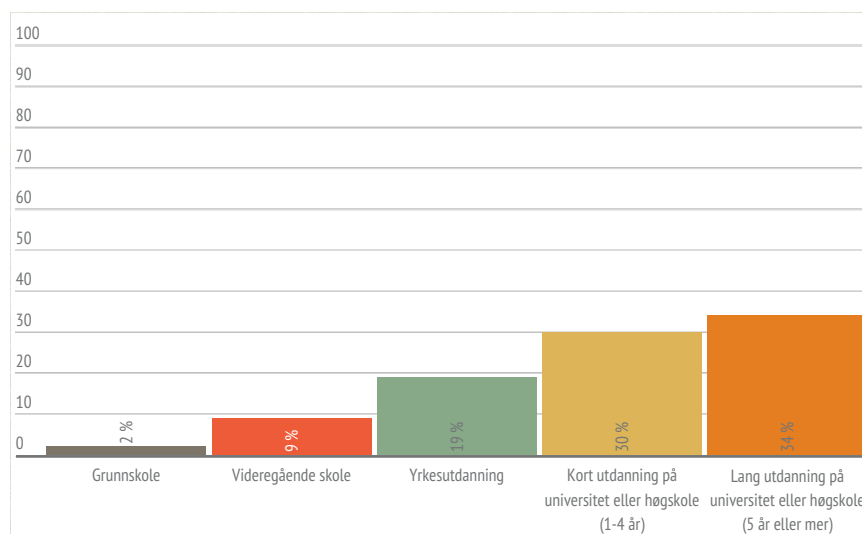
Har alle barn like muligheter for utdanning og arbeid? Hvor en blir født og av hvem har stor innvirkning på hvilke prioriteringer man gjør og på valg senere i livet. I dette kapitlet redegjør vi for utvalgets bakgrunn med hensyn til foreldrenes sosiale posisjon i samfunnet og landbakgrunn. Begge faktorer har vist å være sterkt forbundet med utdannings- og yrkesvalg. Variablene presentert i dette kapitlet vil vi bruke videre i senere analyser om elevenes utdanningsvalg og yrkespreferanser.

3.1.1 Sosial klasse

Forskning viser at familiens sosiale status kan ha mye å si for ungdommens valg av utdanning og yrke (Bakken m. fl. 2008, Bæck 2006). Sosial klasse blir målt med to variabler i denne undersøkelsen, foreldrenes utdanning og yrke. For det første har vi spurt elevene om fars og mors høyeste utdanningsnivå. Elevene krysset av på en femdelte skala hvor laveste verdi var fullført grunnskole, og høyeste verdi var lang utdanning på universitet eller høyskole (5 år eller mer). Vi kodet deretter mors og fars høyeste utdanningsnivå til én variabel som viser utdanningsnivået til den i familien (mor eller far) som har det høyeste utdanningsnivået. Figuren under viser fordelingen på denne variabelen. Nærmere 65 prosent oppgir at én av foreldrene har utdanning fra universitet eller høyskole. I senere analyser har vi valgt å kategorisere foreldrenes høyeste utdanning inn i:

- *Lavere utdanning* bestående av de med grunnskole, videregående skole og yrkesutdanning (29 prosent)
- *Middels utdanning* som er kort utdanning på høyskole eller universitet (30 prosent)
- *Lang utdanning* som er utdanning over 4 år (34 prosent)

Utdanningsnivå basert på den forelder som har høyest utdanningsnivå. n=2374 (missing 7 prosent)

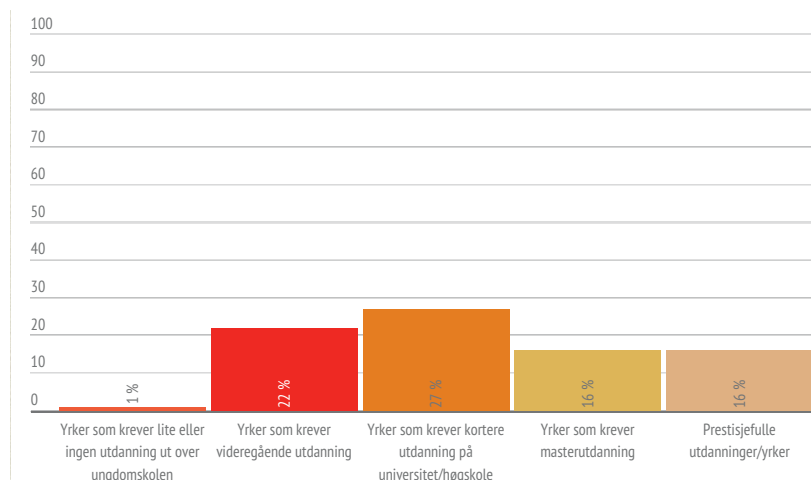
Videre ble elevene spurt om mors og fars yrke. Yrkene som ble oppgitt ble deretter kodet etter SSBs yrkesklassifisering STYRK-08. Yrkesklassifiseringen er basert på spesialisering, hvor lavere tall betyr høyere grad av kompetanse. Kompetansenivå bygger i hovedsak på hva som kreves av dybdekunnskap for å håndtere kompleksitet i arbeidsoppgaven og utdanningsnivå innenfor yrket. Videre ble yrkene plassert inn i fem kategorier:

1. Yrker som krever lite eller ingen utdanning ut over ungdomsskolen (renholdspersonell, hjelpearbeidere, operatører)
2. Yrker som krever videregående utdanning (kontoryrker, salgs- og serviceyrker, bønder, håndverkere)
3. Yrker som krever kortere utdanning på universitet/høgskole (sykepleiere, lærere, ledere på lavere nivå)
4. Yrker som krever masterutdanning (ingeniører, akademiske yrker, mellomnivå ledere)
5. Prestisjefulle utdanninger/yrker (ledere, dirketører, advokater, dommere, leger, professorer)

For å si noe om familiebakgrunn ble den forelderen med høyest yrkesklassifisering satt som familiens yrkesklassifisering. Figuren under viser at 16 prosent oppgir at mor eller far har prestisjefulle yrker eller utdanninger, mens hovedvekten av utvalget har foreldre med yrker som krever bachelor eller master på universitet eller høgskole. Vi har valgt å kategorisere yrkesbakgrunn inn i:

- *Lavere sosial klasse*, som består av yrker som krever videregående skole eller mindre (24 prosent)
- *Middelklasse*, som krever kortere høgskole- eller universitetsutdanning (27 prosent)
- *Øvre middelklasse*, som krever lang høgskole- eller universitetsutdanning (32 prosent)

Sosial klasse basert på foreldrenes yrke og utdannig (den med høyest). n=2094 (missing 18 prosent)

Sammenhengen
mellom
landbakgrunn
og sosial
bakgrunn er
betydelige

Elever med høyere sosial bakgrunn oppgir oftere at foreldrene har høy utdanning sammenlignet med elever fra lavere sosiale klasser. Sammenhengen er imidlertid ikke perfekt, noe som enten kan bero på en overkvalifisering i yrkene, eller at prestisjetunge yrker besittes av personer uten tilsvarende høy utdanning. Noe av årsaken til mismatchen mellom yrke og utdanning kan selvfølgelig også være avhengig av elevenes kunnskap, eller mangel på kunnskap, om foreldrenes utdanning og yrke. Da vi finner en moderat korrelasjon mellom disse to målene på sosial klasse har vi valgt å bruke de hver for seg. Når vi gjør analyser av elevenes utdanningsvalg, vil vi anta at foreldrenes utdanningnivå har størst betydning for deres valg og derfor kontrollere for dette. Når vi gjør analyser av yrkespreferanser velger vi å bruke foreldrenes yrkesbakgrunn som mål på sosial klasse fordi vi tenker at foreldrenes yrke vil ha større betydning for elevenes preferanser enn utdanningsnivå.

3.1.2 Landbakgrunn

Elevene i utvalget ble spurt om hvilket land de og deres foreldre ble født i. Elevene oppga bakgrunn fra 71 ulike land. For enkelhets skyld, samt for å få et tilstrekkelig antall elever i de ulike kategoriene, har vi valgt å kode elevenes landsbakgrunn inn i tre kategorier; norsk, bakgrunn fra skandinavisk eller vestlig land, og bakgrunn fra ikke-vestlige land. Vi har altså valgt å se bort i fra om elever er såkalte første- eller andregenerasjons innvandrere. Utvalget vårt består av 87 prosent elever med norsk bakgrunn, 1 prosent med bakgrunn fra skandinaviske eller vestlige land, og 8 prosent med bakgrunn fra ikke-vestlige land (n=2447, missing 4 prosent). Til sammenligning er andelen norskfødte med innvandrerforeldre og innvandrere 16 prosent av befolkningen (SSB 2015b).

Forskning viser at elever med minoritetsbakgrunn oftere får dårligere skole-resultater sammenlignet med majoritets elever, men at disse sammenhengene ofte forklares med sosial bakgrunn (Bakken og Elstad 2012; Borg, 2014). Sammenhengen mellom landbakgrunn og sosial bakgrunn er altså betydelige. Vårt materiale underbygger slike funn, og vi finner signifikante forskjeller mellom etnisk norske elever og elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land når det gjelder sosial klasse, målt både ved foreldrenes utdanning og yrke. Elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land har større sannsynlighet for å ha foreldre med lavere utdanningsnivå og mindre prestisjefylte yrker enn etnisk norske elever.

3.2 Om valg av utdanningsprogram

Unge må velge hvilket videregående utdanningsprogram de ønsker i 10. klasse på ungdomsskolen. De kan søke studieforberedende utdanningsprogram (3 alternativer¹) eller yrkesfaglige utdanningsprogram (9 alternativer²). Studieforberedende utdanningsprogram gir generell studiekompetanse ved bestått utdanning. Valgene de unge står overfor i 10. klasse er i hovedsak om de skal ta ett av ni yrkesfaglige utdanningsprogram eller om de skal ta studiespesialiserende for å kunne ta høyere utdanning på universitet eller høyskole etter videregående skole.³ I 10. klasse er elevene 15 eller 16 år gamle, og det er klart at det er et vanskelig valg for mange å velge om de skal studere eller om de skal satse på et yrkesfag.

I forberedelsene til denne studien gjorde vi også et uformelt gruppeintervju med seks ungdommer som hadde svart på spørreskjemaet. I denne samtalen var det spørsmålet om valg av utdanning og yrke som i stor grad opptok ungdommen. Vi oppfattet at det var stor enighet om at det var vanskelig å velge utdanningsprogram på grunn av manglende kunnskap, og at valgene man tok opplevdes som viktige for framtiden. Elevene vi snakket med gikk alle på studieforberedende utdanningsprogram, og de ga uttrykk for at de hadde valgt utdanningsprogrammet fordi de ikke visst hvilket yrke de ønsket å gå inn i. Noen hadde delvise planer om yrkesfelt, men var i all hovedsak åpne. Vi vil i dette kapitlet undersøke om vi kan få støtte for disse påstandene i datamaterialet vårt, og vil derfor undersøke forskjeller mellom studiespesialiserende og yrkesfaglige utdanningsprogram. Vi vil også presentere ulike holdninger og forestillinger koblet opp mot de potensielt ulikhetsskapende bakgrunnsvariablene vi allerede har vært inne på i tidligere.

FUNN: Elever opplever høy grad av støtte fra foreldrene og får informasjon om valg av utdanningsprogram i hovedsak av foreldre og av rådgiver på skolen. Likevel oppgir om lag en tredjedel av utvalget at de ikke visste nok om utdanningsprogrammene da de valgte. Elever på studieforberedende utdanningsprogram er sikrere på det utdanningsvalget de har tatt, mens elever på yrkesfaglige utdanningsprogram oppgir i større grad at de like gjerne kunne valgt et annet utdanningsprogram.

Elever med etnisk norsk bakgrunn opplever i større grad at foreldrene deres vil at de skal gjøre egne utdanningsvalg basert på egne interesser, mens elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land i større grad opplever at foreldrene har sterke meninger om hva de burde velge og at disse meningene oftere går på tvers av egne ønsker og meninger. Elever på yrkesfag oppgir at foreldrene har helt andre meninger enn dem selv hva angår utdanningsvalg. Elever fra lavere sosiale klasser oppgir oftere at de ikke har snakket med foreldrene sine om utdanningsvalg.

¹ Studiespesialisering, idrettsfag og musikk, dans og drama.

² Byggfag- og anleggsteknikk, design og håndverk, elektrofag, helse- og oppvekstfag, medier og kommunikasjon, naturbruk, restaurant- og matfag, service og samferdsel og teknikk og industriell produksjon.

³ Det er også mulig å få generell studiekompetanse også hvis du går på yrkesfaglig utdanningsprogram på Vg1 og Vg2 ved å ta et påbyggingsår til generell studiekompetanse på Vg3.

Rådgivnings-
tjenesten har
en relativt stor
innflytelse på
elevenes
utdanningsvalg

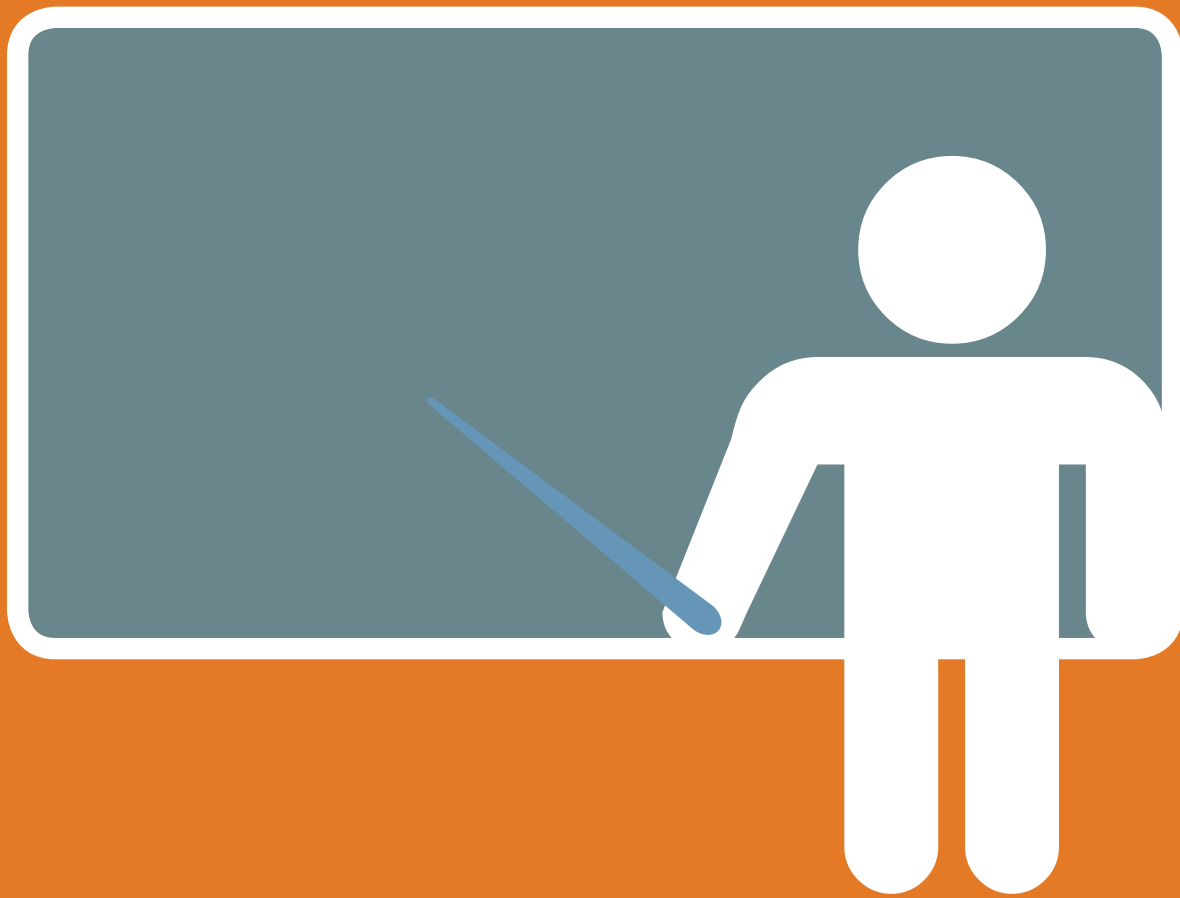
3.2.1 Visste elevene om utdanningsprogrammene før de tok et valg?

På ungdomsskolen finnes rådgivere som skal veilede elevene i deres valg av utdanningprogram når de skal søke til videregående opplæring. Foreldrene er selvsagt også viktige i en slik prosess. Elevene i undersøkelsen vår oppgir at det i hovedsak var foreldrene som ga dem den viktigste informasjonen i prosessen med å velge utdanningprogram. Nesten halvparten av utvalget oppgir at foreldrene ga dem den viktigste informasjonen med hensyn til hva de skulle velge (47 prosent). Dette funnet sammenfaller med andre undersøkelser som viser at foreldres forventninger, egne interesser og venners valg i stor grad spiller inn når elevene velger utdanningprogram (Smette og Hegna 2010; Støren, Waagene, Arnesen og Hovdhaugen 2010). I undersøkelsen vår oppgir 36 prosent at rådgiver på skolen har bidratt med viktig informasjon om valg av utdanningprogram. Selv om rådgivingstjenesten i skolen har vært kritisert for å komme inn sent i prosessen med å bestemme utdanningprogram, og at veiledningen ofte skjer i kjønnssegregerte grupper (Osaland 2015; Støren m. fl. 2010), viser vår undersøkelse at rådgivingstjenesten har en relativt stor innflytelse når det gjelder å komme med informasjon til elevene om utdanningsvalg. Det betyr at rådgivernes påvirkning ikke er ubetydelig, og for eksempel arbeid med å fremme kjønnsutypisk utdanninger, kan styrkes nettopp her.

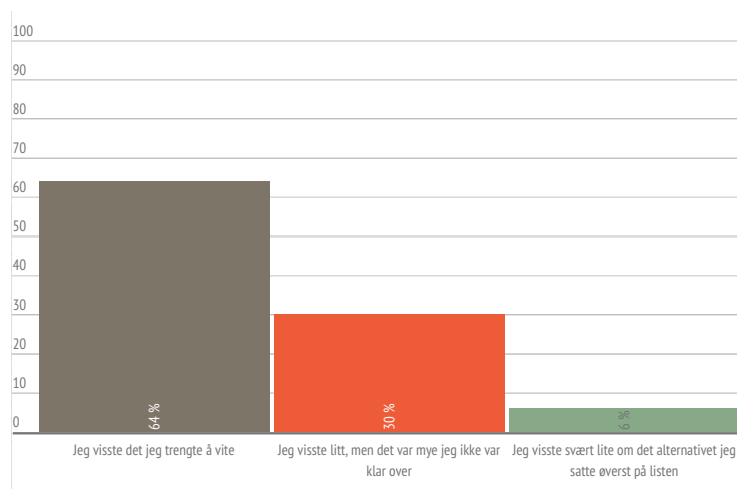
Elevene oppgir videre at følgende kilder har vært viktige i deres valg av utdanningprogram: venner (32 prosent), lærer (27 prosent), nettsteder som vigo.no og vilbli.no (23 prosent), informasjonsmøter på videregående skole (22 prosent), informasjonsmøte på ungdomsskolen (11 prosent), utdanningsmesse (10 prosent), andre voksne (7 prosent) og reklame fra skoler (4 prosent).

Vi spurte elevene videre om hvor mye de visste om det utdanningsprogrammet de satte øverst da de søkte i 10. klasse. Figuren under viser at hovedvekten av elevene oppgir at de visste det de trengte å vite når de søkte skole og utdanningprogram. I overkant av en tredjedel av elevene visste litt, men det var mye som var uklart. Potensielt kan denne gruppen stå i fare for å velge feil, å måtte bytte eller slutte på videregående skole. Slik sett er det viktig å finne ut hva som karakteriserer denne gruppen elever.

Vi fant ingen signifikante forskjeller mellom gutter og jenter når det gjelder hvor mye de oppgir å vite om utdanningsprogrammet de søkte på i 10. klasse. Derimot fant vi signifikante forskjeller mellom elever ved studieforberedende utdanningprogram og elever ved yrkesfaglige utdanningprogram. Elever ved de studieforberedende utdanningprogrammene oppgir i større grad å ha hatt kunnskap om utdanningprogrammet de søkte på sammenlignet med elever ved yrkesfaglige utdanningprogram. Vi finner også at foreldrenes utdanningsnivå har betydning for hvor mye elevene visste om valg av utdanningprogram. Elever fra familier med høyt utdannede foreldre oppgir i større grad at de hadde nok kunnskap om det utdanningprogrammet de søkte. Til slutt finner vi at elever med etnisk norsk bakgrunn visste mer om utdanningprogrammet de valgte enn elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land.

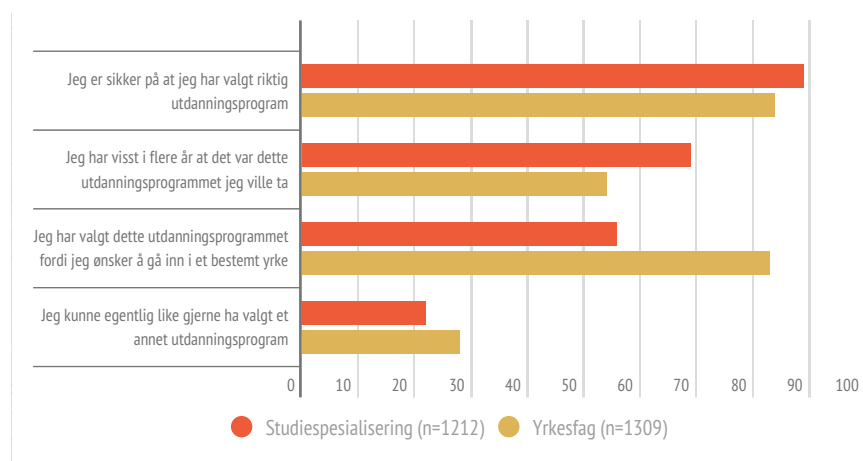

Hvor mye elevene visste om det utdanningsprogrammet de satte øverst da de søkte i 10. klasse (n=2543)

Vi vil anta at det vil være betydelige forskjeller mellom elever på studiespesialisering og yrkesfag når det gjelder motivasjonen deres for å velge utdanningsprogram. Figuren under viser at en større andel av elever ved yrkesfaglige utdanningsprogram oppgir at de valgte utdanningsprogrammet de går på fordi de ønsket å gå inn i et bestemt yrke sammenlignet med elever på studieforberevende utdanningsprogram. Videre oppgir en større andel av elever med innvandrerbakgrunn at de hadde et bestemt yrke i tankene når de valgte utdanningsprogram sammenlignet med etnisk norske elever, og flere gutter enn jenter. Elever ved yrkesfaglige utdanninger oppgir også oftere at de like gjerne kunne valgt et annet utdanningsprogram enn det de går på nå. Her finner vi ingen kjønnsforskjeller eller forskjeller basert på landbakgrunn.

Elevenes motivasjon for å velge det utdanningsprogrammet de går på delt på studieforberevende og yrkesfaglig utdanningsprogram.

På spørsmål om elevene hadde visst over lengre tid at det var nettopp dette utdanningsprogrammet de ville ta, fant vi kun signifikante forskjeller mellom elever ved studiespesialisering og elever på yrkesfaglige utdanningsprogram. Som vi ser av figuren under oppgir elever ved studieforbereende utdanningsprogram oftere at de har visst lenge at det er dette de vil gå på. Elever ved studieforbereende utdanningsprogram oppgir også oftere enn elever ved yrkesfaglige utdanningsprogram at de er sikre på at de har valgt det riktige. Heller ikke her finner vi noen signifikante forskjeller etter kjønn eller etnisitet.

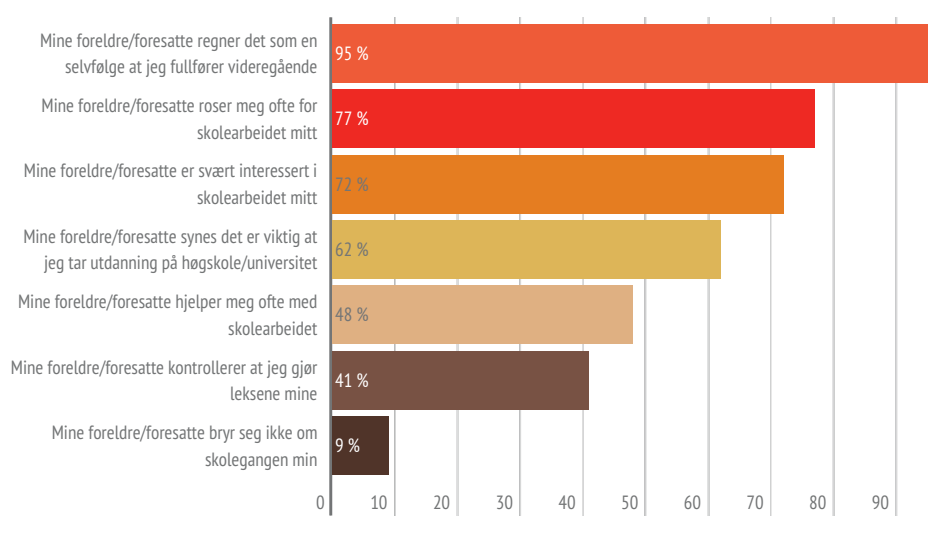
Sett under ett får altså elevene informasjon om valg av utdanningsprogram i hovedsak fra foreldre og fra rådgiver på skolen, og om lag to tredeler av utvalget opplever at de hadde nok kunnskap om utdanningsprogrammene da de valgte dette i 10. klasse. Vi finner at elever fra lavere sosiale klasser, elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land og elever på yrkesfaglige utdanningsprogram i større grad oppgir mangel på kunnskap om utdanningsprogrammene.

Elever på yrkesfaglige utdanningsprogram opplever i større grad enn sine medelever på studieforbereende at de valgte utdanningsprogrammet fordi de ville gå inn i et bestemt yrke, noe som jo er noe av essensen i yrkesfaglige utdanningsprogram. Elever på studieforbereende utdanningsprogram er sikrere på det utdanningsvalget de har tatt enn elever ved yrkesfaglige utdanningsprogram, som i større grad oppgir at de like gjerne kunne valgt et annet utdanningsprogram. Dette kan selvsagt bero på at det er vanskeligere å bestemme seg for et spesifikt yrke enn det å skulle studere videre, altså å holde dørene åpne.

3.2.2 I hvilken grad påvirker foreldrene elevenes valg av utdanningsprogram?

En av forklaringene på at elever fra høyere sosiale klasser gjør det bedre på skolen og velger annerledes enn elever fra lavere sosiale klasser har å gjøre med hvordan familiens normer, verdier og språk på ulike måter blir overført til barna (Bernstein 1975; Boudon 1974; Coleman 1966; Hernes 1974). Ut fra et slikt perspektiv reproduseres klasseforskjeller fordi foreldrene på ulike måter evner å støtte barna sine i sin utdanning. Vi spurte elevene i undersøkelsen hvordan de ville beskrive foreldrenes/foresattes forventninger, holdninger og atferd knyttet til skolegangen deres. Figuren under viser at elevene opplever at foreldrene regner det som en selvfølge at de skal fullføre videregående skole. I dag begynner de fleste ungdom på videregående skole, men det at om lag en tredjedel ikke har fullført videregående skole 5 år etter at de startet, har holdt seg stabilt over tid (Vibe, Frøseth, Hovdhaugen og Markussen 2012). Det er derfor stort politisk engasjement i å redusere frafall i videregående skole, og denne analysen viser at nesten alle elevene i undersøkelsen opplever en forventning eller press fra foreldrene om å fullføre videregående skole.

Opplevelsen av foreldrenes holdninger og atferd knyttet til elevenes skolegang (n=2496-2511). Andelen elever som oppgir at utsagnene stemmer godt eller svært godt på en 4-punkt skala.

Videre finner vi at elevene opplever stor grad av støtte fra foreldrene i form av ros for skolearbeidet og at foreldrene viser interesse for skolearbeidet. Kun 9 prosent oppgir at foreldrene ikke bryr seg om skolegangen. Bortimot halvparten oppgir at foreldrene hjelper dem med skolearbeidet. Dette kan bety flere ting. Det kan for det første bety at elevene er svake og trenger hjelp fra foreldrene til skolearbeidet, men det kan også være en indikasjon på at foreldrene støtter elevene i skolearbeidet, ved å snakke sammen om lekser og annet skolearbeid, uavhengig av skoleprestasjoner.

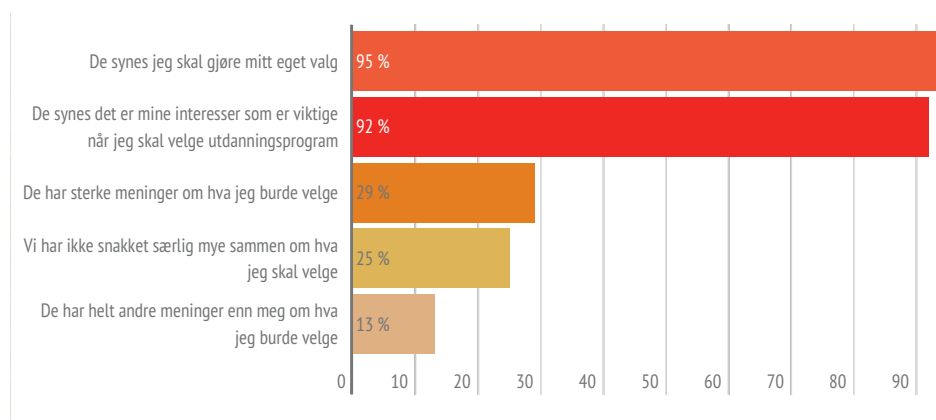
Vi finner at det at foreldrene hjelper til med skolearbeid, det at de er interessert i skolearbeidet, at de kontrollerer lekser og at de roser elevene forklarer 56 prosent av det vi har valgt å kalle *sosiale støtte*. Vi testet deretter hvorvidt det fantes forskjeller mellom kjønn, sosial klasse, etnisitet og utdanningsprogram når det gjelder opplevelsen av sosial støtte fra foreldrene. Vi finner at elever med foreldre med høyere utdanning opplever større grad av sosial støtte fra sine foreldre enn elever med foreldre med lavere utdanning.⁴ Vi finner ingen forskjeller mellom kjønnene, elever med ulik etnisk bakgrunn eller mellom elever på studieforberedende utdanningsprogram sammenlignet med elever på yrkesfaglige utdanningsprogram.

⁴ Her har vi rapportert ANOVA for foreldrenes samlede utdanningsbakgrunn som mål på sosial klassebakgrunn. Vi får samme resultater hvis vi bruker foreldrenes yrkesbakgrunn som mål på sosial klassebakgrunn.

Videre spurte vi elevene om hvilken rolle foreldrene hadde i tiden fram mot valg av utdanningsprogram. Dette kan også være en indikasjon på sosial støtte fra foreldrene. Figuren under viser at de fleste opplever at foreldrene var opptatt av at de selv skulle velge hvilket utdanningsprogram de ønsker å gå på og at elevenes interesser skulle styre valg av utdanningsprogram.

Om lag en tredjedel oppgir videre at foreldrene har sterke meninger om hva de burde velge, mens kun 13 prosent oppgir at disse meningene går på tvers av hva de selv ønsker. Som en indikasjon på lite sosial støtte, oppgir en fjerdedel at de ikke har snakket noe særlig med foreldrene om utdanningsvalg.

Opplevelsen av foreldrenes rolle i tiden fram mot valg av utdanningsprogram (n=2446-2519). Andelen elever som oppgir at utsagnene stemmer godt eller svært godt på en 4-punkt skala.

Når det gjelder hvorvidt foreldrene er opptatt av at elevene skal ta egne valg, og hvorvidt disse valgene bør være basert på elevenes interesser, finner vi kun signifikante forskjeller etter landbakgrunn, kontrollert for kjønn og sosial klasse. Elever med etnisk norsk bakgrunn oppgir i større grad enn elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land at foreldrene ønsker at de skal gjøre sine egne valg.

Når det gjelder hvorvidt foreldrene har sterke meninger om hva elevene skal velge og hvorvidt foreldrene har andre meninger enn dem selv, finner vi også at landbakgrunn har den sterkeste forklaringskraften av bakgrunnsvariablene. Elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land oppgir signifikant oftere at foreldrene har sterke meninger om utdanningen deres og at de ofte har andre meninger enn dem selv.

Vi finner også signifikante forskjeller mellom elever på studieforberedende utdanninger og elever på yrkesfag. Elever på studieforberedende utdanninger opplever oftere enn elever på yrkesfag at foreldrene har sterke meninger om hva de burde velge, mens elever på yrkesfag i større grad oppgir at foreldrene har helt andre meninger enn dem selv hva angår hva de burde velge. Elever fra lavere sosiale klasser oppgir oftere enn elever fra høyere sosiale klasser at de ikke snakker særlig mye med foreldrene sine om hvilket utdanningsprogram de skulle velge.

Sammenfattet finner vi altså at elever med etnisk norsk bakgrunn oftere oppgir at foreldrene vil at de skal gjøre egne utdanningsvalg og at disse valgene bør være basert på elevenes egne interesser. Elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land opplever oftere at foreldrene har sterke meninger om hva de burde velge og at meningene oftere går på tvers av deres egne. Elever på yrkesfag oppgir at foreldrene har andre meninger enn dem selv hva angår hva de burde velge. Om dette betyr at elever på yrkesfag og elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land har gått imot foreldrenes ønsker er uklart.

Vi finner relativt høy grad av støtte fra foreldrene i utvalget vårt, noe som ikke oppleves forskjellig for elever med ulikt kjønn, landbakgrunn eller utdanningsprogram. Elever fra høyere sosiale klasse oppgir imidlertid i signifikant høyere grad støtte fra foreldrene i utdanningen enn elever fra lavere sosiale klasser. Elever fra lavere sosiale klasser oppgir i signifikant mindre grad at de snakket med foreldrene sine om utdanningsvalgene de tok i 10. klasse.

3.3 Hvilke elever går på de ulike utdanningsprogrammene?

Elever på yrkesfaglige utdanningsprogram rapporterer om en ubalanse i status mellom yrkesfagene og studiespesialisering, hvor yrkesfagene har fått et slags B-stempel sammenlignet med studieforberedende (Kind, Ekerholt, Røsrud, Nordby 2014; Olsen 2012). Yrkeskompetansen elevene ved yrkesfagene får, er ofte svært ettertraktet på arbeidsmarkedet og det vil være et stort behov for yrkesfagutdanning i framtiden. Vi vil derfor undersøke hvilke elever som går på de ulike utdanningsprogrammene slik at vi kan se hvilke elever som velger hvilke utdanningsprogram. Men først ser vi på hvordan utvalget fordeler seg på de 12 utdanningsprogrammene i videregående skole.

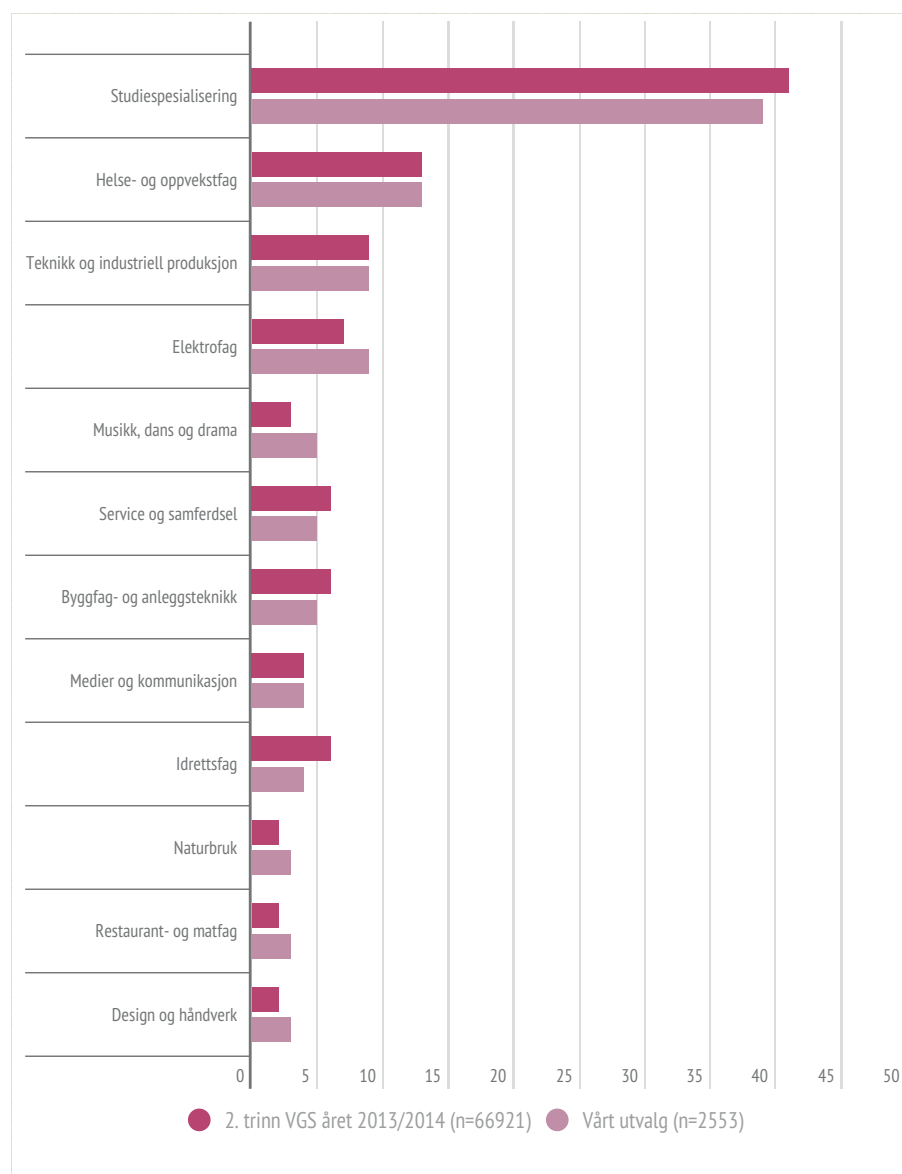
FUNN: *Elever på yrkesfaglige utdanningsprogram er mindre fornøyd enn elever på studieforberedende. Dette kan skyldes at elevene på studieforberedende utdanningsprogram ikke i like stor grad som elever på yrkesfagene har valgt et yrkesområde. Videre finner vi at flere av de yrkesfaglige utdanningsprogrammene og områdene elevene kunne tenke seg å studere videre er til dels meget kjønnssegregerte, og følger i stor grad tradisjonelle kjønnsrollemønstre. Dette gjelder særlig bygg- og anleggsteknikk, elektrofag og teknikk og industriell produksjon for gutter og design og håndverk, helse- og oppvekstfag og musikk, dans og drama for jenter.*

3.3.1 Kjønn, landbakgrunn og sosial klasse

Vi så tidligere at elever på studieforbereende utdanningsprogram var mer sikre på valget av utdanningsprogram enn det elever på yrkesfaglige utdanningsprogram var. Vi spurte videre elevene om de gikk på det utdanningsprogrammet de helst ville gå på. Elever på studieforbereende utdanningsprogram var i noe større grad fornøyd med valget sitt (84 prosent) enn elever ved yrkesfaglige utdanningsprogram (77 prosent). Dette sammenfaller med funnene våre tidligere. Vi fant ingen signifikante kjønnsforskjeller eller forskjeller mellom elever med ulik etnisk bakgrunn i hvorvidt de gikk på det utdanningsprogrammet de helst ville gå på. Da vi spurte om elevene ville valgt samme utdanningsprogram om de fikk velge på nytt, svarte 77 prosent av elevene ved studieforbereende utdanningsprogram at de ville valgt det samme på nytt, mens 66 prosent av elevene på yrkesfag oppga det samme. En høyere andel av etnisk norske elever svarte også at de ville valgt samme utdanningsprogram på nytt (73 prosent), mens 65 prosent av elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land oppga det samme. Tendensen er altså at elever på studieforbereende er mer fornøyd med valget sitt enn sine medelever på yrkesfag. Forskning viser også større frafall fra yrkesfaglige utdanningsprogram enn fra studieforbereende, og at dette ofte kan forklares med lavere resultater fra grunnskolen (Bjørkeng 2013). Vår undersøkelse tyder på at mangel på kunnskap og feilvalg kan være medvirkende forklaringer.

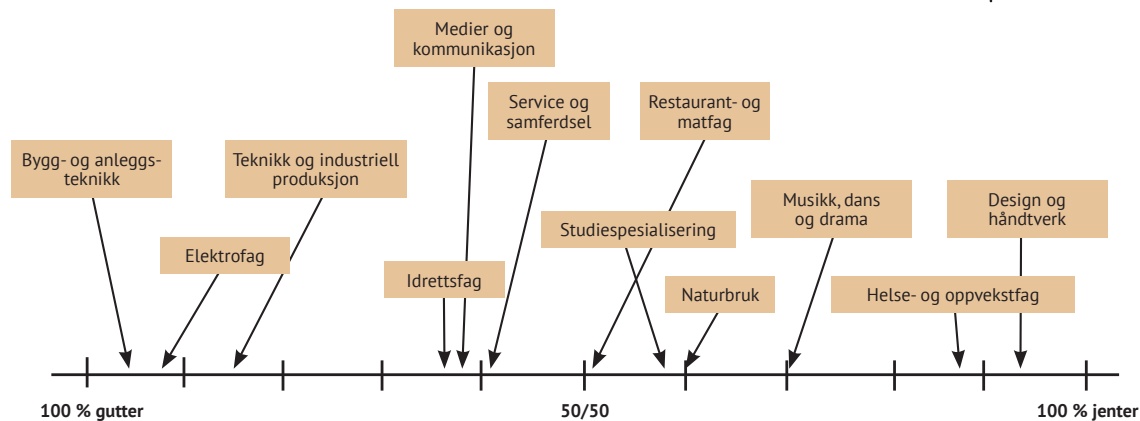
Litt under halvparten av utvalget går på studieforbereende utdanningsprogram. Etter studiespesialisering, er det flest elever på helse- og oppvekstfag, elektrofag og teknikk og industriell produksjon. Sammenligner vi vårt utvalg med populasjonen i skoleåret 2013/14, ser vi at utvalget vårt jevnt over følger de samme trendene som populasjonen året før.

Andelen elever på 2. trinn VGS i vårt utvalg sammenlignet med populasjonen i skoleåret 2013-2014 (tall fra SSB).

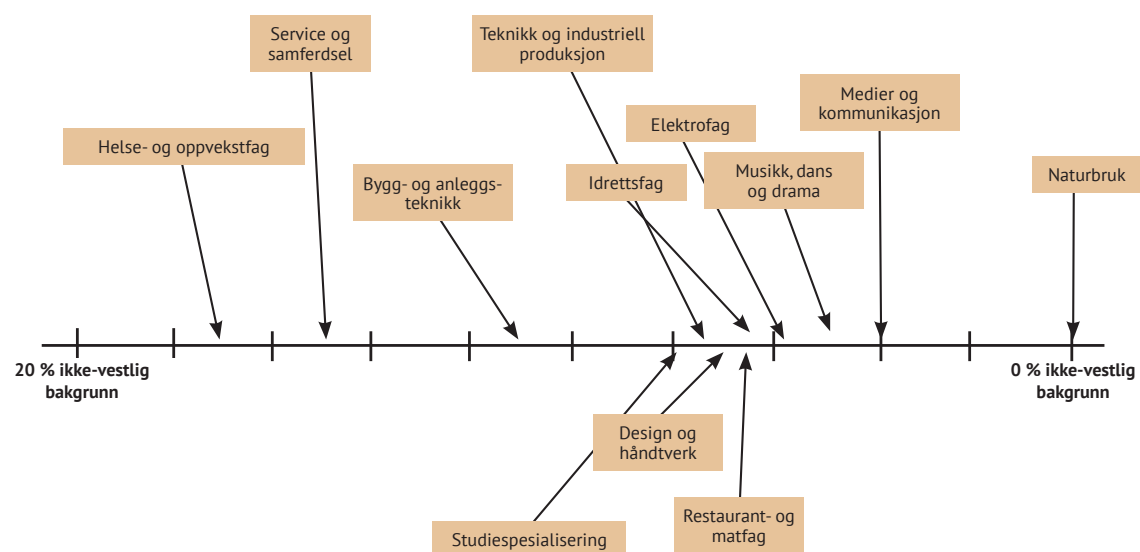
Forskning viser at kjønns sammensetningen i utdanningsprogrammene ofte følger kjønnsstereotypiske mønstre (Borg, 2014; Utdanningsdirektoratet 2013). Vi finner også i vårt utvalg noen utdanningsprogram som kan karakteriseres som såkalte «gutteprogram» og «jenteprogram». Figuren under viser at bygg- og anleggsteknikk (95 prosent gutter), elektrofag (93 prosent gutter) og teknikk og industriell produksjon (85 prosent gutter) domineres av gutter, mens design og håndverk (92 prosent jenter) og helse- og oppvekstfag (87 prosent jenter) domineres av jenter. Sammenligner vi denne fordelingen av kjønn etter utdanningsprogram med populasjonen i skoleåret 2013-2014, finner vi det samme forholdet mellom utdanningsprogram og kjønnsfordeling (SSB 2015c).

Kjønnsfordelingen i de tolv utdanningsprogrammene i videregående skole (n=2553)

Videre ønsket vi å se hvorvidt det fantes signifikante forskjeller i forholdstallet mellom elevene i ulike utdanningsprogram når det gjaldt landbakgrunn. Vi fant signifikante forskjeller mellom utdanningsprogrammene. Figuren under viser andelen elever med ikke-vestlig bakgrunn i de ulike utdanningsprogrammene. Flest elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land søker seg inn i Helse- og oppvekstfag (17 prosent), service og samferdsel (15 prosent) og bygg- og anleggsteknikk (11 prosent). Ellers er det relativt jevn fordeling av elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land i de andre utdanningsprogrammene (4 prosent til 8 prosent).

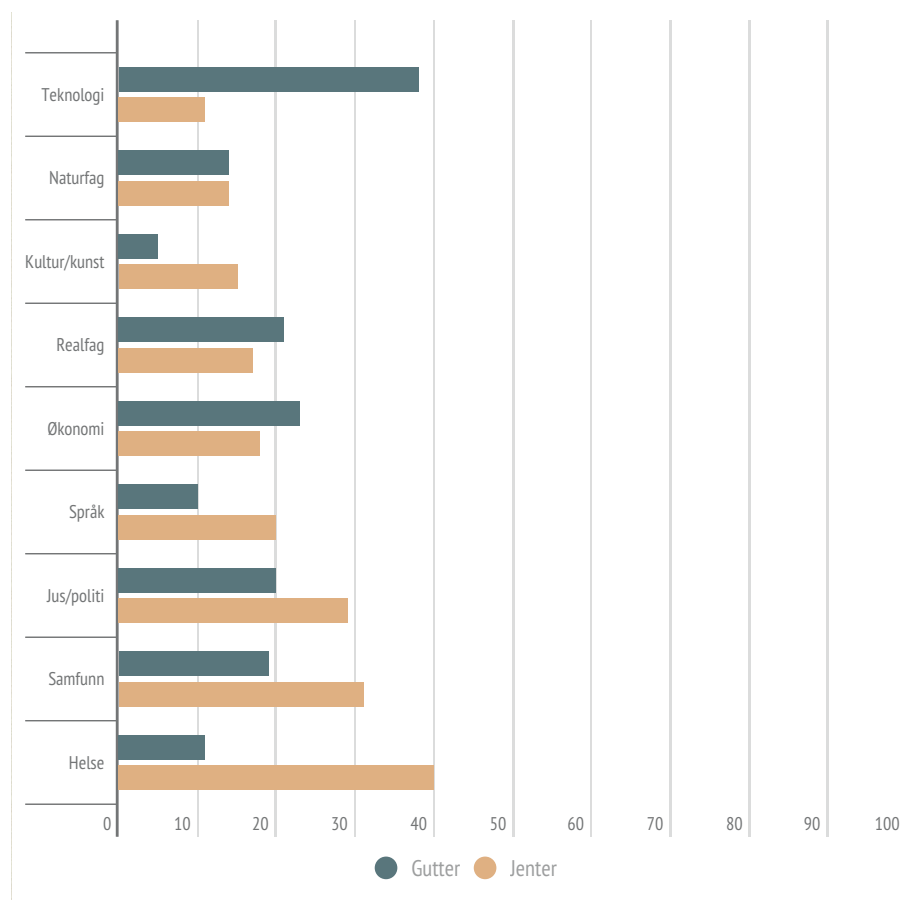
Fordelingen av elever med ikke-vestlig bakgrunn i de tolv utdanningsprogrammene i videregående skole (n=2414)

Sosial bakgrunn spiller en stor rolle for valg av utdanning (Bakken, Borg, Hegna, Backe-Hansen 2008; Borg 2014). Vi finner at elever med høyere sosial klassebakgrunn har en tendens til å velge studieforberevende utdanningsprogram, mens elever med lavere sosial klassebakgrunn har en tendens til å velge yrkesfaglige utdanningsprogram. Sosial klasse predikerer hvilket utdanningsprogram man går på best, deretter spiller kjønn viktig en rolle. Kontrollert for disse to variablene, blir betydningen av etnisitet ikke signifikant. Dette betyr at det er sosial klasse som slår ut effekten av etnisitet, fordi elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land oftere har lavere sosial klassebakgrunn enn majoriteten, slik vi også fant i vårt materiale. Til sammen forklarer kjønn, etnisitet og sosial klassebakgrunn 10 prosent av variasjonen i hvorvidt man går på studieforberevende eller yrkesfaglig utdanningsprogram. Når vi kontrollerer for karakterer er fremdeles sosial klasse og kjønn signifikante, og til sammen forklares 14 prosent av variasjonen i valg av utdanningsprogram.

Vi var videre interessert i på hvilke områder elevene kunne tenke seg å ta mer utdanning. Vi spurte alle elevene som gikk på studiespesialisering innenfor hvilket område de kunne tenke seg å ta mer utdanning. Eleven kunne velge så mange alternativer de ville.

Andelen elever på studiespesialisering om hvilket område de kunne tenke seg å ta mer utdanning (n=2169).

Figuren under viser at flere gutter enn jenter kunne tenke seg å studere videre innen teknologi, realfag og økonomi, mens jenter i større grad enn gutter kunne tenke å utdanne seg videre innen helse, samfunn, jus/politi, språk og kunst og kultur. Disse trendene følger som vi ser relativt tradisjonelle kjønnsrollemønstre. Innen helse og språk finner vi også signifikante forskjeller etter landbakgrunn, hvor elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land i større grad kunne tenke seg utdanning innen disse feltene.

Oppsummert finner vi at elever på studieforbereende oppgør å være mer fornøyd med valg av utdanningsprogram enn elever på yrkesfaglige utdanningsprogram. Dette kan skyldes at elever på yrkesfagene i større grad enn elever på studieforbereende utdanningsprogram blir konfrontert med framtidig yrke. Vi fant tidligere at elever på yrkesfag i større grad enn andre opplevde at de hadde for lite kunnskap om det utdanningsprogrammet de hadde valgt. Det er altså mulig at elever på yrkesfag i større grad opplever å ha valgt feil, mens elever på studieforbereende utdanningsprogram opplever å ha flere muligheter åpne.

Vi finner også at både utdanningsprogrammene og områder elevene kunne tenke seg å studere videre er svært kjønnssegregerte, og følger tradisjonelle kjønnsrollemønstre. De tradisjonelle håndverkerprogrammene bygg- og anleggsgfag, elektrofag og teknikk og industriell produksjon domineres av gutter, mens design- og håndverk, helse- og oppvekstfag og musikk, dans og drama domineres av jenter.

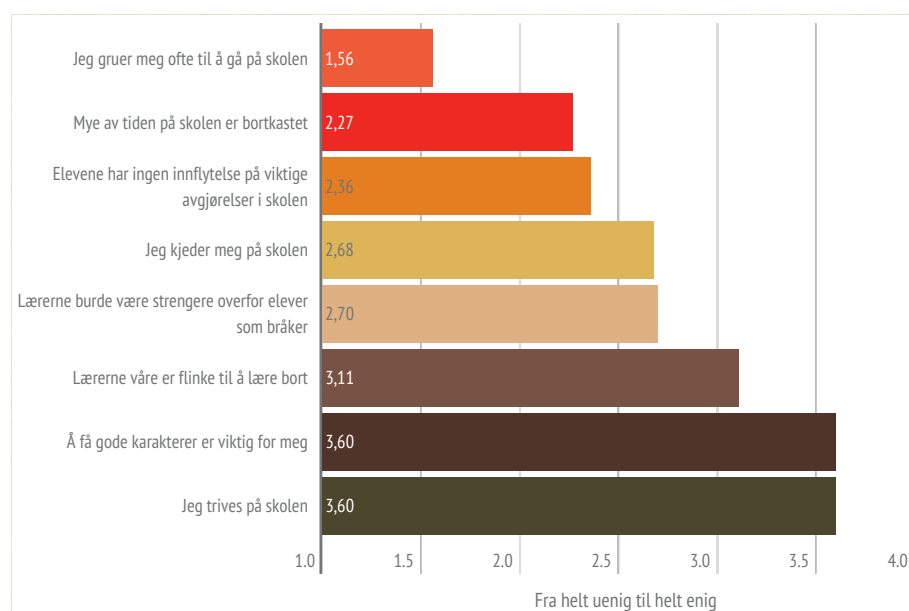
Elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land har en tendens til å søke seg til helse- og oppvekstfag, service og samferdsel og bygg- og anleggsgfag. Sosial klassebakgrunn viser seg ved at elever fra høyere sosiale klasser oftere søker seg inn på studieforbereende utdanningsprogram enn elever fra lavere sosiale klasser.

Elevene ser ut til å trives på skolen, og de synes lærerne er flinke

3.3.2 Trivsel på videregående skole

Skoletrivselen har økt for gutter og vært stabil for jenter siden midten av 80-tallet (Samdal 2009). Vi ba elevene i vårt utvalg om å vurdere hvor enige eller uenige de er i en rekke påstander om hvordan det er å gå på skolen og trivsel. I figuren under ser vi at elevene i gjennomsnitt ser ut til å trives på skolen, at de synes lærerne er flinke og at de synes karakterer er viktige. Det samme ser vi uttrykk for ved at det også er færre elever som oppgir at de gruer seg til å gå på skolen og at mye av tiden på skolen er bortkastet. Figuren under viser videre at elevene er nokså splittet i opplevelsen av innflytelse på avgjørelser i skolen og hvorvidt lærerne burde være strengere med elever som bråker.

Andelen elever som er enige eller uenige i påstander om hvordan det er å gå på skolen, og hvordan skolen burde være. Gjennomsnittskåre 4-delt skala (1= helt uenig, 2= litt uenig, 3=litt enig, 4=helt enig).

Vi finner signifikante forskjeller mellom elever som går på studieforbereidende og yrkesfaglige utdanningsprogram. Elever på yrkesfaglige utdanningsprogram oppgir oftere at lærerne er flinke til å lære bort enn det elevene på studiespesialisering gjør. Samtidig oppgir elevene på yrkesfag oftere at de gruer seg til å gå på skolen.

Elever på studiespesialisering oppgir oftere enn elever på yrkesfag at de trives på skolen, at de synes karakterer er viktig og at lærerne burde være strengere mot elever som bråker. Elever på studiespesialisering oppgir videre oftere å kjede seg på skolen og at mye av tiden på skolen er bortkastet.

Vi finner også signifikante kjønnsforskjeller når det gjelder oppfatninger om skole. Jenter synes i større grad at karakterer er viktig og at lærerne burde være strengere med elever som bråker. Jenter gruer seg også oftere enn gutter til å gå på skolen. Gutter synes oftere at tiden på skolen er bortkastet, samtidig som de oftere enn jentene oppgir at lærerne er flinke til å lære bort.

Elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land oppgir oftere enn etnisk norske elever at de synes karakterer er viktig. Elever med bakgrunn fra ikke-vestlig land oppgir også oftere at de gruer seg for å gå på skolen. Elever med etnisk norsk bakgrunn oppgir oftere at de trives på skolen, samtidig som de også oftere oppgir at de synes mye av tiden på skolen er bortkastet. Vi finner ingen signifikante forskjeller basert på sosial klassebakgrunn på skoletrivsel.

Oppsummert finner vi at de fleste elevene trives på skolen, er opptatt av å få gode karakterer og synes lærerne er flinke. Jenter og elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land synes det er viktigst med karakterer og ønsker å få en bra utdanning. Samtidig oppgir disse elevene i størst grad at de gruer seg til å gå på skolen. Gutter

og elever på yrkesfaglige utdanningsprogram oppgir oftere at mye av tiden på skolen er bortkastet, samtidig som det kan se ut som om de har en god relasjon til lærerne, da de oftere oppgir at lærerne er flinke til å lære bort.

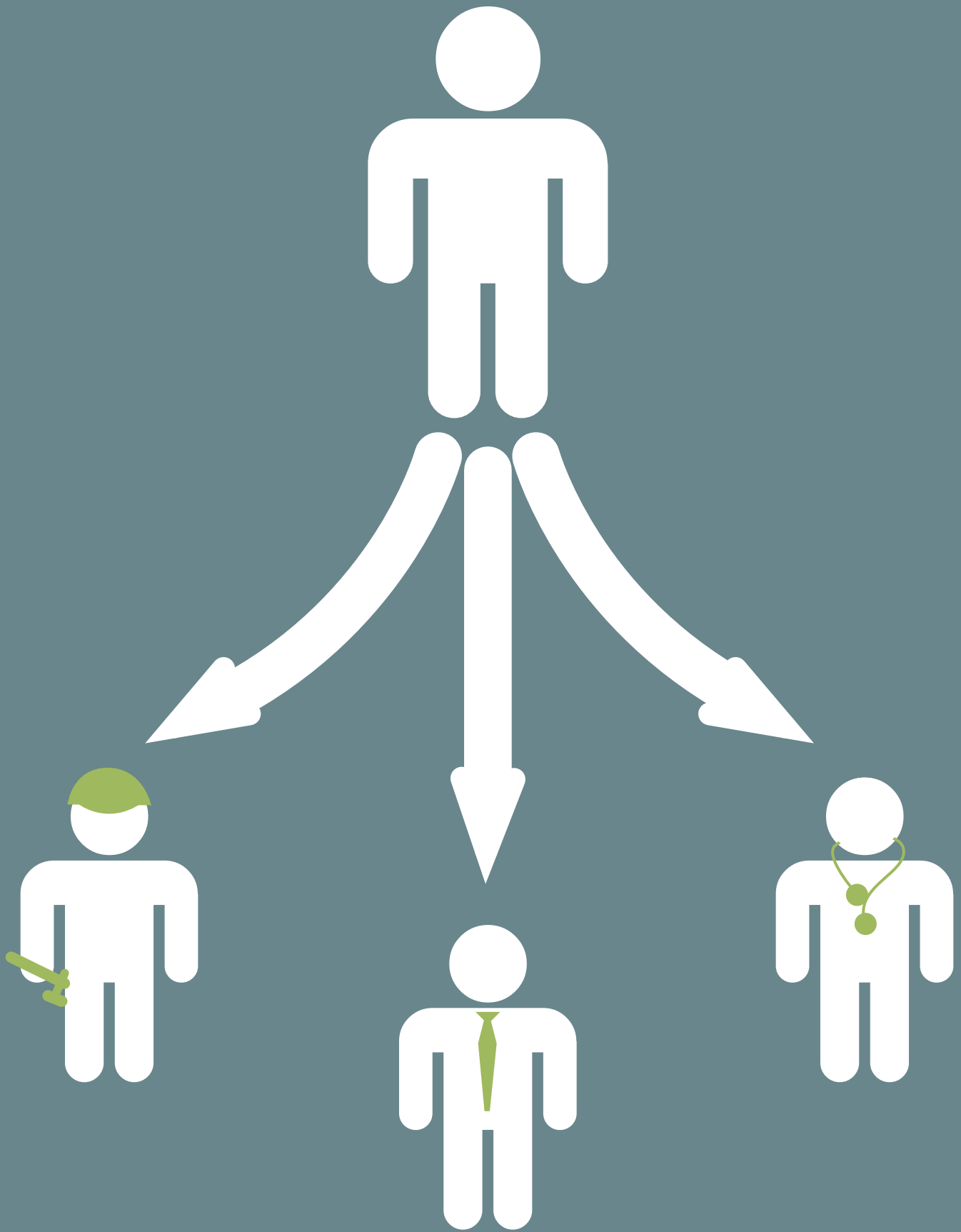
3.4 Framtidens arbeidstakere

Utdannings- og yrkesvalg som foretas av dagens ungdom vil ha store konsekvenser for framtidens arbeidsliv. Dette handler blant annet om tilgang på arbeidskraft, og det er presserende å spørre hvem disse arbeidstakerne skal være, for eksempel med tanke på kjønn og nasjonalitet/etnisitet. En undersøkelse fra Manpower Group peker på knapphet på blant andre helsefagarbeidere, håndverkere, ingeniører og sjåfører. En bekymring er for eksempel knyttet til å få tilstrekkelig kvalifisert arbeidskraft til velferds- og kunnskapsyrker, ikke minst innenfor helse- og omsorgssektoren og kunnskapssektoren. Velferds- og kunnskapsarbeideren sørger for befolkningens helse, utdanning og sikkerhet, og er en sentral bærebjelke i det norske velferds-samfunnet. Å sikre velferds- og kunnskapsyrkenes attraktivitet vil være en viktig samfunnsoppgave i seg selv i årene som kommer.

I dette kapitlet vil vi se nærmere på hva elevene tenker om arbeid og yrkesvalg, hva som anses som viktige egenskaper ved et godt arbeidsliv, hvor elevene ser seg selv om ti år og hva de kunne tenke seg å jobbe med. Vi søker i dette kapitlet å finne ulike profiler på elever som ønsker en type arbeid sammenlignet med elever som ønsker annet type arbeid.

FUNN: *De fleste elever har en positiv holdning til framtidens arbeid, og opplever arbeid i seg selv som en meningsfull aktivitet. Noen elever er mer bekymret enn andre over hvor langt de har kommet i planleggingen av eget yrke. Dette gjelder spesielt jenter og elever ved de studieforberedende utdanningsprogrammene.*

Vi finner også kjønnsforskjeller når det gjelder hva som er viktig for jenter og gutter i et framtidig yrke. Jenter søker i større grad mot samfunnsnyttige og trygge yrker hvor man jobber med mennesker, mens gutter mer opptatt av prestisje og status. Vi ser at selv elever som ser på jobb som bare en måte å tjene penger på, også i stor grad kunne tenke seg en jobb hvor de kunne bruke sine spesielle evner og anlegg (selvrealisering). Elever som ser på arbeid som en egenverdi i seg selv, ønsker likevel i større grad å jobbe med noe samfunnsnyttig (realisere større mål). Det er også interessant at hvilket yrke elevene tenker seg, er relatert til hvorvidt de er orientert mot samfunnsnyttige jobber eller jobber hvor egennytte står i sentrum.

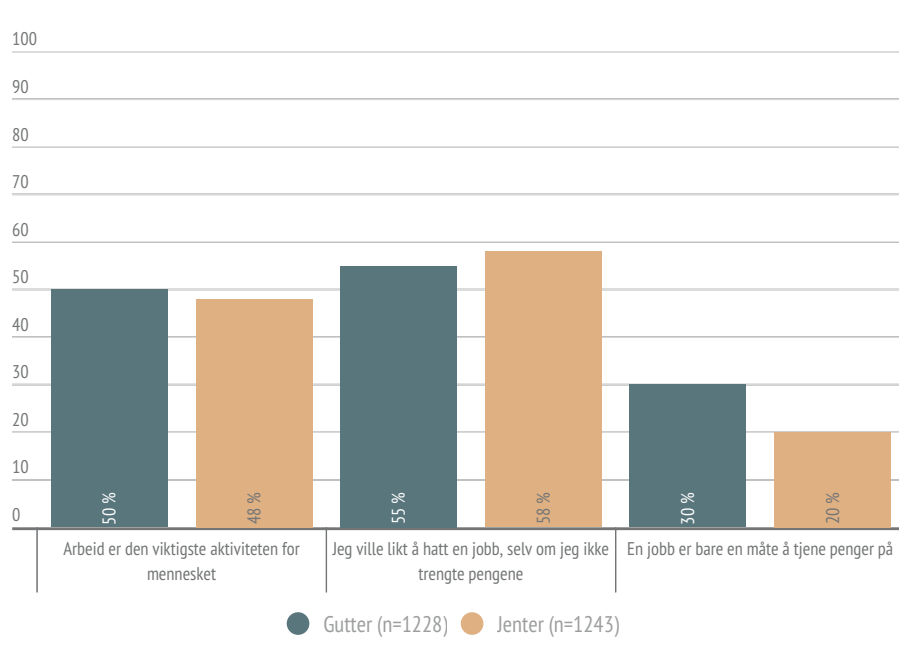

3.4.1 Om arbeid og yrkesvalg

Ungdommene vi snakket med i forbindelse med forberedelsene til denne studien uttrykte en bekymring for utdanningsvalgene sine og om hvilket yrke de skulle gå inn i som voksne. Forskning viser også at spesielt jenter bekymrer seg mye og i økende grad rapporterer om psykiske helseplager (Bakken m.fl. 2014). Vi ønsket å finne ut hva ungdom tenkte om yrke og om dette var noe som førte til uro blant elevene. Men først spurte vi ungdommene om hva de tenkte om arbeid i sin alminnelighet.

Vi presenterte elevene med tre påstander om arbeid; «en jobb er bare en måte å tjene penger på», «jeg ville likt å hatt en jobb selv om jeg ikke trengte pengene» og «arbeid er den viktigste aktiviteten for mennesket». Vi finner vi at over halvparten av elevene ville likt å ha en jobb selv om de ikke trengte pengene (se figuren under). Om lag én av fire elever mener at en jobb bare er en måte å tjene penger på, mens rundt halvparten oppgir at arbeid er den viktigste aktiviteten for mennesket.

Andelen elever som er helt eller delvis enige i følgende påstander om arbeid (5-delt Likert-skala)

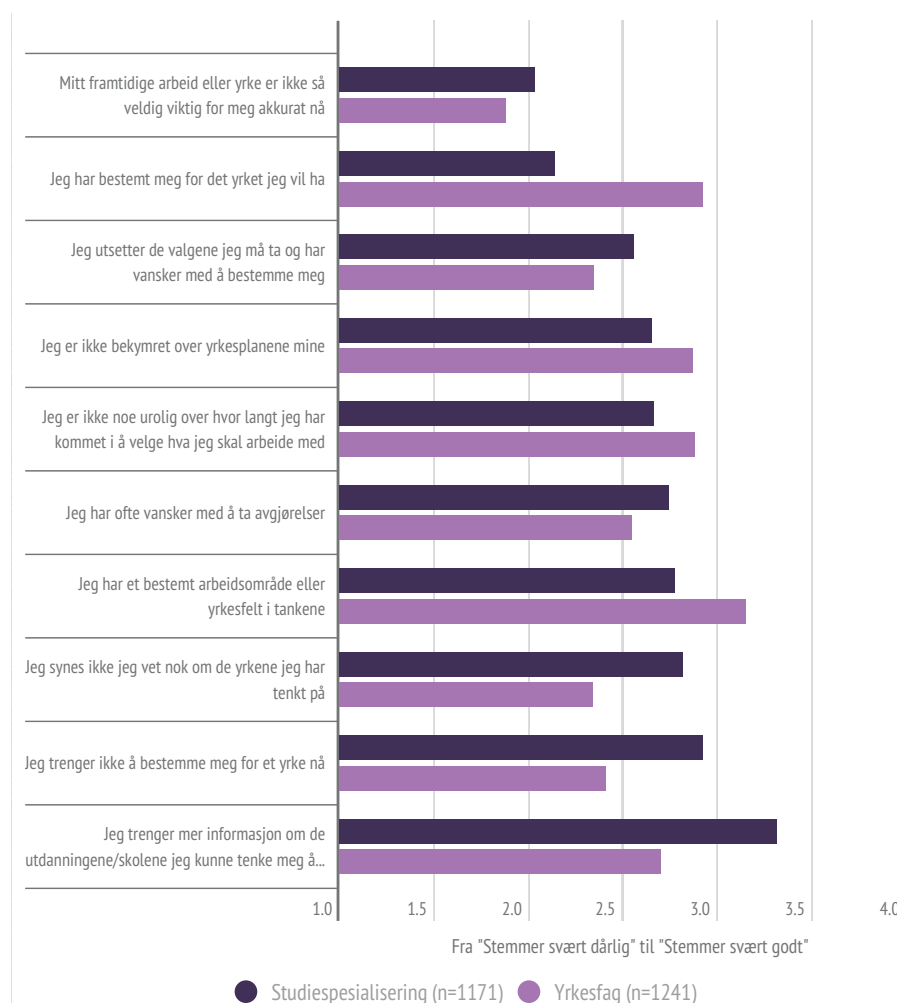

Gutter oppgir i høyere grad enn jenter at en jobb er bare en måte å tjene penger på. Også elever på yrkesfagene og elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land oppgir oftere at en jobb bare er en måte å tjene penger på. Samtidig oppgir signifikant flere elever på yrkesfagene og elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land at arbeid er den viktigste aktiviteten for mennesker. Vi ser altså en dobbelthet i kategorien elever på yrkesfag og elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land, at de både ser på arbeid som verdifullt i seg selv og at arbeid bare utføres for pengenes del. Dette kan tyde på store variasjoner i elevgruppene innenfor disse kategoriene.

Videre presenterte vi elevene for en del påstander om valg av yrke, hvor elevene skulle krysse av hvorvidt påstandene passet godt eller mindre godt til slik de selv oppfattet dette. Vi presenterer funnene fra analysen delt på om elevene går på yrkesfaglige utdanningsprogram eller studieforbereende.

Figuren under viser at elever ved yrkesfaglige utdanningsprogram oftere enn elever ved studieforbereende har bestemt seg for det yrket eller arbeidsområde de vil ha, og de er mindre bekymret for hvor langt de har kommet i å velge hva de skal arbeide med. Elever ved studieforbereende utdanningsprogram oppgir oftere enn elever ved yrkesfagene både at de opplever at valg av yrke ikke er så viktig akkurat nå, at de synes det er vanskelig å ta disse avgjørelsene, og at de ikke vet nok om de yrkene de kunne tenke seg. Det virker naturlig at elever ved yrkesfagene er mer avslappet når det kommer til yrkesvalg, da de allerede har valgt seg inn i et arbeidsområde, mens elever ved studiespesialisering kanskje har valgt å ikke binde seg til noe spesifikt, fordi de ikke vet hva de ønsker å bli. Elever på studiespesialisering ser altså ut til å være mer bekymret over framtiden.

Andelen elever som er enige eller uenige i påstander om valg av yrke.
Gjennomsnittskåre 4-delt skala (1= stemmer svært dårlig, 2= stemmer nokså dårlig, 3=stemmer nokså godt, 4=stemmer svært godt).

Disse resultatene peker i retning av tre orienteringer mot yrke. Vi har derfor konstruert tre variabler basert på de 10 spørsmålene om hva elevene tenker om valg av yrke. Den ene kan kalles 'bestemt seg for yrkesfelt', og er basert på sumskåre av følgende spørsmål: 1) Jeg har bestemt meg for det yrket jeg vil ha, 2) Jeg har et bestemt arbeidsområde eller yrkesfelt i tankene (for eksempel helse, salg, byggebransjen, IT osv.), og 3) Jeg er godt fornøyd og ikke noe urolig over hvor langt jeg har kommet i å velge hva jeg skal arbeide med.

Den andre orienteringen kaller vi 'ikke bekymret over yrkesplaner', og er basert på følgende spørsmål: 1) Jeg trenger ikke å bestemme meg for et yrke nå, 2) Mitt framtidige arbeid eller yrke er ikke så veldig viktig for meg akkurat nå, og 3) Jeg er ikke bekymret over yrkesplanene mine.

Den tredje orienteringen kaller vi 'vansker med å bestemme seg', og er basert på følgende spørsmål: 1) Jeg har ofte vansker med å ta avgjørelser, 2) Jeg synes ikke jeg vet nok om de yrkene jeg har tenkt på, 3) Jeg trenger mer informasjon/kunnskap om de utdanningene/skolene jeg kunne tenke meg å begynne på, og 4) Jeg utsetter de valgene jeg må ta og har vansker med å bestemme meg.

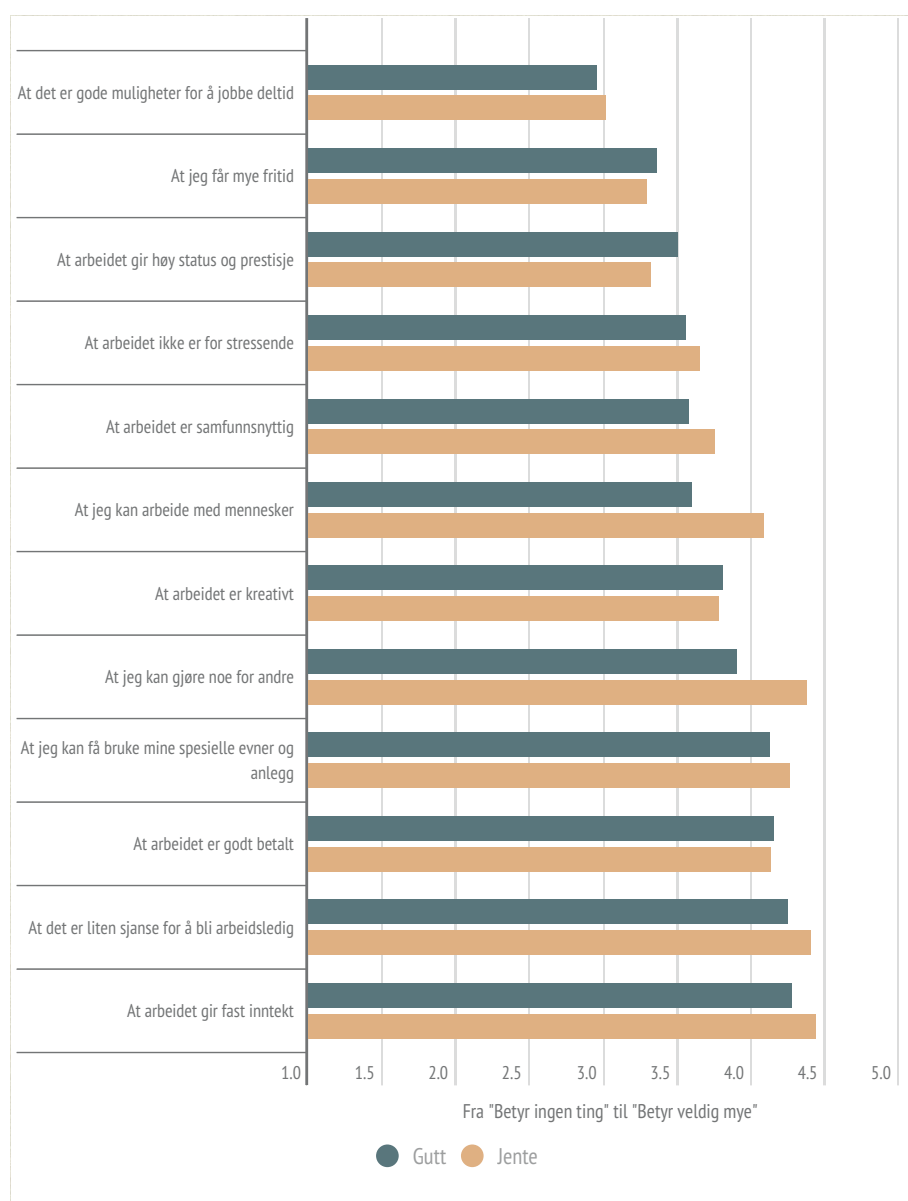
Analysene bekrefter funnene fra annen forskning om at jenter er mer bekymret over framtiden sin, ved at de i større grad enn gutter synes det er vanskelig å ta en beslutning når det gjelder yrke. Det ser ut til at denne bekymringen er basert på at de har for lite kunnskap om de yrkene de kunne tenke seg, og derfor utsetter valgene. Gutter har i større grad enn jenter bestemt seg for hvilket yrke eller yrkesfelt de skal inn i, og er mer ubekymret over hvor langt de har kommet med yrkesplanene sine.

Vi finner også signifikante forskjeller etter sosial klassebakgrunn. Elever fra lavere sosiale klasser har i større grad bestemt seg for yrke enn elever fra høyere sosiale klasser. Da er det heller ingen overraskelse at elever fra høyere sosiale klasser i høyere grad oppgir vansker med å ta avgjørelser enn det elever fra lavere sosiale klasser gjør. Vi finner ingen forskjeller i disse orienteringene etter landbakgrunn.

Hva er viktig for elevene ved valg av yrke? Vi presenterte elevene med en rekke påstander som de skulle ta stilling til om ville ha betydning for dem i valg av yrke, fra betyr ingen ting til betyr veldig mye. Figuren under viser at fast inntekt, liten sjanse for å bli arbeidsledig, godt betalt arbeid og at man kan bruke sine evner og anlegg betyr mye for elevene i undersøkelsen. Det er spesielt viktig for jenter å kunne gjøre noe for andre og å arbeide med mennesker. Det som er minst viktig for elevene i undersøkelsen er mulighetene for å arbeide deltid.

Elever på studie-
spesialisering
ser ut til å være
mer bekymret
over framtiden

Betydning for valg av yrke. Gjennomsnittsskåre for gutter og jenter på 5-delt skala (1=Betyr ingenting, 2=Betyr nesten ingenting, 3=Betyr litt, 4=Betyr en god del, 5=Betyr veldig mye)

Hvis vi signifikanstester hvilke karakteristikk ved arbeidslivet som er viktig for elevene i valg av yrke etter kjønn, finner vi at jenter i tillegg til å ønske å jobbe med mennesker, ønsker et arbeid som er samfunnsnyttig og at de kan bruke sine evner og anlegg. Jenter oppgir også oftere enn gutter at de ønsker et arbeid som er trygt med tanke på ansettelse og inntekt, og at arbeidet ikke skal være for stressende. Gutter på den andre siden oppgir signifikant oftere at det er viktig for dem at arbeidet gir høy prestisje og status. Vi finner ingen signifikante forskjeller mellom jenter og gutter i hvorvidt de ønsker et arbeid som er kreativt, godt betalt, gir mulighet for mye fritid og for å jobbe deltid.

Vi finner tre komponenter⁵ for yrkesorientering som vi har valgt å kalle «samfunnsnyttig»⁶, «trygg, fast inntekt»⁷ og «fleksibel»⁸. Det viser seg at kjønn og landbakgrunn signifikant predikerer hvorvidt man er opptatt av å ha en jobb som er samfunnsnyttig. Jenter har større sannsynlighet enn gutter, og elever med ikke-vestlig landbakgrunn har større sannsynlighet enn etnisk norske, for å ønske seg en samfunnsnyttig jobb. Vi finner samtidig at det er kjønn som predikerer denne yrkespreferansen i størst grad kontrollert for landbakgrunn og sosial klasse. Sosial klassebakgrunn predikerte ikke hvorvidt elevene ønsket en jobb som er samfunnsnyttig.

Videre finner vi at landbakgrunn forklarer mer av variansen i hvorvidt elevene ønsker seg en trygg jobb enn kjønn. Elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land har større sannsynlighet enn etnisk norske elever for å ønske seg en stabil og trygg jobb. Jenter har også høyere sannsynlighet enn gutter for å ønske seg en trygg jobb, men det er landbakgrunn som predikerer ønske om en trygg jobb sterkest. Verken kjønn eller sosial klasse har noen effekt på hvorvidt elevene ikke ønsker å jobbe så mye.

De som ønsker en trygg jobb er mer tilbøyelige til å være bekymret over hvor langt de har kommet i planleggingen av sitt framtidige yrke. Videre finner vi at de som ønsker seg et kreativt yrke hvor de kan bruke sine spesielle evner og anlegg, oftere oppgir at de er avslappet i forhold til at de ikke har kommet så langt med plannleggingen av sitt framtidige yrke.

Vi fant til slutt at de som ønsker å arbeide med mennesker, de som ønsker å bruke sine spesielle evner og anlegg, og de som ønsker at arbeidet skal være samfunnsnyttig i høyest grad har bestemt seg for et yrke eller yrkesområde.

Vi finner altså i dette kapitlet at det er store kjønnsforskjeller i bekymring over egen framtid, og hva som er viktig i en framtidig jobb. Jenter er mer bekymret over yrkesvalgene sine enn gutter. Samtidig finner vi at jenter og gutter har ulike interesser når det gjelder hva som er viktig for dem når de skal velge yrke. Jenter ønsker i større grad enn gutter å jobbe med mennesker, de ønsker et arbeid som er samfunnsnyttig og et arbeid som er trygt med hensyn til ansettelse og inntekt. Gutter på den andre siden oppgir signifikant oftere at det er viktig for dem at arbeidet gir høy prestisje og status.

Landbakgrunn spiller inn ved at elever med bakgrunn fra ikke-vestlig land oftere ønsker en jobb som er trygg og en jobb som er samfunnsnyttig sammenlignet med etnisk norske elever. Kjønn har dog større betydning for ønsket om en samfunnsnyttig jobb, mens landbakgrunn har større betydning for ønske om en trygg jobb. Elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land oppgir også oftere at de tror de vil jobbe deltid i framtiden.

⁵ Eksplorerende prinsippal komponent analyse (PCA)

⁶ Gjennomsnittsskåre av 1) at jeg kan gjøre noe for andre, 2) at jeg kan få bruke mine spesielle evner og anlegg, 3) at arbeidet er samfunnsnyttig, og 4) at jeg kan arbeide med mennesker.

⁷ Gjennomsnittsskåre av 1) at arbeidet gir fast inntekt, 2) at arbeidet er godt betalt, og 3) at det er liten sjanse for å bli arbeidsledig.

⁸ Gjennomsnittsskåre av 1) at jeg får mye fritid, «9 at arbeidet ikke er for stressende, og 3) at det er gode muligheter for å jobbe deltid.

Å jobbe i
utlandet er
det relativt få
som tror de
kommer til å
gjøre om ti år

Ønsket om en trygg jobb har også sammenheng med bekymring over hvor langt man har kommet i planleggingen av sitt framtidige yrke. Elever som er opptatt av å gjøre noe for andre i yrket sitt og å jobbe med noe som er samfunnsnyttig er mer bekymret for hvor langt de har kommet med valg av framtidig yrke enn elever som er mest opptatt av selvrealiserende mål. Vi fant også en sammenheng mellom elever som så på arbeid kun som en måte å tjene penger på og de som så på arbeid som noe som hadde en verdi i seg selv. Elever i sistnevnte gruppe har i større grad et ønske om å jobbe med noe samfunnsnyttig, mens elever som ser på arbeid kun som en måte å tjene penger på, i større grad er opptatt av kreativitet og å kunne bruke sine spesielle evner og anlegg.

3.4.2 Framtidsaspirasjoner og inkluderingsmekanismer i arbeidslivet

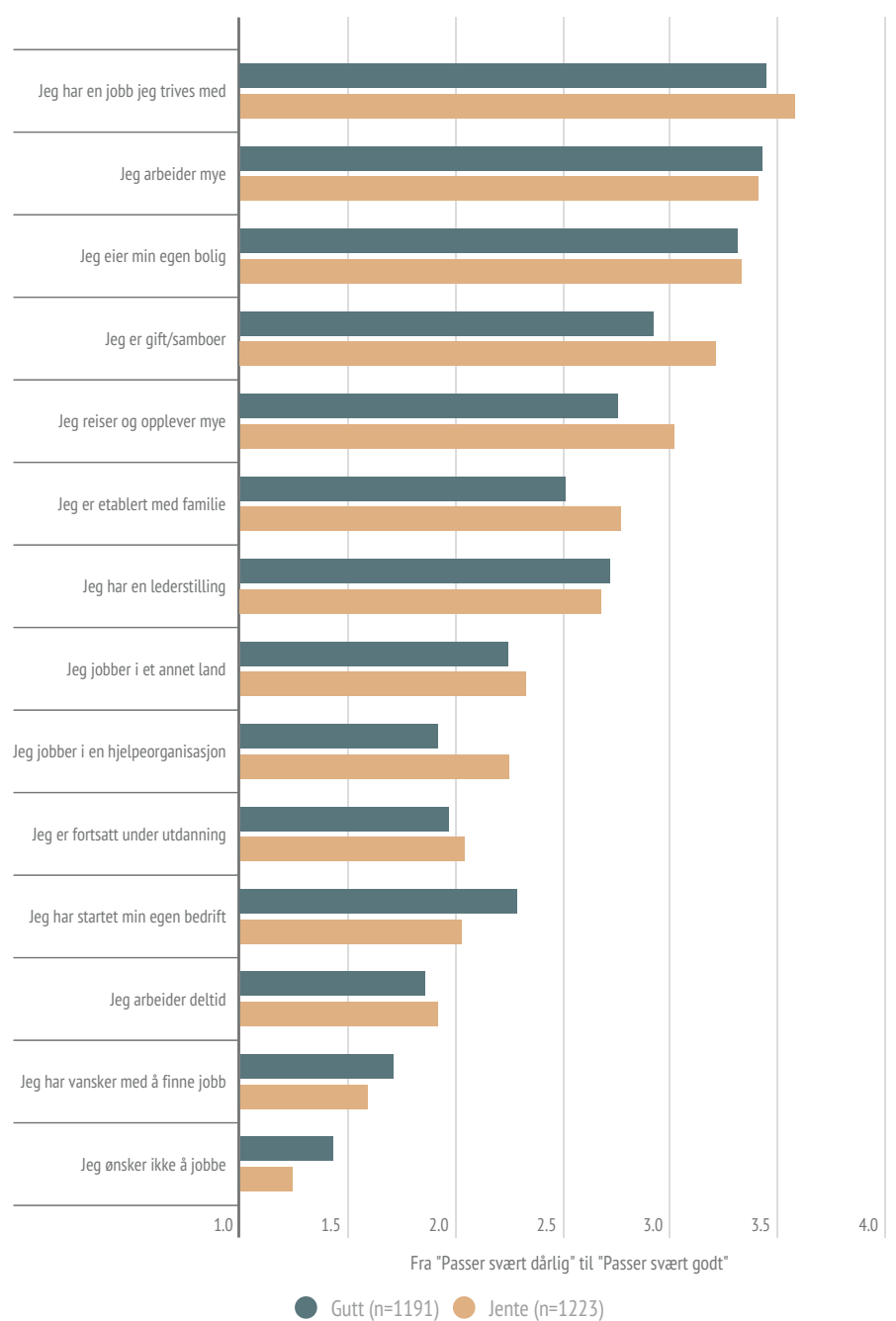
Vi spurte videre elevene hvordan de forestilte seg livet sitt om ti år. Vi presenterte dem med en rekke påstander om arbeidsliv og familieliv hvor elevene skulle vurdere hvor godt hver av utsagnene passet dem. Vi antok at jenter og gutter ville svare ulikt på disse spørsmålene og har også valgt å presentere resultatene etter kjønn. Analysene bekrefter tidligere funn i retning av at de fleste ungdommene ønsker å ha en jobb når de blir voksne. De fleste tenker seg at de vil ha en jobb de trives med, og at de arbeider mye om ti år, jenter oftere enn gutter (se figuren under). Videre finner vi at det er få som tror at det vil være vanskelig å finne jobb eller at de arbeider deltid om 10 år.

Få elever tenker at de har startet egen bedrift om ti år, men det er signifikant flere gutter som tror dette sammenlignet med jenter. Like mange gutter og jenter tror de vil ha en lederstilling om ti år. Vi finner heller ingen kjønnsforskjeller når det gjelder hvorvidt de tror de vil arbeide mye og hvorvidt de tror de vil eie egen bolig.

Det å jobbe i utlandet eller å jobbe i en hjelpeorganisasjon er det også relativt få som tror de kommer til å gjøre om ti år, men vi finner at det er signifikant flere jenter enn gutter som ser for seg å jobbe i hjelpeorganisasjoner og/eller jobbe i utlandet.

De fleste elevene ser for seg at de vil være ferdig med utdanning om ti år, at de er gift eller samboende og at de eier egen bolig. Vi finner at jenter i større grad enn gutter tror de har etablert familie og er gift eller samboende, om ti år.

Elever om hvor de er om 10 år. Gjennomsnittsskåre for gutter og jenter på 4-delt skala (1=Passer svært dårlig, 2=Passer nokså dårlig, 3=Passer nokså godt, 4=Passer svært godt)

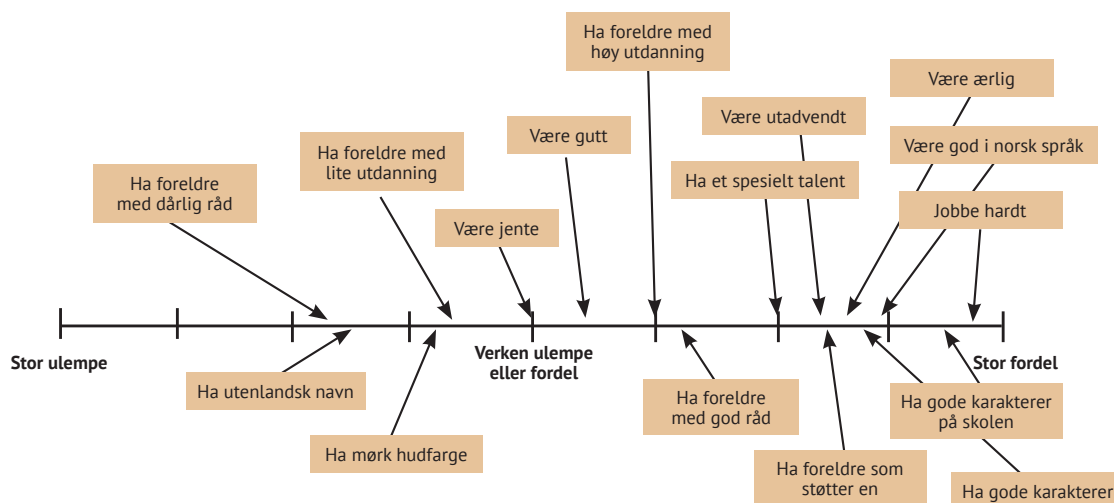
Når det gjelder statistiske forskjeller etter landbakgrunn, finner vi igjen noe ulike svar. Elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land oppgir i større grad enn etnisk norske at de tror de vil ha vansker med å finne seg jobb, at de arbeider deltid og at de ikke ønsker å jobbe. Samtidig finner vi at elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land i høyere grad oppgir at de fortsatt er under utdanning, at de har en lederstilling og at de har startet egen bedrift. Disse funnene kan trolig forklares med at gruppa har en heterogen sammensetning. I vårt utvalg har elevene bakgrunn fra 43 ulike ikke-vestlige land. Forskning viser at såkalt minoritetsungdom både topper statistikken på skoleinnsats, ambisjoner om høyere utdanning (Lauglo 1996; Hegna 2010) og ligger på bunn i statistikken over skoleprestasjoner og gjennomføring av videregående skole (Lødding 2003). Det sistnevnte kan i stor grad forklares ved lavere sosial klassebakgrunn.

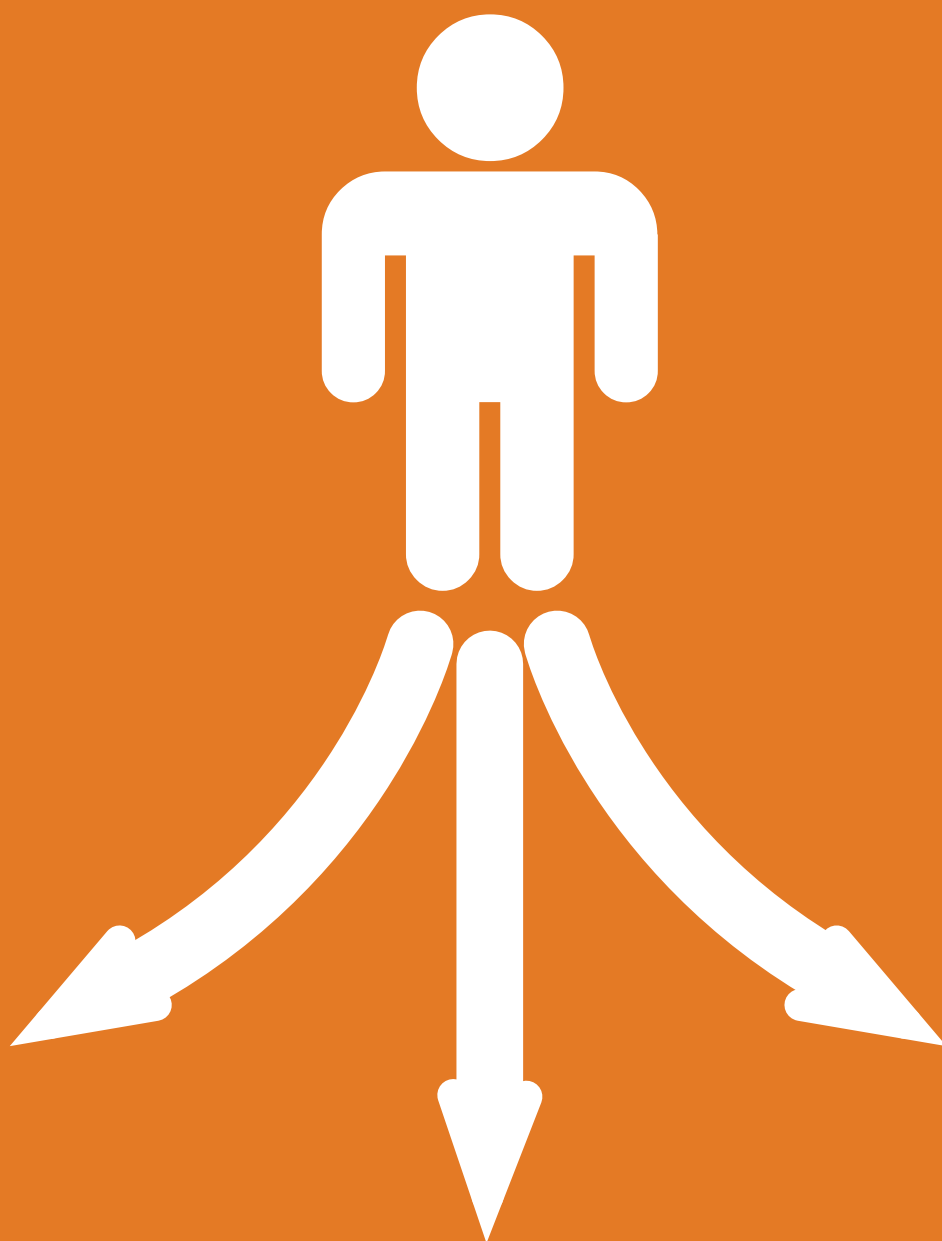
Elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land oppgir videre oftere at de kunne tenke seg å jobbe i utlandet og at de kunne tenke seg å jobbe i en hjelpeorganisasjon. Ved å gjennomføre regresjonsanalyser finner vi at landbakgrunn har størst betydning for hvorvidt man tror at man jobber deltid, om man fortsatt er under utdanning, har lederstilling og jobber i et annet land. Videre finner vi at kjønn har størst betydning for hvorvidt man ikke ønsker å jobbe, for hvorvidt man tror det blir vanskelig å finne jobb, hvorvidt man reiser mye og jobber i en hjelpeorganisasjon og hvorvidt man vil starte sin egen bedrift.

Vi finner ingen forskjeller etter landbakgrunn når det gjelder hvorvidt elevene eier egen bolig, hvorvidt de har etablert familie og hvorvidt de jobber mye og har en jobb de trives med.

Videre spurte vi elevene hva de tenker er fordeler og ulemper når de skal ut og søke jobb etter endt utdanning. Vi presenterte dem med en rekke karakteristikker som vi vet kan være stigmatiserende når man søker jobb, og en del karakteristikker som vi tenker ikke er stigmatiserende. I figuren under ser vi hvordan elevene svarte.

Fordelingen av karakteristikker etter hvor stor fordel eller ulempe disse har når man søker jobb. Gjennomsnittsskåre på 5-delt Likert-skala (1= Stor ulempe, 2= Litt ulempe, 3=Verken ulempe eller fordel, 4=Litt ulempe, 5=Stor ulempe).

Jenter er mer orientert mot samfunnsnyttig arbeid og familie

Figuren over viser at elevene oppgir det å jobbe hardt og det å få gode karakterer på skolen som store fordeler når man skal søke jobb. Å være god i norsk språk, ha gode kontakter, være ærlig, ha foreldre som støtter en, være utadventt og å ha et spesielt talent er også karakteristikk som elevene mener er viktige når man skal søke jobb. Elevene anså det å ha foreldre med dårlig råd og det å ha utenlandsk navn som en ulempe i en jobbsøkerprosess. Det er interessant at ungdommene antar at det er eksterne/»strukturelle» faktorer som begrenser sosial mobilitet (etnisitet og foreldres utdanningsnivå) og individuelle faktorer som medfører slik mobilitet (gode karakterer, ærlighet, innsats o.l.).

Kort oppsummert finner vi altså at jenter er mer orientert mot samfunnsnyttig arbeid og familie, men gutter er mer orientert mot egen karriere. Elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land tror de vil inneha en lederstilling eller være under utdanning om ti år. Ambisjonene til gutter og elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land er noe høyere enn jenter og etnisk norske elever. Vi finner også at elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land i høyere grad tror de vil jobbe deltid og at det vil være vanskelig å få seg jobb. Her ser vi igjen en indikasjon på en stor variasjon innad i kategorien elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land.

Når det gjelder innpass på arbeidsmarkedet oppgir elevene strukturelle faktorer, som hindringer, mens det er individuelle faktorer som egeninnsats, som trekkes fram som de viktigste kortene på hånden når man skal søke jobb.

3.4.3 Hvem vil jobbe med hva?

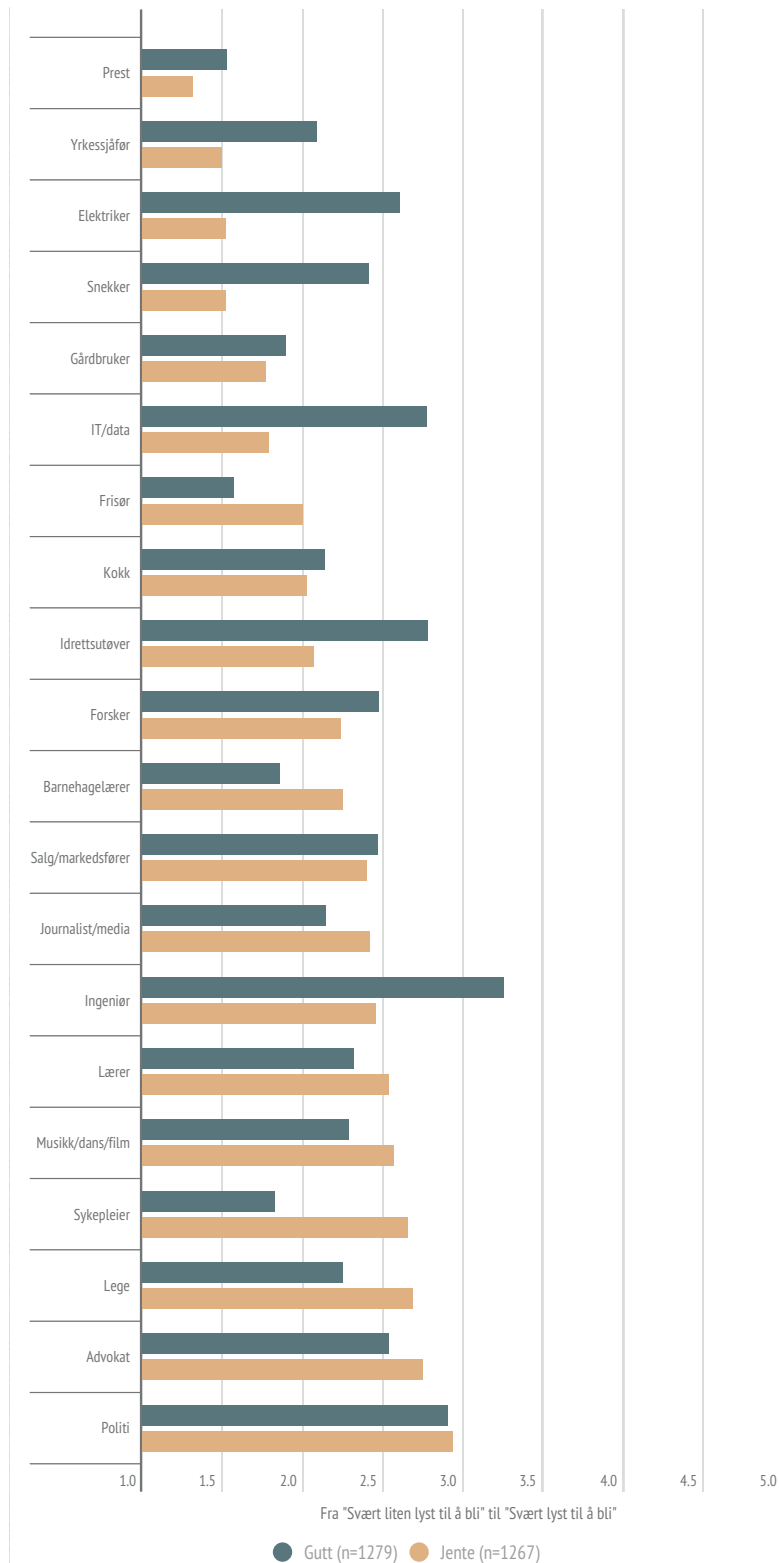
Som tidligere nevnt vet vi at det er behov for folk med yrkesfaglig utdanning og flere er bekymret for om vi vil kunne dekke framtidens kompetansebehov for fagarbeidere. Ulike aktører i arbeidslivet har den senere tiden reist en debatt i media om den såkalte «mastersyken», hvor studenter utdanner seg til yrker arbeidslivet ikke har behov for. I denne delen av rapporten fokuserer vi på hvilke yrker eller yrkesområder elevene kunne tenke seg å gå inn i. Vi listet opp 20 yrker og yrkesområder, og ba elevene om å vurdere hvor lyst de hadde til å jobbe innenfor de respektive yrkene/yrkesområdene.

Figuren under viser at kjønnsstereotypiske preferanser med hensyn til yrker og yrkesområder i høyeste grad preger dagens ungdom. De mest populære yrkene blant jenter er politi⁹, advokat, lege, sykepleier, lærer og å jobbe innen musikk, dans og film. Vi ser også at jenter i stor grad har ønsker om å gå inn i tidligere mannsdominerte arenaer, som politi og lege; utdanninger som i dag har en overvekt av kvinnelige studenter. De mest populære yrkene for gutter er ingeniør, idrettsutøver, elektriker og jobb innen IT og data. Også innenfor disse yrkene er det signifikante kjønnsforskjeller i gutters favor.

Igen ser vi altså at jenter og gutter har ulike preferanser når de peker ut hvilke yrker de kunne tenke seg i framtiden. Vi finner også signifikante forskjeller mellom jenter og gutter i hvorvidt de kunne ønske å bli journalist eller jobbe innen media (flere jenter), og å jobbe som kokk og forsker (flere gutter).

⁹ Ingen signifikante kjønnsforskjeller mellom gutter og jenter i hvor ofte de svarer at de kunne ønske seg å bli politi.

Andelen elever som kunne tenke seg å arbeide i følgende yrker/ yrkesområder.
Gjennomsnittsskåre for gutter og jenter på 5-delt Likert-skala (1= Svært liten lyst til å bli, 2=Ganske liten lyst til å bli, 3=Verken lyst eller ikke lyst til å bli, 4=Ganske lyst til å bli, 5=Sært lyst til å bli)

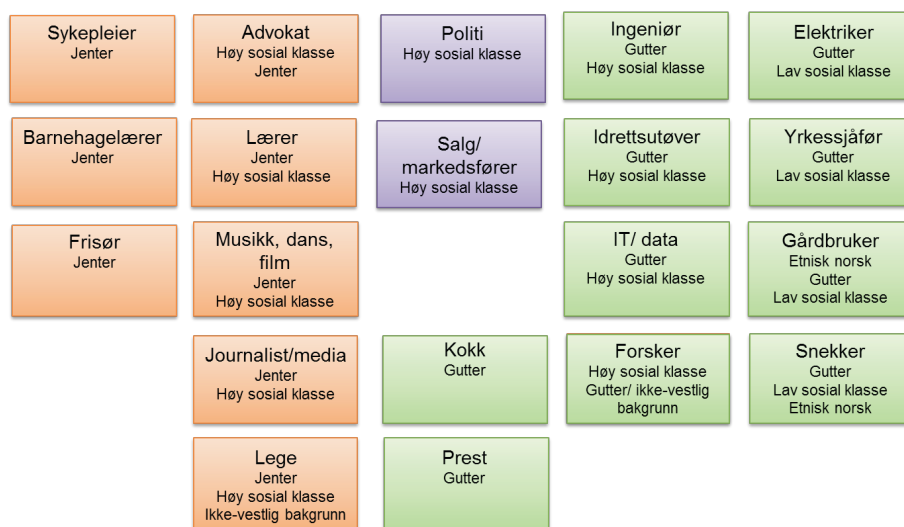

Når det gjelder landbakgrunn er det flere etnisk norske elever som kunne tenke seg å jobbe som snekker eller gårdbruker. Elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land kunne i større grad enn etnisk norske elever ønske å jobbe som lege, sykepleier, forsker, frisør og å jobbe innen IT og data.

Ser vi på de som ønsker å jobbe med noe samfunnsnyttig og de som ønsker å gjøre noe for andre, har disse elevene i større grad lyst til å jobbe innen politiet, som lege eller sykepleier og som lærere. For elever hvor prestisje og status er viktig er yrkene advokat, lege, idrettsutøver, politi og arbeid innen salg og markedsføring mest attraktive.

I figuren under presenteres de tjue yrkene med statistisk signifikante forskjeller mellom grupper. Figuren angir de som i høyest grad kunne tenke seg yrket etter kontroll for kjønn, landbakgrunn og sosial klassebakgrunn. Yrker som er markert oransje er yrker som jenter i høyere grad kunne tenke seg sammenlignet med gutter. Grønne yrker er yrker som gutter har en preferanse for, mens de lilla yrkene ikke har signifikante kjønnsforskjeller, men med signifikante forskjeller etter sosial klassebakgrunn. Vi finner at yrkene politi, salg/ markedsfører, advokat og forsker i større grad blir predikert av sosial klasse enn av kjønn, mens mange av yrkene har en sterk kjønnnet seleksjon. Landbakgrunn spiller en rolle for yrkene lege, forsker og snekker, hvor de to første yrkene foretrekkes av elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land og det siste foretrekkes av elever med etnisk norsk bakgrunn.

Signifikante forskjeller mellom grupper etter hva slags yrke de foretrekker.

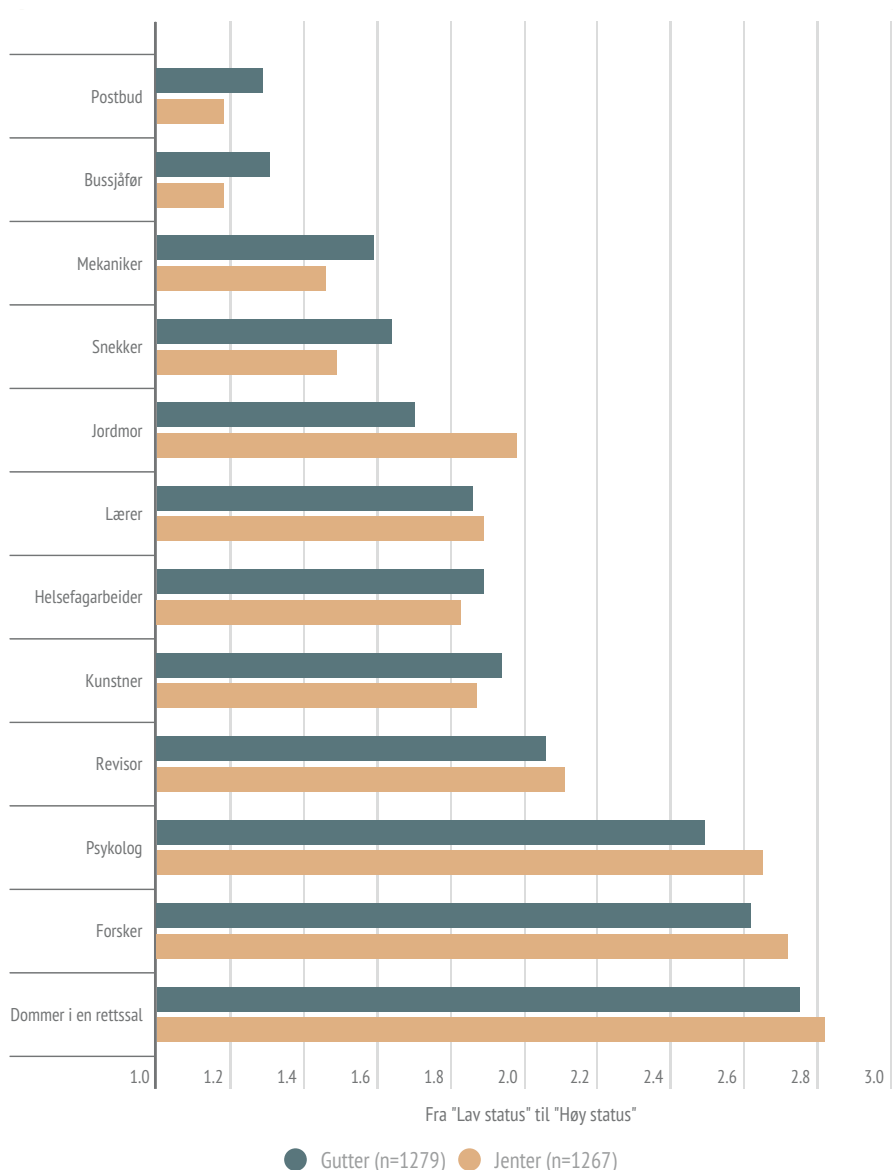

Nå som vi har funnet ut hvilke type jobber elevene kunne tenke seg, er vi videre interessert i å finne ut hvilke type jobber elevene mener har høy og lav status. Figuren viser at postbud og bussjåfør oppfattes som yrker med lav status. Videre oppfattes snekker og mekaniker som lavstatusyrker. Jenter oppfatter i større grad at disse yrkene har lav status enn det gutter gjør, trolig fordi dette er tradisjonelle yrker for

menn. Videre oppfattes jordmor, lærer, helsefagarbeider, kunstner og revisor som å ha middels status. Jenter rangerer jordmor signifikant høyere enn gutter. Yrkene som får høyest skåre av både jenter og gutter er dommer (i en rettsal), forsker og psykolog.

Vi finner at elever som ønsker å jobbe arbeide med noe samfunnsnyttig, og gjerne med mennesker, i høyere grad ønsker å jobbe innen helsesektoren (sykepleier eller lege), innen utdanningssektoren (lærer og barnehagelærer) og de kan tenke seg å jobbe som politi. Vi ser at disse yrkene sammenfaller mye med hva jenter ønsker. Derfor gjorde vi en regresjonsanalyse for å se hvorvidt effektene av yrkesorientering på yrke forsvant. Vi finner at kjønn predikerer disse yrkene sterkere enn yrkesorientering.

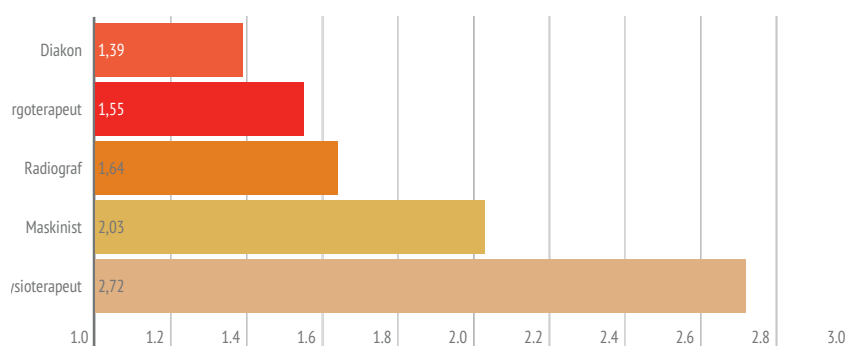
Elevenes tanker om yrke og status. Gjennomsnittsskåre for gutter og jenter på en 3-delt skala (1= Lav status, 2= Middels status, 3= Høy status)

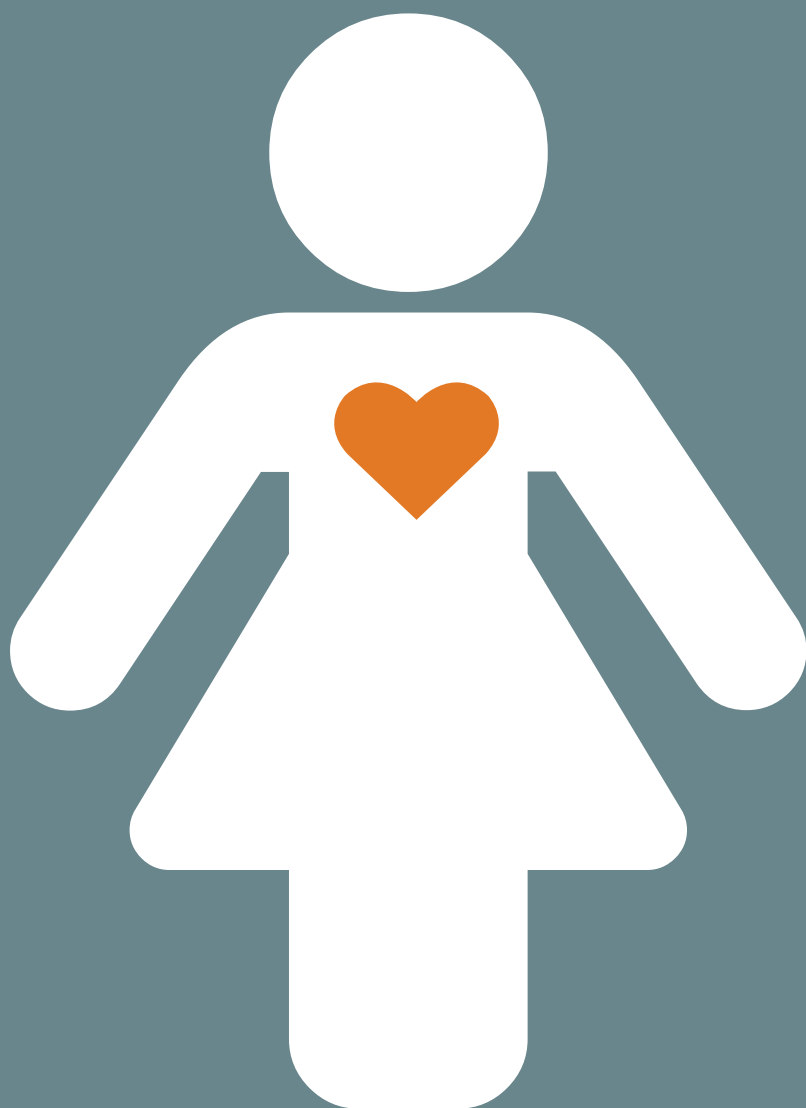
Vi finner også at de som ønsker en jobb hvor de kan gjøre noe for andre, rangerer jordmor, helsefagarbeider og lærer høyere enn andre.

Vi spurte også om kjennskap til utvalgte profesjoner og fant at elevene i stor grad vet hva en fysioterapeut er, men har mye mindre kunnskap om de fire andre yrkene. Minst kjente elevene til diakon.

Andelen elever med kjennskap til utvalgte profesjoner. Gjennomsnittsskåre på 3-delt skala (1=Kjenner ikke til, 2=Kjenner lite til, 3=Kjenner godt til)

Sammenfattet med hvilke utdanningsprogram eleven går på og hva de kunne tenke seg å bli, kan vi lett se for oss diskrepans mellom det framtidens samfunn vil trenge av arbeidskraft. Yrkesvalgene sammenfaller i stor grad med hvilke utdanningsprogram jenter og gutter går på og hvilke høyere utdanningsplaner de har. Jenter ønsker i høyere grad enn gutter å jobbe i yrker innen helsesektoren, utdanningssektoren og rettsvesen, mens gutter i høyere grad ønsker seg inn i ingeniør-yrker, håndverkeryrker og IT. Vi har i denne undersøkelsen funnet at det skjer en skjev rekruttering inn i yrker innen helsesektoren etter kjønn, landbakgrunn og sosial klasse. Spørsmålet til politikerne vil være om man skal prøve å rekruttere flere av de samme eller å søke arbeidskraft med nye karakteristikk inn i disse yrkene.

3.5 Ungdom og samfunnsengasjement

I den offentlige debatten blir ungdom ofte kritisert for å være lite engasjerte, en kritikk som ofte henger sammen med førstegangselveres synkende valgdeltagelse og ungdoms lave deltagelse i politiske ungdomsorganisasjoner (Ødegård 2003). Det framtidige samfunn står overfor en rekke dilemmaer som på ulike måter kan relateres til samfunnsengasjement. For det første er det viktig at framtidens arbeidstakere (ungdommen) lar sin stemme bli hørt når deres fremtid debatteres. For det andre vil det være viktig med engasjement og frivillighet i tiden framover for å møte noen av de økonomiske utfordringene velferdsstaten står overfor.

Samfunnsengasjement henger ofte sammen med sosial klasse, og vi vil i denne delen av rapporten finne ut hvorvidt elevene er samfunnsengasjerte, hva de tenker om frivillig arbeid, og hvilke forhold de tenker kan være fordeler og ulemper når de skal ut å søke jobb.

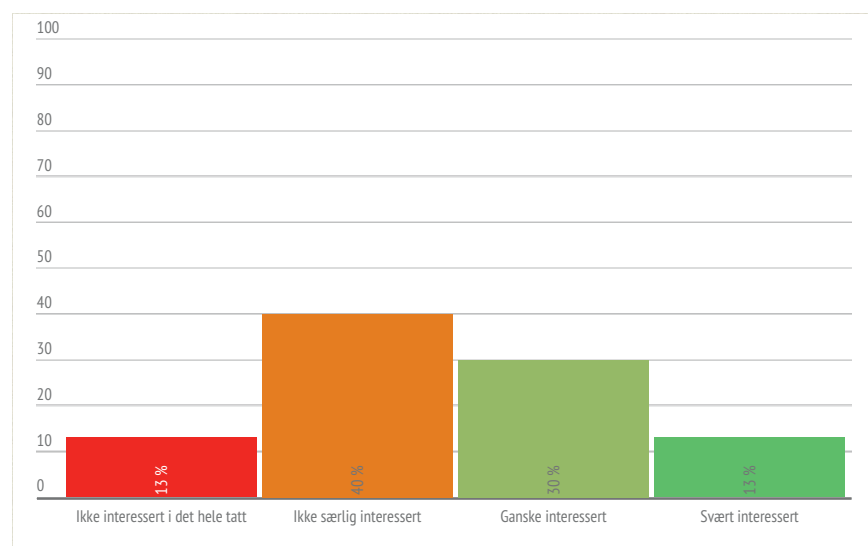
FUNN: Mange av elevene i undersøkelsen er samfunnsengasjerte og oppgir at de bryr seg om andre på samme måte som voksne. Elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land er mer samfunnsinteressert enn etnisk norske, men vi finner ingen signifikante sammenhenger mellom landbakgrunn og ønske om å yte frivillig innsats. Jenter kan imidlertid i større grad enn gutter tenke seg å yte frivillig innsats.

Flertallet av elevene er videre positive til fagforeningers arbeid og de politiske preferansene til elevene er stort sett de samme som de voksne på samme tid.

3.5.1 Interesse for politikk og samfunnsspørsmål

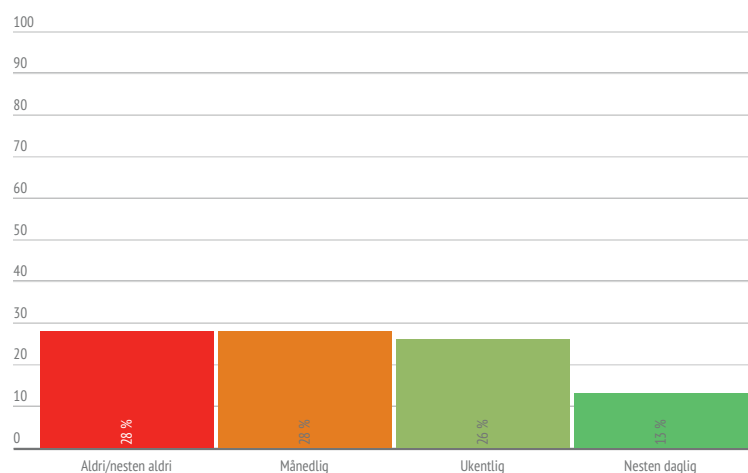
Først har vi sett på elevenes oppgitte interesse for politikk og samfunnsspørsmål. Vi finner som Ødegård (2003) at drøyt halvparten av ungdom oppgir at de ikke er særlig interessert i politikk og samfunnsspørsmål. Vi finner også at i overkant av 40 prosent av ungdommen oppgir at de er svært eller ganske interessert i politikk og samfunnsspørsmål. Vi lurte videre på om samfunnsengasjementet er relatert til elevenes bakgrunn.

Andelen elever som oppgir å være mer eller mindre interessert i politikk og samfunnsspørsmål (n=2453)

Vi spurte elevene videre hvor ofte de snakker med foreldrene om politikk eller samfunnsspørsmål. Vi finner at 4 av 10 snakker med foreldrene sine daglig eller ukentlig om politikk eller samfunnsspørsmål, mens i underkant av 30 prosent snakker med foreldrene sine om politikk eller samfunnsspørsmål månedlig. Videre ser vi at elever med foreldre med høy utdanning oftere snakker om politikk og samfunnsspørsmål enn elever med foreldre med lav utdanning. Vi finner også at elever med ikke-vestlig landbakgrunn oftere enn etnisk norske elever snakker om politikk og samfunnsspørsmål med sine foreldre. Det er ingen signifikante forskjeller etter kjønn.

Hvor ofte elever snakker med foreldre om samfunnsspørsmål eller politikk (n=2426)

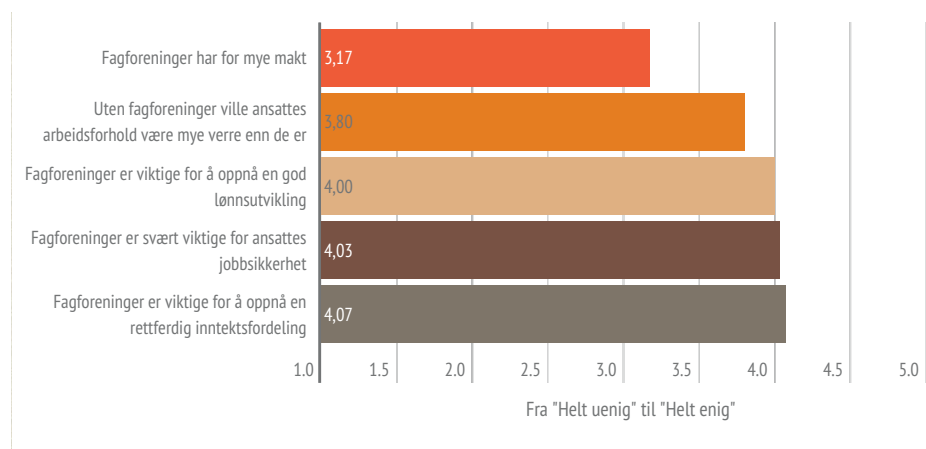
Vi finner også en sammenheng mellom hvor ofte elevene snakker med foreldrene om politikk og samfunnsspørsmål og elevenes interesse for dette. Jo oftere elevene oppgir at de snakker om politikk og samfunnsspørsmål hjemme, jo mer interessert oppgir de å være i politikk og samfunnsspørsmål.

Vi var videre interessert i hvor relevant elevene opplevde fagforeningers arbeid. To tredeler av elevene (66 prosent) oppgir at de har kjennskap til fagforeninger. Elever fra høyere sosiale klasser er i større grad klar over hva en fagforening er sammenlignet med elever fra lavere sosiale klasser. Vi fant også at elever ved studieforberevende utdanningsprogram i større grad enn elever ved yrkesfaglige utdanningsprogram visste hva en fagforening var. Her var det ingen kjønnsforskjeller.

Når det gjelder hvilke hovedsammenslutninger av fagforbund elevene kjenner til, er det LO de fleste har hørt om (65 prosent). I overkant av tretti prosent har hørt om Akademikerne (34 prosent) og Unio (31 prosent), mens 16 prosent oppgir at de har hørt om YS.

Nesten halvparten av utvalget (46 prosent) oppgir at de tror det vil være svært eller nokså viktig å være fagorganisert i framtiden. I underkant av 16 prosent oppgir at de tror det verken vil være viktig eller uviktig. Svært få tenker at fagorganisering er uviktig. Vi finner ingen signifikante forskjeller mellom elever angående hvorvidt de tenker at det er viktig å være fagorganisert.

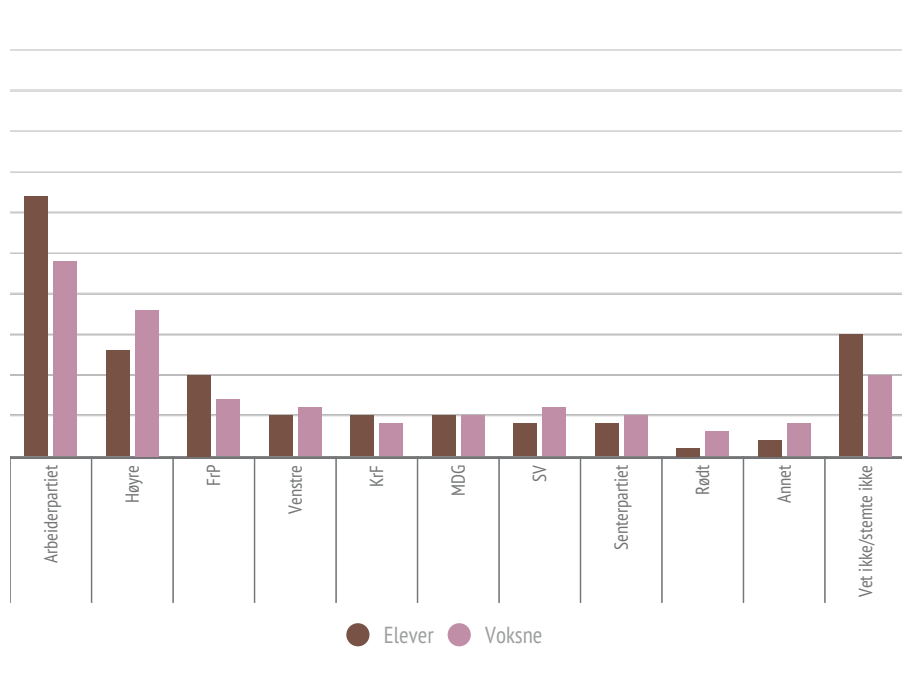
Gjennomsnittskåre i hvor enige eller uenige elever er i påstander om fagforeninger (n=1631). 5-delt Likert-skala (1=Helt uenig, 2=Delvis uenig, 3=Verken uenig eller enig, 4=Delvis enig, 5=Helt enig)

Figuren over viser at de fleste elevene tenker at fagforeninger er viktige for inntektsfordeling, jobbsikkerhet og god lønnsutvikling. De fleste tenker også at fagforeninger har betydning for arbeidsforhold, mens færre er enige i at fagforeningene har for mye makt.

Til slutt fikk vi et innblikk i hvor elevene plasserte seg selv i det politiske landskapet ved å spørre dem om hva de ville ha stemt på hvis de hadde hatt stemmerett og det var valg i morgen. I befolkningsundersøkelsen ble også utvalget også spurt om hva de stemte ved forrige valg. I figuren under ser vi at det er store likheter mellom de to utvalgene. Arbeiderpartiet får flest stemmer av både ungdom og voksne, med Høyre på andreplass. Ungdommene legger sin stemme oftere på Arbeiderpartiet enn det voksne gjør, mens voksne i større grad har stemt på Høyre. Forskjellene mellom de to utvalgene er ikke dramatiske. Vi ser at elevene i noe større grad ville ha stemt blankt enn det voksne gjorde ved forrige valg, noe som kan skyldes at de har mindre kunnskap om, eller mindre tro på, de politiske partiene enn de voksne.

Hva elevene ville stemt hvis det var valg i morgen (n=2452), sammenlignet med hva voksne stemte ved forrige valg (n=2036), prosent

Elevenes engasjement henger sammen med familiens sosiale klasseposisjon. Vi finner høyere politisk og samfunnsmessig engasjement hos elever fra familier hvor foreldrene har høyere utdanning, enn i familier med lavere utdanning. Samtidig finner vi at i slike familier snakker man også oftere om politikk og samfunnsspørsmål. I forlengelsen av dette skulle man anta at etnisk norske elever er mer interessert i politikk og samfunnsspørsmål, da de oftere kommer fra familier med høyere sosial klasse. Vi finner det motsatte. Elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land oppgir i større grad å være opptatt av politikk og samfunnsspørsmål, samt at de oftere prater med foreldrene sine om slike spørsmål.

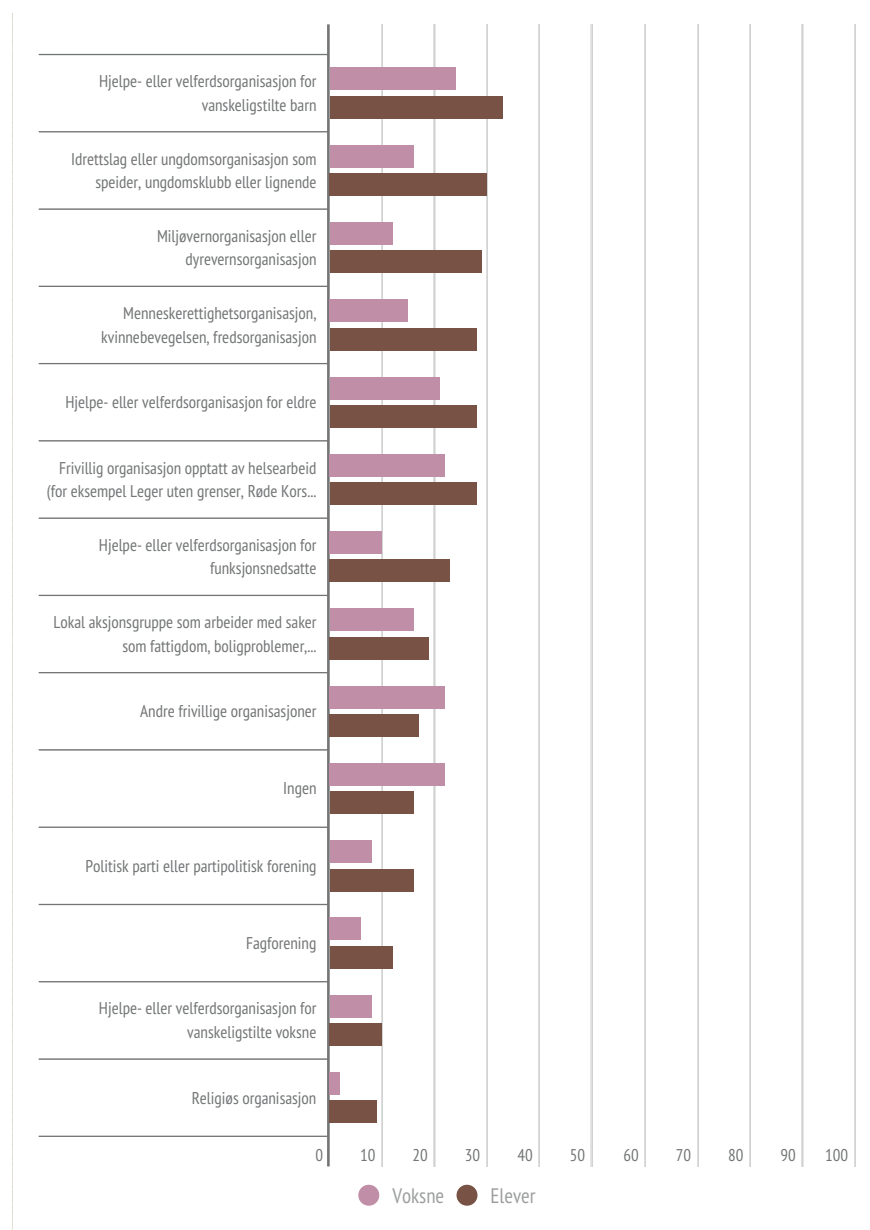
Oppsummert finner vi at nær halvparten av elevene uttrykker at de er samfunnsinteressert, og samme andel snakker om politikk og samfunnsspørsmål med foreldrene sine. Elever med ikke-vestlig bakgrunn er mer samfunnsinteresserte enn etnisk norske. Det var stor variasjon i hvorvidt elevene har hørt om de fem hovedsammenslutningene. Av de som har hørt om fagforeninger er det spesielt inntektsfordeling, jobbsikkerhet og god lønnsutvikling som blir trukket fram som viktige bidrag fra fagforeningene. De politiske preferansene til elevene er stort sett de samme som de voksne.

3.5.2 Frivillighet og nestekjærlighet

Frivillighet er tema i neste del av rapporten. Vi var derfor interessert i å vite hvorvidt elevene i utvalget vårt kunne tenke seg å yte ubetalt, frivillig innsats for en organisasjon eller gruppe. Dette spørsmålet ble også spurt i befolkningsundersøkelsen og figuren under viser hvordan elevene har svart, sammenlignet med de voksne.

Vi ser at elevene i større grad enn de voksne kunne tenke seg å yte en frivillig innsats i de organisasjonene eller gruppene vi listet opp. For elevene er det hjelpe- og velferdsorganisasjoner for vanskeligstilte barn, idretts- eller andre ungdomsorganisasjoner, miljøvernorganisasjoner og menneskerettsorganisasjoner som de i høyest grad kunne tenke seg å yte en frivillig innsats for. For voksne er det hjelpe- og velferdsorganisasjoner for vanskeligstilte barn, frivillige organisasjoner opptatt av helsearbeid, hjelpe- og velferdsorganisasjoner for eldre og idrettslag som er mest fristende å yte en innsats for. Jenter kan i større grad enn gutter tenke seg å yte frivillig innsats.

Her er en liste over frivillige organisasjoner og aktiviteter. Kunne du tenke deg å yte ubetalt, frivillig innsats for noen av disse organisasjonene eller gruppene, og i tilfelle hvilke? Sammenligner elever (n=2294) og voksne (n=1966)

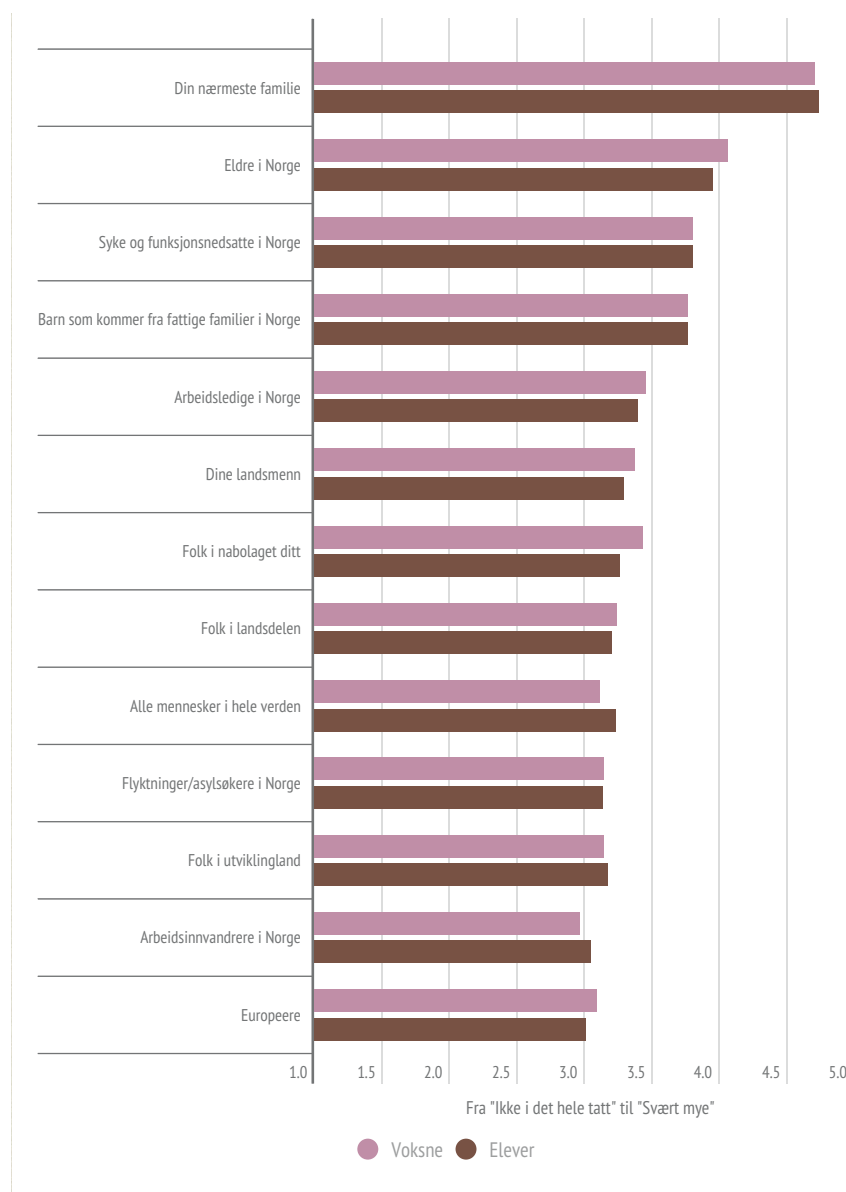

Blant elevene er det 16 prosent som ikke kan tenke seg å yte ubetalt, frivillig innsats overhodet.

I forlengelsen av det å yte frivillig innsats, lurte vi på hvem man følte mest solidaritet med, og hvorvidt dette handler om sosial eller geografisk nærhet til mennesker. Vi spurte begge utvalgene i hvilken grad de bryr seg om levekårene til en rekke grupper av mennesker, fra nær familie til folk i utviklingsland. I figuren over ser vi hvordan elevene svarte sammenlignet med de voksne.

Vi finner at det er stort samsvar mellom hva elever og voksne svarer om hva som betyr mest for dem. Ikke uventet er det den nære familien som betyr mest. Levekårene til eldre, syke og fattige barn i Norge betyr også en del for utvalgene. Det som betyr minst for utvalgene er arbeidsinnvandrere i Norge. Ellers ser vi at geografisk nærhet spiller en rolle for hvor mye man bryr seg om andre, bortsett fra flykninger/asylsøkere i Norge, som i stor grad er likestilt med folk i utviklingsland, når det gjelder hvorvidt man bryr seg om deres levekår.

Andelen elever (n=2404) og voksne arbeidstakere (n=2036) om i hvilken grad bryr du deg om levekårene til ulike grupper av mennesker. Gjennomsnittsskåre på 5-delt skala (1=Ikke i det hele tatt, 2= Ikke så mye, 3=Til en viss grad, 4=Mye, 5= Svært mye)

Ifølge disse resultatene kunne man tenke seg at ungdom og voksne i Norge i størst grad kunne tenke seg å yte frivillig innsats overfor eldre, syke, fattige barn og arbeidsledige i Norge, mer enn flykninger og asylsøkere.

3.6 Oppsummerende refleksjoner

Ungdomsundersøkelsen viser i store trekk at ungdommen ser positivt på framtidens yrkesliv. Ungdommen vedsetter i høy grad trygghet, i form av fast ansettelse og inntekt, framfor en fri og uavhengig tilværelse. Elevene viser også at de er engasjerte og at de bryr seg om sine medmennesker på samme måte som voksne. Men vi finner variasjoner etter kjønn, landbakgrunn og sosial klasse når det gjelder valg av utdanningsprogram og preferanser i arbeidslivet.

Et av hovedfunnene i undersøkelsen er at mange av ungdommene opplever at de har for lite kunnskap om utdanningsprogrammene når de skal velge på ungdomsskolen. Foreldrene bidrar i stor grad med å hjelpe ungdommen på vei mot valget, sammen med skolens rådgiver. Spørsmålet er hvorvidt valget som gjøres samsvarer med elevenes egne interesser og evner, eller om elevenes «manglende» kunnskap om yrker fører til valg som følger tradisjonelle kjønnsrollemønstre og valg som er basert på yrkers status.

Yrkesfagene har lav status blant elever, og dette vil være et hinder for å rekruttere flere ungdom inn i disse utdanningsprogrammene. Undersøkelsen viser at yrker som mekaniker og snekker har lav status blant elevene, og mer blant jenter enn gutter, samt mer blant elever fra høyere sosiale klasser enn lavere. Bør vi tenke annerledes om yrkesfagene for at de skal være attraktive?

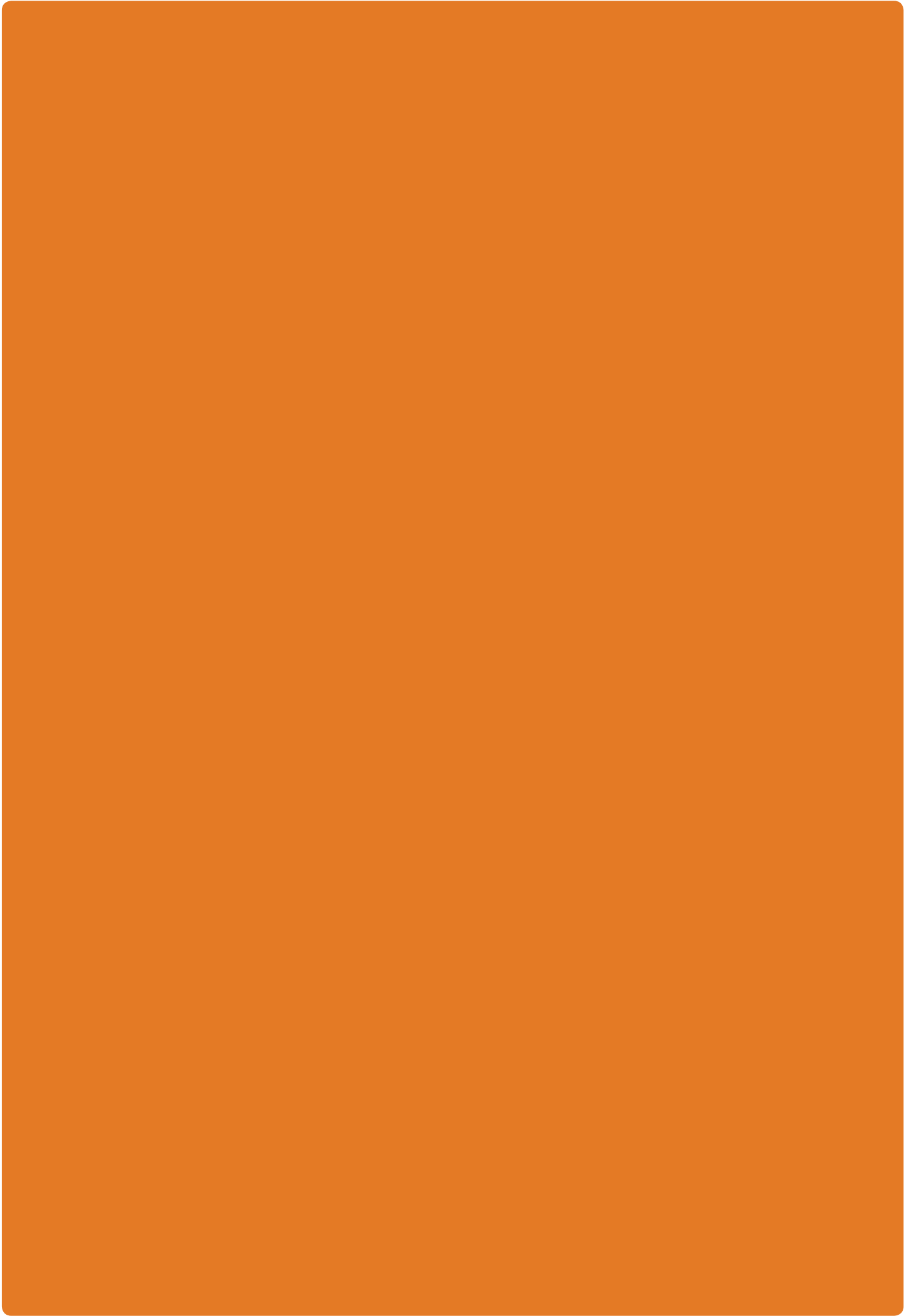
Mye tyder på at elevene både guides inn i og foretrekker yrkesfaglige utdanningsprogram som er i tråd med tradisjonelle kjønnsroller. Tvinges elevene til valg for å innfri forventninger? Kan valgfriheten stenge dører? Et stort antall elever avstår tilsynelatende fra å «velge yrke», ved å velge studieforberedende utdanningsprogram.

Et annet hovedfunn er at jenter og gutter ser ulikt på om arbeid mest er egen nytte eller samfunnsnytte. Det er selvsagt store variasjoner i materialet, men tendensene er at jenter i større grad ønsker å arbeide med noe som er samfunnsnyttig, mens gutter i større grad kan tenke seg arbeid som gir status og prestisje. Vi finner de samme mønstrene i de fleste analysene hvor de to ytterpunktene for verdier av arbeid undersøkes. Det er også interessant at disse to orienteringene mot arbeid gir ulike utslag i forhold til hva man ønsker å arbeide med, og hvordan yrkene rangeres i forhold til status. I tråd med dette kan jenter i større grad enn gutter tenke seg å yte frivillig innsats for samfunnet. De elevene som kan tenke seg å yte frivillig innsats, kan også i større grad tenke seg å jobbe innenfor de såkalte velferdsyrkene.

Three white hands are shown reaching upwards against a solid orange background. The hands are stylized, with fingers spread, and are positioned at different heights, suggesting a group of people or a collective effort. The hands are connected to thick white vertical stems that extend downwards.

Frivillighetens rolle i velferdssamfunnet

Kapittel 4

Frivillighetens rolle i velferdssamfunnet

Det er i dag diskusjon knyttet til et økende press på velferdsstaten (Folkestad m.fl. 2015). Det kan framstå som at den står overfor en gordisk knute: synkende oljeinntekter, økende levealder og en relativt mindre arbeidsstyrke, økte behandlingsmuligheter innenfor helsesektoren og økte forventninger til velferdsektorenes tjenester. Hvor godt velferdsstaten fungerer kan ha vidtrekkende konsekvenser, og det etterlyses fra myndighetenes side nye løsninger, som blant annet innebærer at flere tar ansvar for velferdsproduksjonen (NOU 2011:11). Ifølge Barth m.fl. (2009) vil viljen til å støtte opp om og finansiere systemet reduseres dersom store grupper opplever at det ikke er tilstrekkelig kvalitet eller at innretningen er feil.

Regjeringen peker i St meld nr 25 (2005-2006) på fem framtidsutfordringer, hvorav to handler om økte behov, knyttet til nye yngre brukergrupper og flere eldre med hjelpebehov, og tre handler om kommende mangler; på helse- og sosialpersonell samt frivillige omsorgsytere, på samhandling og medisinsk oppfølging, og på aktivitet og dekning av psykososiale behov (NOU 2011:11). To konkrete utfordringer, med hver sine «enkle» løsninger, er med andre ord:

- Mangel på kompetent arbeidskraft, som kan løses ved at arbeidskraft importeres.
- Manglende finansiering, som kan løses gjennom å øke skattenivået eller redusere utgiftene gjennom privatisering.

En tredje løsning som har vært lansert er at offentlige institusjoner i større grad bør åpne for bruk av frivillig innsats (Folkestad m.fl. 2015). Det uttrykkes blant annet i «Innovasjon i omsorg» (NOU 2011:11) et ønske om at frivillig sektor skal påta seg større oppgaver innen pleie og omsorg i form av frivillig og ubetalt arbeid. Det har med andre ord vært økende oppmerksomhet rundt bidragene til frivillige på velferdsområdet (Trætteberg og Sivesind 2015), inkludert store endringer i statlig politikk rettet mot frivillig sektor de siste 15-20 årene (Folkestad m.fl. 2015). Den økte politiske oppmerksomheten har imidlertid vært mest rettet mot kultur- og fritidssektoren, og ikke i like stor utstrekning mot velferdstjenestene (Folkestad m.fl. 2015).

Det er med andre ord knyttet forventninger til sivilsamfunnets rolle i utviklingen av offentlige tjenester (Folkestad m.fl. 2015), og det står på side 17 i NOU 2011:11 at det er «nødvendig å tenke nytt om samspillet mellom de offentlige ordningene og det sivile samfunn, utforske de nye formene frivilligheten tar, og sette fokus på alternative arbeidsmetoder, driftsformer og organisering som utfordrer til medborgerskap».

Frivillighet
innebærer noen
dilemmaer

Utvalget foreslår dermed «Den andre samhandlingsreformen» som skal baseres på næromsorg, medborgerskap og samproduksjon, og det foreslås at den skal inneholde både a) en nasjonal overenskomst og lokale avtaler om partnerskap mellom offentlig og frivillig virksomhet på omsorgsområdet og b) nye eier- og driftsformer som samvirkeforetak, brukerstyrte ordninger og sosialt entreprenørskap.

Utvalget «har tro på at dette vil styrke innovasjons- og utviklingsarbeidet», «invitere til aktiv deltakelse og samskaping» og «møte den sterke veksten i omsorgsbehov som ventes i årene etter 2025» (NOU 2011:11, side 17). Utvalget har store ambisjoner, og foreslår som mål at én fjerdedel av den samlede virksomheten i omsorgssektoren i 2025 skal være organisert og drevet som ideell virksomhet. Dette er samme årstall som våre ungdommer har blitt bedt om å se seg selv som framtidige arbeidstakere.

Dette danner bakteppe for årets debatt knyttet til bevisste veivalg når det gjelder det framtidige samfunn. Vi tar velferdsstatens utfordringer som utgangspunkt og utforsker først ulike alternativer, før vi går nærmere inn på den ene veien som vi ser har blitt trukket fram: frivillighet.

Frivillighet som sådan innebærer noen dilemmaer. For det første, kan frivillighet styres og kanaliseres og likevel være *frivillig*? Skal det tillates at frivillige er selektive, noe som kreves for at det reelt sett skal være frivillighet, og at det dermed oppstår ulikheter? Eller kan og bør frivilligheten underkastes offentlige hensyn? Til dette kommer spørsmålet om forutsigbarhet. Kan frivillighet, som sådan, avhjelpe en kvantitativ mangel, all den tid det ofte vil være personavhengig?

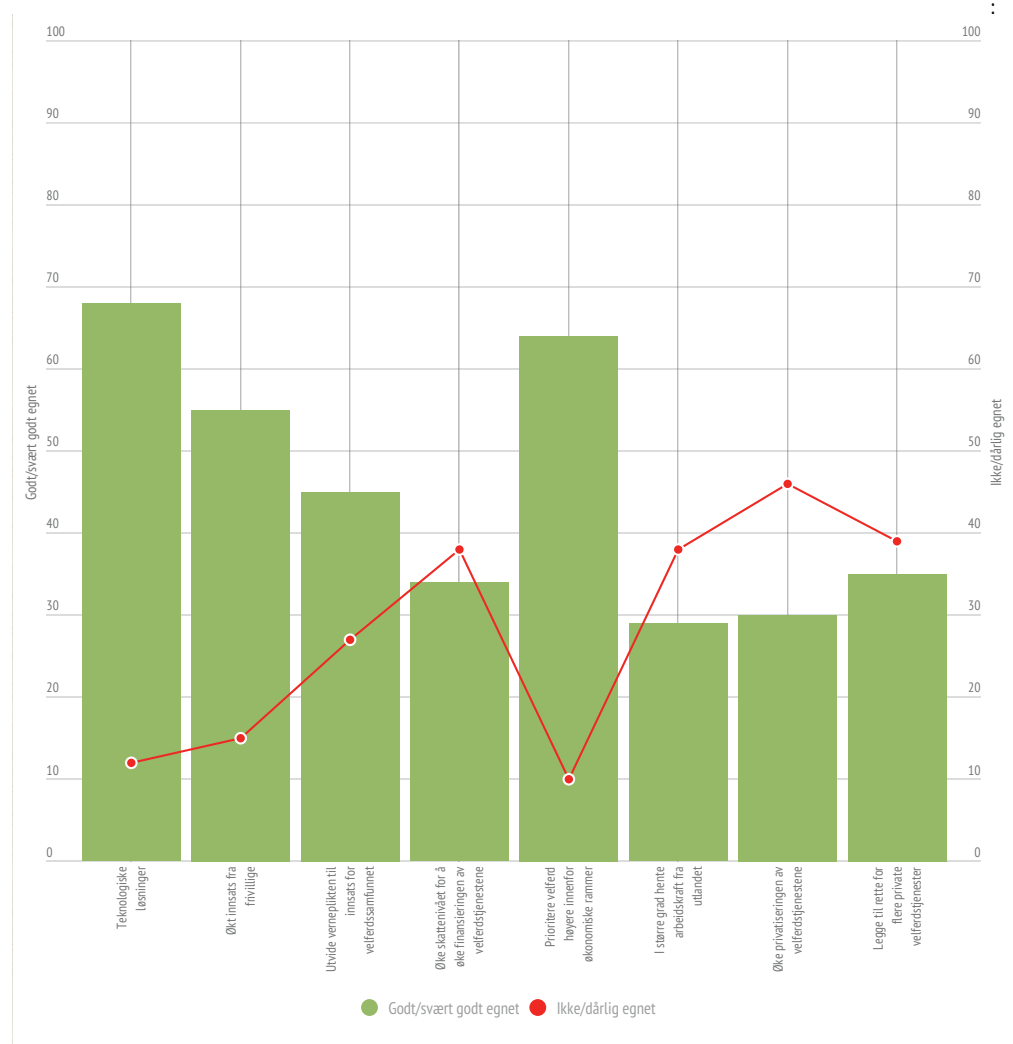
Dersom frivillig innsats skal komme i tillegg til offentlige ytelser, vil ikke da den frivillige innsatsen etter hvert bli betraktet som en del av den permante ytelsen som forventes?

I tillegg oppstår det noen dilemmaer og konflikter i grensedragningen mellom lønnet og ulønnet arbeid, og mellom amatører og profesjonelle. Solbjør m.fl. (2012) trekker for eksempel fram at en sentral barriere er knyttet til eventuelle forventninger til profesjonalitet til de frivillige, og ikke minst til profesjonelles oppfatning av frivillig innsats. Dersom de profesjonelle anser frivillig arbeid som truende for egen profesjonsutøvelse vil samarbeidet medføre konflikter og tjenesteproduksjonen bli skadelidende. Hvordan skal profesjonsgruppene kunne forvalte sin profesjon i en situasjon der «godhjertede amatører» potensielt går dem i næringen?

Dette er noen av problemstillingene vi ønsker å berøre i denne delen av rapporten. For å tilnærme oss spørsmålet om frivillighet som en potensiell løsning på velferdssamfunnets utfordring vil vi først se på vurderingen av de ulike veivalgene, før vi analytisk velger å utforske frivillighetsveien. Denne beveger vi oss nedover ved først å se på den politiske og normative oppslutningen, før vi vender oss mot det potensielle tilbudet. Hvordan kommer valget av frivillighet til å arte seg? Vil det være et tilstrekkelig antall frivillige? Hvem vil disse være? Hvor forutsigbar vil frivilligheten være? Vil de frivillige forplikte seg? Hva vil befolkningen kreve for å yte en frivillig innsats? Hvem vil man yte en innsats for? Og finnes det framtidige brukere? Til slutt ser vi på spørsmål om hva frivillig innsats kan medføre ut over det kvantitative spørsmålet om tilstrekkelig produksjon av velferdstjenester.

4.1 Veivalg

Samfunnsutviklingen er ikke forutbestemt, men skapes gjennom de valg vi som samfunnsaktører til enhver tid gjør. Vi stilte respondentene i vår undersøkelse direkte spørsmål om mulige veivalg knyttet til den framtidige velferdsstaten, og følgende figur viser svarfordelingen:

Hvor egnet anser du følgende virkemidler å være for å løse framtidige utfordringer velferdsstaten vil stå overfor i årene framover? (n=2036)

Som vi ser er det enkelte veivalg store andeler mener vil være godt egnet som løsning på velferdsstatens utfordringer, og hvor det samtidig er få som mener det vil være dårlig eller ikke egnet. Dette gjelder spesielt *teknologiske løsninger* og å *prioritere velferd* høyere innenfor dagens økonomiske rammer. Begge disse kan regnes som veivalg som ikke innebærer å gjøre grunnleggende endringer. Vi ser imidlertid også at det er relativt mange som mener at å øke innsatsen fra frivillige er godt egnet og få som mener det er dårlig egnet. Vi sitter dermed igjen med tre veivalg med god oppslutning:

Teknologiske løsninger

68 % godt egnet - 12 % dårlig egnet

Prioritere velferd høyere

64 % godt egnet - 10 % dårlig egnet

Økt innsats fra frivillige

55 % godt egnet - 15 % dårlig egnet

På den andre siden er det enkelte veivalg som av mange anses som dårlig eller ikke egnede, og av få som godt egnede. Dette gjelder i første omgang å øke *privatiseringen* av velferdstjenestene og å i større grad å hente *arbeidskraft* i utlandet.

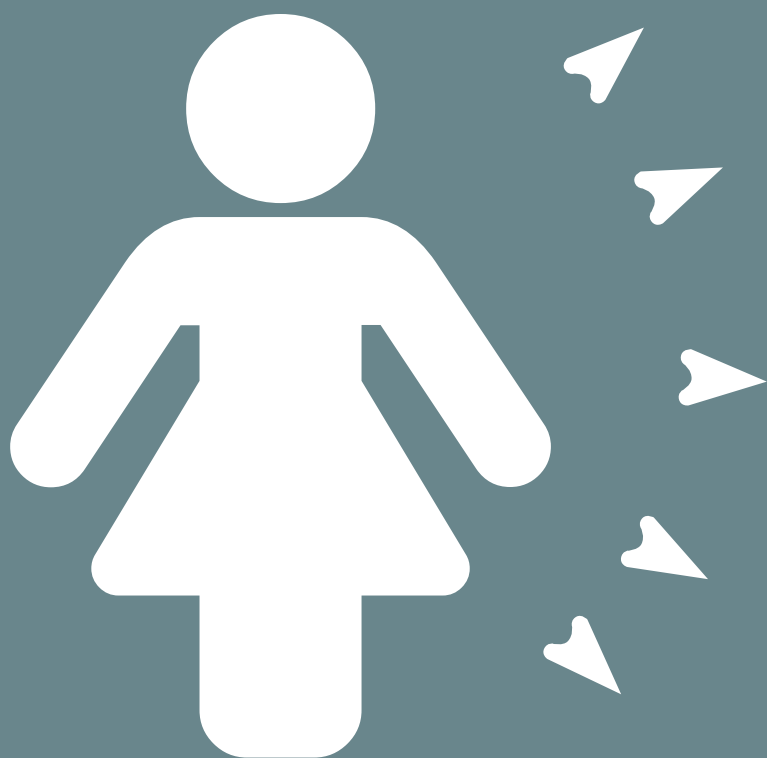
Øke privatiseringen

46 % dårlig egnet - 30 % godt egnet

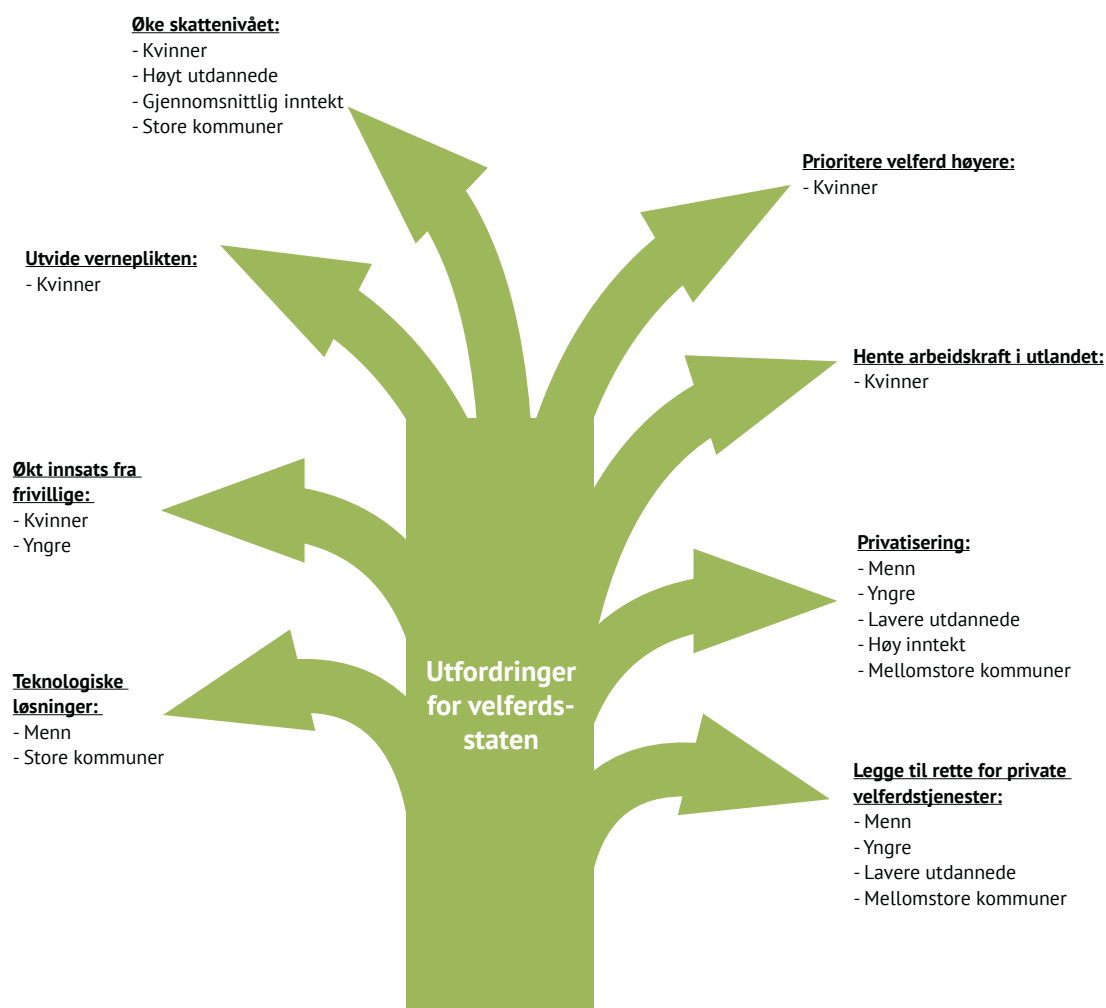

Hente arbeidskraft i utlandet

38 % dårlig egnet - 29 % godt egnet

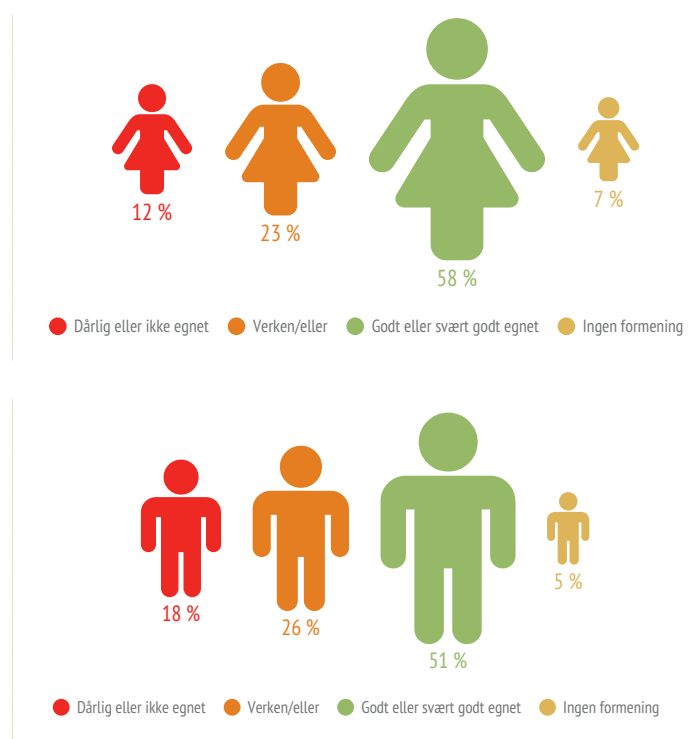
Vi så over at de ulike veivalgene ikke ble vurdert som like egnede. Gjør ulike grupper ulike vurderinger? Følgende figur viser statistisk signifikante forskjeller mellom grupper, hvor vi har trukket ut gruppene med høyest andel som oppgir at løsningen er egnet:

Vi vil fra nå kun konsentrere oss om veivalget som er gjort gjenstand for årets debatt, nemlig å øke innsatsen fra frivillige. Basert på en analyse av frivillig innsats i Norge i perioden 1998-2014, hevder Folkestad m.fl. (2015) at det frivillige arbeidet innenfor organisasjonene er høyt og stabilt, med en viss tendens til økning. Nivået er dessuten høyt sammenlignet med andre land (Solbjør m.fl. 2012, Folkestad m.fl. 2015). Det er imidlertid her snakk om en bred tilnærming til frivillighet, og i rapporten til Folkestad m.fl. (2015) ser vi at idretten er i en særstilling, selv om det er en jevn og stabil økning i frivillig innsats også innenfor utdanning, opplæring og forskning.

4.2 Hvem velger hvilken vei?

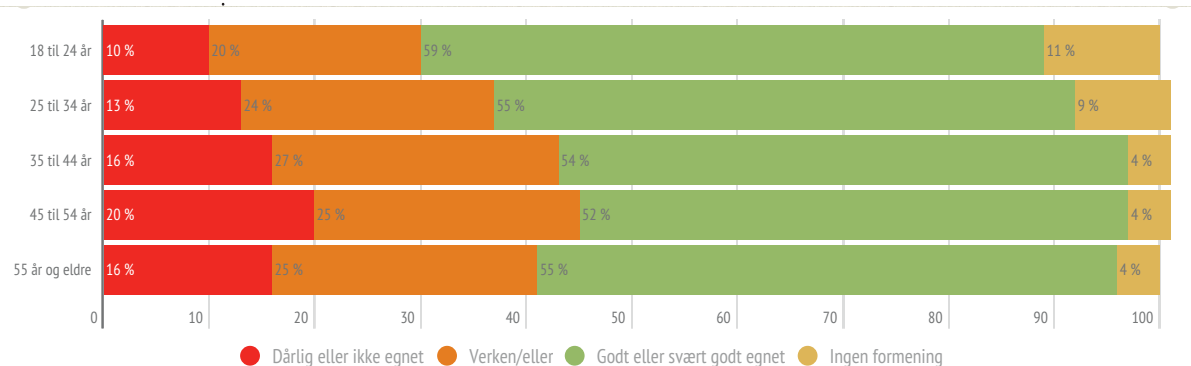
Hvis vi først ser på kjønn og vurderingen av hvor egnet det er å øke innsatsen fra frivillige for å løse framtidige utfordringer for velferdsstaten i årene framover får vi følgende figur:

Hvor egnet anser du det å øke innsatsen fra frivillige å være for å løse framtidige utfordringer velferdsstaten vil stå overfor i årene framover? (n=2034)

Vi ser at det er en noe større andel kvinner som oppgir at å øke innsatsen fra frivillige er godt eller svært godt egnet sammenlignet med menn.

Det er videre en viss tendens til at den yngste aldersgruppen (18 til 24 år) er mer positivt innstilt til egnetheten til å øke frivillig innsats som en løsning på velferdsstatens utfordringer:

Alder og syn på å øke den frivillige innsatsen som løsning på framtidige utfordringer for velferdsstaten (n=2034)

Det er ikke statistisk signifikante forskjeller på tredelt utdanningsnivå, tredelt kommunestørrelse og mellom ulike inntektsgrupper (femdelt på husstandsnivå).

4.3 Velferdspolitisk kontekst og oppslutning om frivillighet

Frivilligheten på velferdsområdet, som helse- og sosialtjenester, koordineres i dag både av frivillige og det offentlige. Det vanlige i Norge, som i resten av Skandinavia, er at den største delen av den frivillig innsatsen skjer i regi av frivillige organisasjoner (Folkestad m.fl. 2015). Ifølge Trætteberg og Sivesind (2015) er det liten interesse for frivillig innslag i behandling og omsorg i offentlige tjenester, og det er en forestilling om at det kun er ideelle organisasjoner som har tilgang på frivillige, og det i randsonen av velferdstjenestene.

Frivillige som leverandører av velferdsoppgaver er ikke et nytt fenomen, men eksisterte forutfor utbyggingen av velferdsstaten (Solbjør m.fl. 2012). Det var først etter andre verdenskrig at velferdsstaten ble utbygd og staten eller kommunene overtok disse oppgavene ut fra et ønske om å komme bort fra veldedighet. Den underliggende tanken var her at nødvendige tjenester skulle være tilgjengelige basert på rettigheter som statsborger og ikke ut fra sosial kapital i form av relasjoner til private givere (Solbjør m.fl. 2012). Dette har medført at offentlig sektor nå er hovedprodusent av velferd, og at frivillig sektor framstår for de fleste som et *supplement* og ikke et reelt alternativ, det vil si at det ubetalte frivillige arbeidet skal «komplettere den offentlige omsorgen» (Solbjør m.fl. 2012:6).

Denne utviklingen har vært med på å skape en politisk kontekst i Norge som begrenser rommet for frivillighet i den forstand at det tilskrives en spesifikk *rolle*.

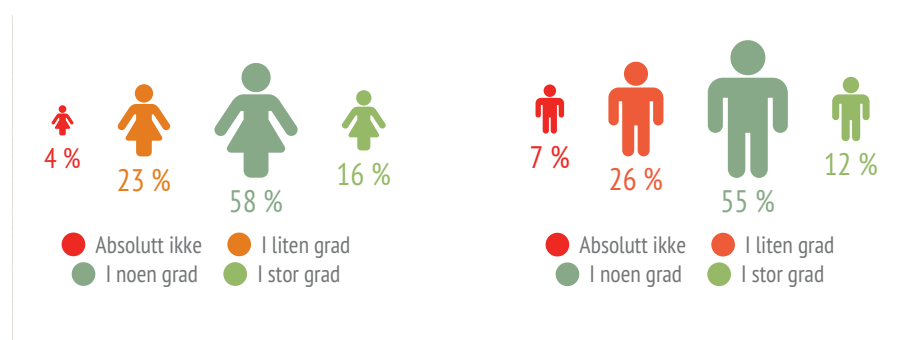
Dersom vi først ser på begrensningene finnes det oppfatninger i Norge av hva som bør være statens ansvar i ivaretagelsen av individet. Vi presenterte derfor våre respondenter med fem opplistede oppgaver og ba dem gi uttrykk for i hvor stor grad disse burde være statens ansvar på en skala fra én til 10. Av disse oppgavene er det flest som oppgir at det helt og holdent bør være statens ansvar å sørge for 1) tilstrekkelige *helsetjenester* for syke (41 prosent), fulgt av 2) akseptabel levestandard for de *eldre* (36 prosent), 3) nok *barnehageplasser* (30 prosent), 4) lønnet permisjon til de som må ta vare på *syke familiemedlemmer* (29 prosent) og 5) *arbeid* til alle som vil ha det (10 prosent). På motsatt ende av skalaen er det svært få som oppgir at staten ikke har ansvar i det hele tatt for disse oppgavene, med størst andel på det å sørge for arbeid til alle som vil ha det (3 prosent). På dette spørsmålet svarer en lavere andel i den yngste aldersgruppen (18-24 år) gjennomgående at disse oppgavene helt og holdent skal være statens ansvar.

Det at staten bør ha ansvar for disse oppgavene utelukker ikke frivillig innsats på de samme områdene. La oss vende til det poliske mulighetsrommet for frivillig innsats.

4.4 Bør velferdstjenestene benytte seg av frivillig innsats?

I tillegg til å presenteres som ett av mange veivalg, spurte vi også direkte om i hvilken grad velferdstjenestene bør benytte seg av frivillig innsats. Frivillig innsats blir her ikke satt opp mot andre alternativer, men vurdert *i seg selv*.

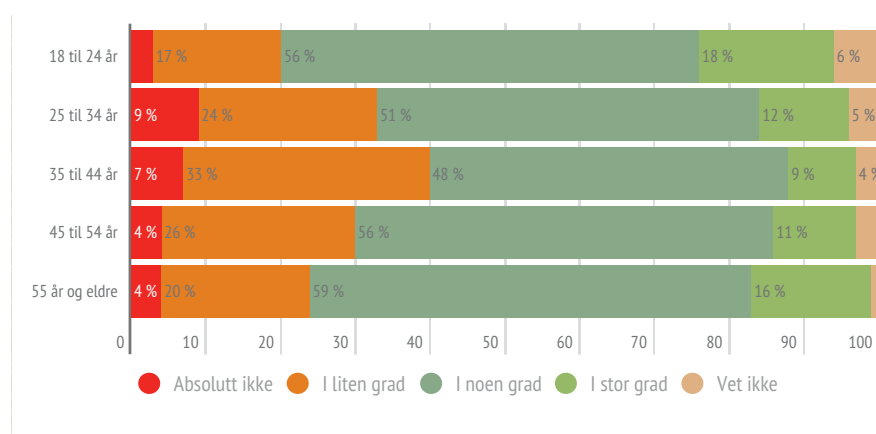
På dette spørsmålet oppgir 69 prosent at de mener at velferdstjenestene i stor eller noen grad bør benytte seg av frivillig innsats, mens kun 5 prosent at velferdstjenestene absolutt ikke bør benytte seg av frivillig innsats. Vi finner små, men signifikante, forskjeller mellom menn og kvinner:

Kjønn og synet på i hvilken grad velferdstjenestene bør benytte seg av frivillig innsats (n=2036)

Mens 67 prosent av mennene mener at velferdstjenestene i noen eller stor grad bør benytte seg av frivillig innsats, gjelder dette for 74 prosent av kvinnene.

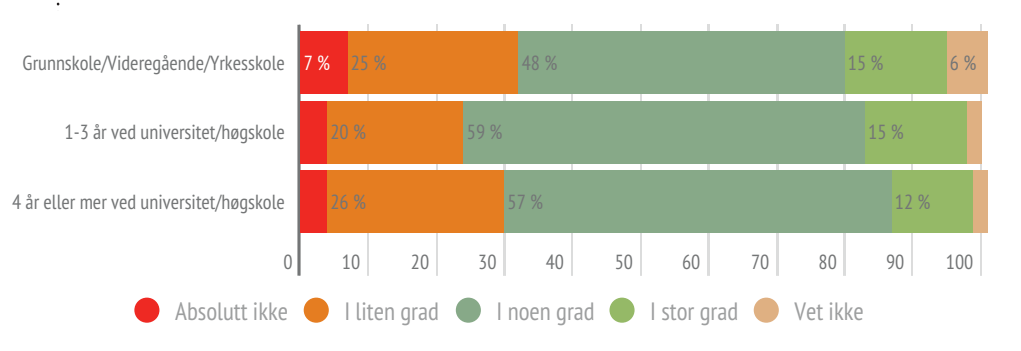
Videre finner vi tilsvarende forskjeller mellom de ulike aldersgruppene som vi så over; den yngste aldersgruppen (18-24 år) oppgir i større grad at velferdstjenestene bør benytte seg av frivillig innsats enn de eldre. Unntaket er her av vi ser at også de eldste (55 år eller eldre) er mer positivt innstilt:

Alder og synet på i hvilken grad velferdstjenestene bør benytte seg av frivillig innsats (n=2036)

Til sammen oppgir tre av fire (75 prosent) av respondentene på over 55 år at de i noen eller stor grad mener at velferdstjenestene bør benytte seg av frivillig innsats. Blant de yngste (18-24 år) er andelen tilvarende høy (74 prosent).

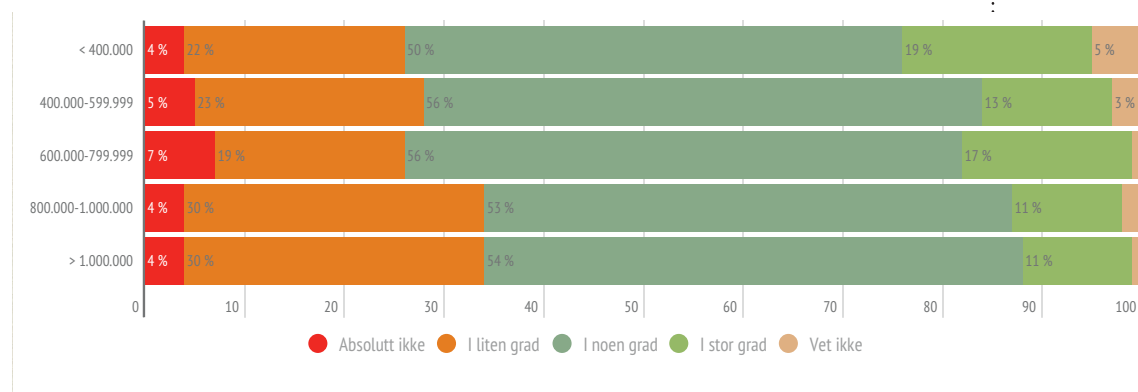
Vi så over at det ikke var statistisk signifikante forskjeller mellom respondenter med ulikt utdanningsnivå på spørsmålet om hvor godt egnet de anser det å øke innsatsen fra frivillige er for å møte velferdsstatens utfordringer. På spørsmålet om velferdstjenestene i større grad bør benytte seg av frivillig innsats finner vi imidlertid følgende forskjeller:

Utdanningsnivå og synet på i hvilken grad velferdstjenestene bør benytte seg av frivillig innsats (n=2036)

Vi ser at det er størst andel som stiller seg positive til at velferdstjenestene bør benytte seg av frivillig innsats blant respondentene med kort universitets- eller høgskoleutdanning (1-3 år). Her oppgir 59 prosent at de mener at velferdstjenestene i noen grad bør benytte seg av frivillig innsats og 15 prosent at de i stor grad bør det.

På dette spørsmålet er det også forskjeller mellom ulike inntektsgrupper, hvor respondenter fra hushold i den laveste inntektsgruppen i størst grad oppgir at velferdstjenestene i stor grad bør benytte seg av frivillig innsats (19 prosent):

Inntekt og synet på i hvilken grad velferdstjenestene bør benytte seg av frivillig innsats (n=1734)

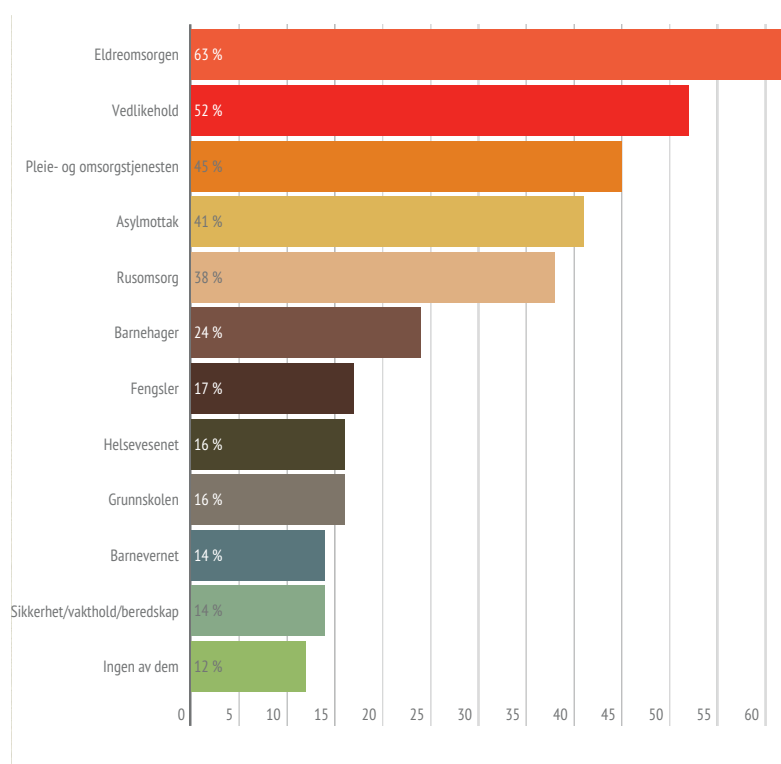
Vi ser videre at det er i de to høyeste inntektsgruppene (det vil si med over 800.000 kroner i samlet husstandsinnkomst) at det er høyest andel som i størst grad gir uttrykk for negativ vurdering av i hvilken grad velferdstjenestene bør benytte seg av frivillig innsats, og lavest andel som oppgir at dette bør benyttes i stor grad (11 prosent i begge de øverste gruppene).

Det er ikke statistisk signifikante forskjeller mellom respondenter fra kommuner av ulik størrelse, men det er noe variasjon i holdninger dersom vi ser på fylker. Det ser imidlertid ikke ut til å danne seg et spesielt geografisk *mønster* med tanke på oppslutningen om å benytte frivillig innsats i velferdstjenestene. Det at det finnes variasjon er likevel svært viktig dersom utfordringene velferdssamfunnet står overfor skal løses med frivillighet. Dersom synspunktene varierer (mye), og viljen til å yte en innsats dertil, kan vi få stor geografisk ulikhet i tjenestetilbudet dersom innsatsen skal være *frivillig*.

Samlet sett ser vi at det er forskjeller, dog små, i synet på frivillig innsats når vi ser på sosio-økonomiske kjennetegn som kjønn, utdanningsnivå, inntekt, alder og geografi. Det kan dermed se ut til at spørsmålet om frivillig innsats som et veivalg ikke splitter befolkningen systematisk. Det er varierte synspunkter, men vi finner variasjonen i alle grupper av befolkningen.

4.5 Hvilke tjenester kan med fordel ta i bruk frivillige?

Det er ikke like stor oppslutning for frivilling innsats innenfor de ulike velferdstjenestene. På spørsmål om innenfor hvilke(t) område(r) velferdstjenestene med fordel i større grad kan ta i bruk frivillige får vi følgende svarfordeling:

Det er størst andel som oppgir at eldreomsorgen i større grad kan benytte seg av frivillig innsats

Figur: Innenfor hvilke(t) område(r) kan velferdstjenestene med fordel i større grad kan ta i bruk frivillige? (n=2036)

Det er størst andel som oppgir at eldreomsorgen (63 prosent) med fordel i større grad kan benytte seg av frivillig innsats, fulgt av vedlikehold (52 prosent) og pleie- og omsorgstjenesten (45 prosent). Det er liten oppslutning om frivillig innsats innenfor det som har vært velferdsstatens primære oppgaver; helse (16 prosent), utdanning (16 prosent) og sikkerhet (14 prosent).

4.6 Hvor mange frivillige har vi og hvor mange kan vi regne med å få?

Det er i dag relativt sett mye frivillighet i Norge generelt, inkludert i helse- og sosialtjenestene (Trøttestad og Sivesind 2015). Frivillighet kan både utøves av frivillige lag og foreninger, eller av enkeltpersoner som bidrar inn i tjenestene. Ideelle organisasjoner, spesielt på sosialfeltet, evner å mobilisere frivillige til innsats, ofte basert på spesifikke verdier eller livssyn (Trøttestad og Sivesind 2015). Forskning viser blant annet at det er mindre sysselsetting innenfor ideelle velferdstjenester er det også mindre frivillig arbeid på velferdssfeltet (Trøttestad og Sivesind 2015). De ideelle, profesjonelle tjenesteleverandørene innenfor velferdstjenestene har anledning til å trekke på frivillige i egen organisasjon, selv om grunnlaget for utførelsen av offentlige tjenester er lønnet arbeidskraft (Trøttestad og Sivesind 2015).

Frivillig innsats har ofte vært knyttet til også å være medlem av organisasjonen man utfører frivillig innsats for, selv om Folkestad m.fl. (2015) finner tegn til at dette gjelder i mindre grad nå enn tidligere. Kanskje som et resultat av dette øker også antallet organisasjoner hver enkelt oppgir å yte en frivillig innsats for.

Vi stilte respondentene i vår undersøkelse spørsmål om de nå for tiden yter ubetalt, frivillig innsats for utvalgte organisasjoner. Halve utvalget (48 prosent) oppgir at de ikke yter noen ubetalt, frivillig innsats for noen organisasjoner eller grupper. De organisasjonene eller gruppene flest oppgir å yte en ubetalt, frivillig innsats for er idrettslag eller ungdomsorganisasjoner (15 prosent) og fagforeninger (12 prosent), mens en høy andel også oppgir «andre» (17 prosent).

Ifølge Folkestad m.fl. (2015) viser undersøkelser at rundt åtte prosent av den norske befolkningen *utfører* frivillig arbeid for kommunal eller statlig virksomhet. Dette ser ut til å være stabilt over tid, da andelen i 1998 og 2014 er lik. I samme periode har man imidlertid observert en reduksjon i antallet som oppgir å ha utført frivillig arbeid for en privat bedrift eller et kommersielt velferdstilbud, fra 11 prosent i 1998 til 7 prosent i 2014.

Dersom frivillighet skal være en framtidig løsning på velferdsstatens utfordringer må flere forutsetninger være innfridd:

- Det må finnes tilstrekkelig antall frivillige
- De frivillige må være villige til å forplikte seg i noen grad, blant annet for å skape forutsigbarhet og stabilitet i tjenestetilbudet
- De må være villige til å samarbeide med det offentlige og med profesjonsutøverne, og også å la seg styre eller organisere i noen grad

Med dette reiser spørsmålet seg om potensialet er stort nok. Vi skal derfor nå vende til en analyse av de potensielt frivillige. På direkte spørsmål om man kan tenke seg å yte en frivillig innsats svarer 23 prosent at de absolutt kan tenke seg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste, og hele 55 prosent at de kanskje kan tenke seg det. Totalt er dermed 79 prosent positivt innstilt til å yte en slik frivillig innsats.

4.7 Hvem er de framtidige frivillige?

Basert på undersøkelser av nåtidens frivillige har flere studier påpekt systematiske sosiale ulikheter i den frivillige innsatsen, spesielt knyttet til «ressurser» som utdanning og inntekt, men også kjønn og alder (Folkestad m.fl. 2015). Slik sett bør konteksten også tas i betraktning når man forsøker å forstå frivillighet som samfunnsfenomen (Folkestad m.fl. 2015). For eksempel, dersom personer med høyere utdanning til nå har hatt en større tilbøyelighet til å yte frivillig innsats, er det verdt å merke den økende trenden i andelen med høyere utdanning i Norge. Denne økningen har videre vært størst blant kvinner, som har vært underrepresentert blant frivillige (Folkestad m.fl. 2015). Interessant for oss er for øvrig også betraktningen at unge i større grad legger til grunn hva som kan gi uttelling på arbeidsmarkedet når de foretar valg knyttet til frivillig innsats og når de grunnngir denne.

På den andre siden dominerer idretten den frivillige innsatsen i Norge, og dermed også analysene. Når idretten holdes utenfor gir ingen av de sosiale bakgrunnsvariablene utslag, og det kan da blant annet ikke lenger hevdes at menn deltar i større grad enn kvinner i frivillig arbeid (Folkestad m.fl. 2015). Ser man for eksempel på helse- og/eller sosialfeltet er det heller en tendens i retning av at kvinner i større grad enn menn yter frivillig innsats (Folkestad m.fl. 2015).

Hvordan ser dette ut i vår undersøkelse?

4.7.1 Kjønn

Vi finner en viss kjønnsforskjell på spørsmålet om man kan tenke seg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste. Som vi ser av følgende figur oppgir en noe større andel kvinner at de er positivt innstilt til dette enn menn:

Kjønn og potensielt frivillige (n=1936)

Det er en høyere andel kvinner som oppgir at de kan tenke seg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste

Det er, som vi ser, en høyere andel kvinner som oppgir at de absolutt kan tenke seg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste (28 prosent, sammenlignet med 19 prosent blant menn). Totalt er det 82 prosent kvinner og 76 prosent menn som uttrykker villighet til å yte en frivillig innsats.

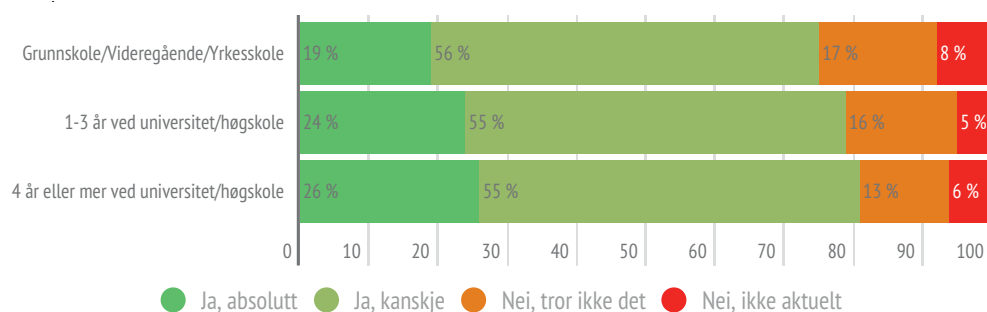
4.7.2 Alder

Når det gjelder framtidige, potensielle frivillige finner vi noen signifikante forskjeller mellom ulike aldersgrupper. De over 55 år svarer i større grad at det ikke er aktuelt å yte en frivillig innsats (10 prosent). Samtidig er det også blant disse og de mellom 35 og 44 at vi finner flest som svarer at de absolutt kan tenke seg det (25 prosent).

4.7.3 Utdanning

Som vi har nevnt har det tradisjonelt vært høyere deltagelse i frivillig arbeid blant høyere utdannede, men Folkestad m.fl. (2015) finner at dette skillet over tid har blitt mindre ved at flere med lav utdanning deltar mer. Dette forklares delvis av effekten av barn, siden det påvirker begge utdanningsgruppene gjennom en felles økt forventning til å yte en frivillig innsats i barnas aktiviteter (Folkestad m.fl. 2015). I motsetning til kjønn og alder er imidlertid forskjellen i innsats mellom høyt og lavt utdannede fortsatt signifikant selv når idretten holdes utenfor.

Vi finner tilsvarende forskjeller mellom våre respondenter når det gjelder utdanningsnivå og hvorvidt man kan tenke seg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste:

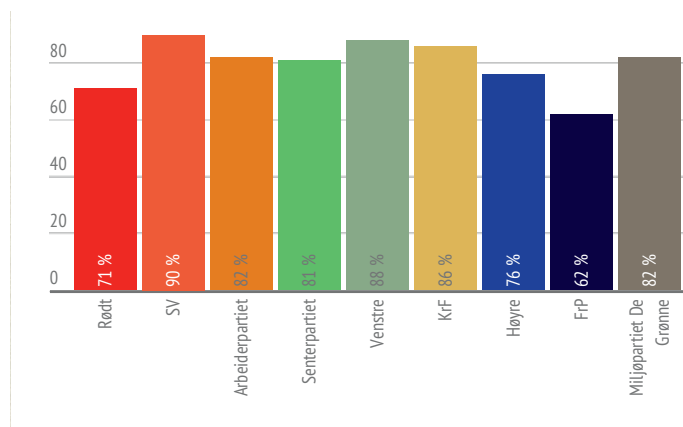

Utdanningsnivå og potensielt frivillige (n=1936)

Vi ser at større andeler av de med høyere utdanning oppgir både at de absolutt kan tenke seg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste og at de kanskje kan det.

4.7.4 Partipolitisk preferanse

Villigheten til å yte en frivillig innsats er påvirket av holdninger, motiv og interesser. Det vil si at ens oppfatninger, meninger og holdninger påvirker hva man gjør (Folkestad m.fl. 2015). Dette kan vi se uttrykk for ved at det er signifikante forskjeller mellom respondenter etter hva de stemte ved kommunevalget i 2015:

Figur Kunne du tenke deg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste?
Andel «Ja, absolutt» og «Ja, kanskje» (n=1937)

Hovedbildet er at det blant alle, uavhengig av partipolitisk preferanse, er et flertall som svarer positivt. Det er med andre ord ingen entydig høyre-venstre akse. Vi ser at det er flest som oppgir at de kan tenke seg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste blant SVs (90 prosent), Venstres (88 prosent), KrFs (86 prosent) og MDGs (82 prosent) velgere. Det er færrest som oppgir dette blant FrPs velgere (62 prosent), fulgt av Rødt (71 prosent). Vi kan imidlertid ikke ut fra dette slutte oss fram til at det å stemme FrP gjør at man er mindre positiv til frivillig innsats. Det kan være at det er andre faktorer som alder, bosted og utdanning som danner grunnlaget for forskjellene.

4.7.5 Inntekt

I motsetning til Folkestad m.fl. (2015) sine analyser som viser at personer i de laveste inntektsgruppene i mindre grad yter frivillig innsats enn personer med høyere inntekt, finner vi ikke statistisk signifikante forskjeller mellom de ulike inntektsgruppene på spørsmål om de kunne tenke seg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste.

4.7.6 Geografi

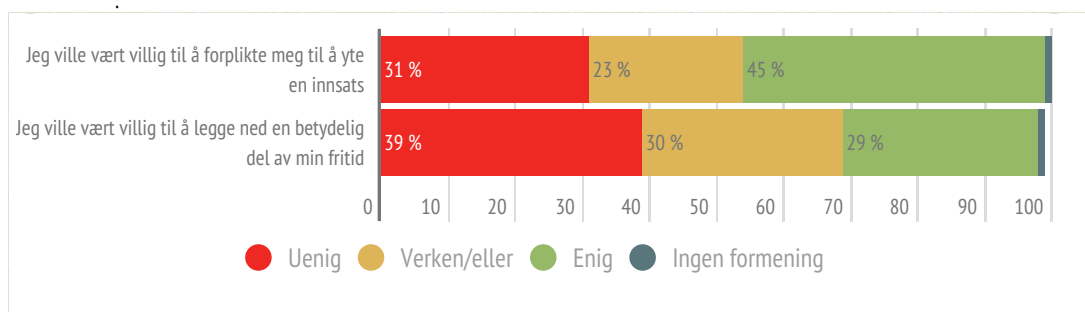
Mens tidligere forskning har funnet at det er flere som yter frivillig innsats i de minst sentrale kommunene (Folkestad m.fl. 2015), er det i vår undersøkelse ikke statistisk signifikante forskjeller verken mellom kommuner av ulik størrelse eller mellom fylkene på spørsmålet om man kunne tenke seg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste.

4.8 Hvor forpliktende kan innsatsen være?

Dersom vi skulle legge til grunn at respondentenes svar er pålitelige og kan tas nærmest som et samtykke, vil vi ha et stort potensielt tilfang av frivillige. Dersom vi for enkelhets skyld avrunder den voksne befolkningen (over 18 år) til fire millioner, vil vi ha nesten én million som absolutt kan tenke seg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste og over tre millioner dersom vi også tar med dem som kanskje kan tenke seg det. Men er dette et sannsynlig estimat? Er så mange villige til å forplikte seg til å yte en frivillig innsats?

Som nevnt innledningsvis innebærer frivillighet som sådan dilemmaer, blant annet knyttet nettopp til forpliktelse, styring og kanalisering for å sikre et forutsigbart og bredt tilbud. Dette fordi frivilligheten, som Solbjør m.fl. (2012) påpeker, vil stå i fare for å miste sin egenart dersom det blir for mye offentlig styring, med den følge at det blir mindre attraktivt å delta.

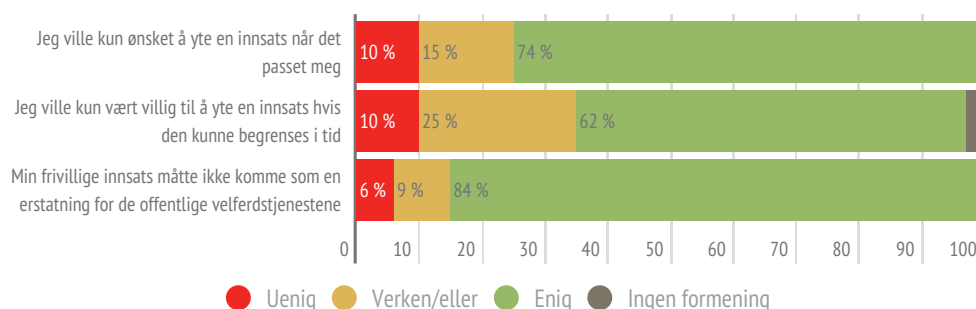
Vi skal nå se på vilje til forpliktelse, selektivitet og eventuelle modereringer knyttet til den frivillige innsatsen vi har sett at det gis uttrykk for å være vilje til å yte. Vi presenterte dermed de som oppga at de kunne tenke seg å yte en frivillig innsats med påstander knyttet til dette. Hvis vi starter med viljen til å forplikte seg, viser følgende figur at den er til stede:

Vilje til forpliktelse (n=1526)

Vi ser at 45 prosent er enige i påstanden at de er villige til å forplikte seg til å yte en innsats, for eksempel i form av en kontrakt. Dessuten ser vi, til tross for funn gjort av blant andre Wollebæk og Sivesind (2010) i retning av at antall personer som bruker mer enn én time i uken på frivillig arbeid synker, at en andel på 29 prosent sier seg enige i påstanden at de er villige til å legge ned en betydelig del av fritiden. Her oppgir imidlertid også 39 prosent at de er uenige i påstanden.

Når det gjelder vilkår og modereringer ser vi av følgende figur at store andeler svarer bekreftende på at den frivillige innsatsen de er villig til å yte er innenfor klart definerte rammer og under bestemte vilkår:

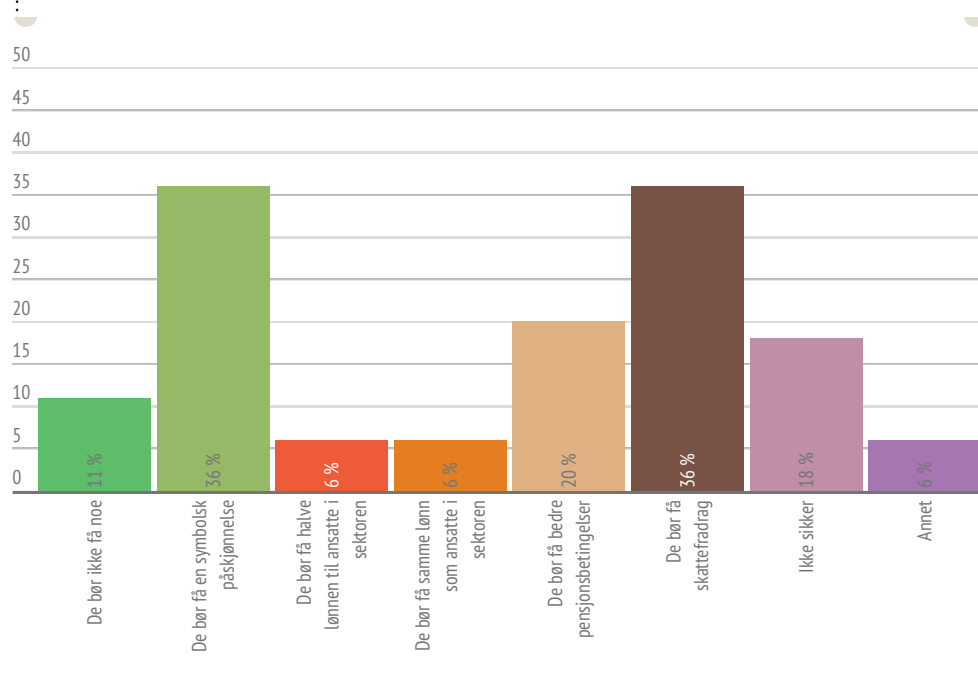
Vilkår/betingelser for frivillig innsats (n=1526)

Svargivningen er konsistent med den tidligere nevnte holdningen at offentlig sektor er, og fortsatt skal være, hovedprodusent av velferd, og at frivillig sektor for de fleste kun bør være et *supplement* og ikke et alternativ, det vil si at det ubetalte frivillige arbeidet skal «komplettere den offentlige omsorgen» (Solbjør m.fl. 2012:6). I vår undersøkelse oppgir 84 prosent at de er enige i påstanden at deres frivillige innsats ikke må komme som en erstatning for de offentlige velferdstjenestene. Det er kun seks prosent som anser frivillig innsats som et alternativ til offentlige velferdstjenester.

Når det gjelder forutsigbarheten ser vi at bortimot tre av fire av de som oppgir at de kan tenke seg å yte en frivillig innsats kun ønsker å gjøre det når det passer dem, mens 62 prosent modererer forpliktelsen til at den må kunne begrenses i tid.

4.9 Under hvilke vilkår ønsker man å yte en innsats: bør frivillige belønnes?

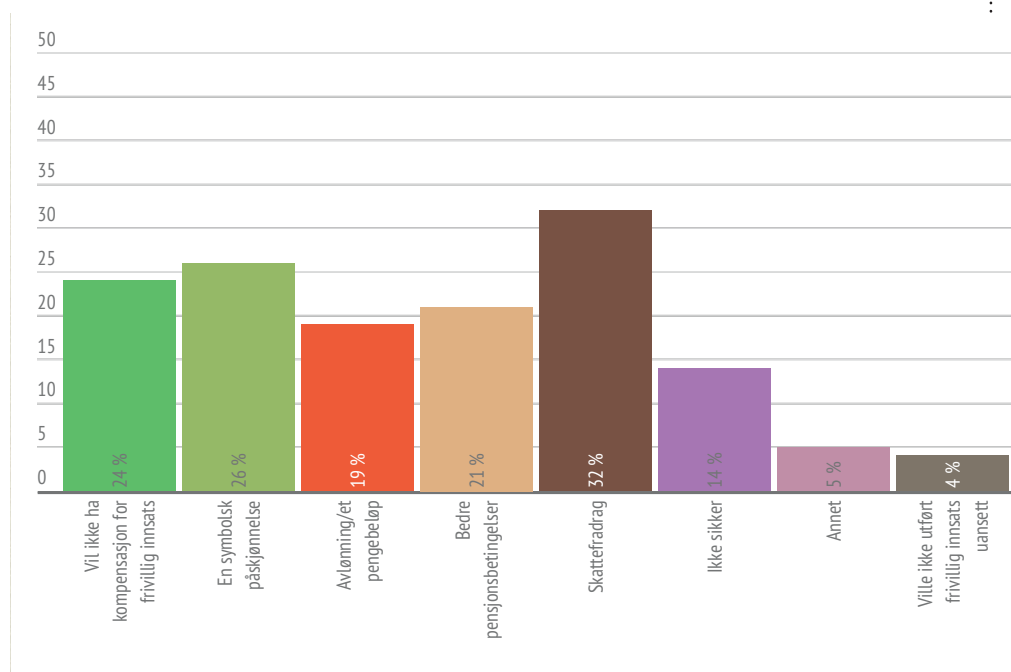
Dersom frivillige skal være med på å løse en samfunnsutfordring knyttet til velferd melder spørsmålet seg om de på en eller annen måte bør belønnes for denne innsatsen. Det kan virke paradoksalt å belønne frivillige, men vi valgte likevel å be respondentene om å ta stilling til ulike former for belønning. Følgende figur viser svarfordelingen:

Bør de som yter en frivillig innsats motta noe for det? (n=2036)

Først av alt ser vi at litt i overkant av én av ti mener at frivillighet og belønning ikke hører sammen ved at de oppgir at de som yter en frivillig innsats ikke bør få noe for det, mens 36 prosent oppgir at de bør motta en symbolsk påskjønnelse. Det er samtidig få som gir uttrykk for den motsatte holdningen; at frivillig innsats bør ses på lik linje som ansettelse når det gjelder belønning. Kun seks prosent oppgir at frivillige bør få samme lønn som ansatte i sektoren, mens det tilsvarende også er seks prosent som oppgir at de bør få halve lønnen. For det store flertallet i utvalget går med andre ord ikke frivillighet og lønn sammen. Dersom vi beveger oss over på mer indirekte former for avlønning, det vil si å få noe tilbake fra samfunnet man yter en innsats for, ser vi at andelene øker. Én av fem mener at de som yter en frivillig innsats bør få bedre pensjonsbetingelser og over én av tre mener de bør få skattefradrag.

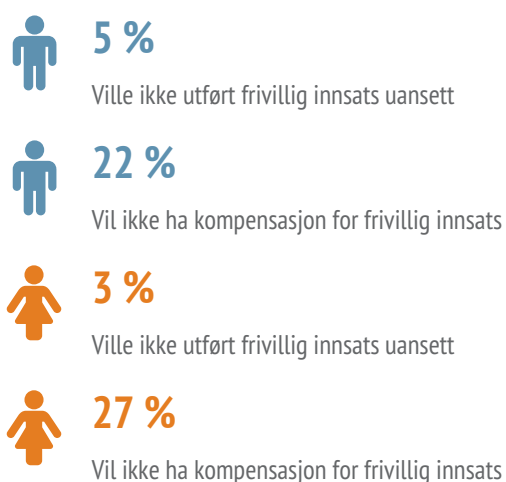
Å få slik belønning vil kunne være incentiv for å yte en frivillig innsats. I hvilken grad vil ulike former for kompensasjon påvirke folks vilje til å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste? Vi ser et lignende bilde tegne seg:

Hva slags kompensasjon ville gjort at du vurderte å yte en frivillig innsats innenfor velferdstjenestene?

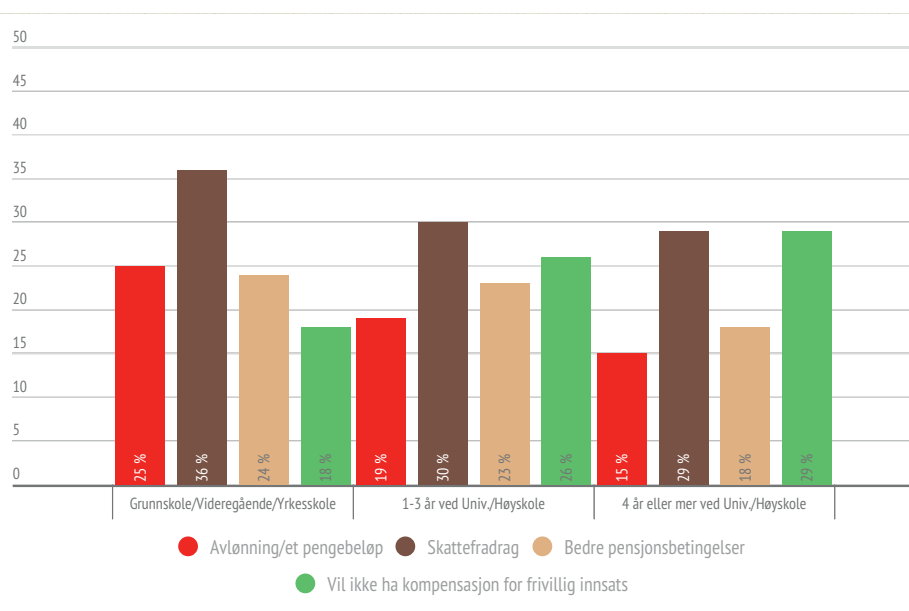
Når det gjelder hvordan man vurderer egen respons på incentiver ser vi i enda større grad et uttrykk for at frivillighet og belønning ikke går sammen for mange. Bortimot én av fire (24 prosent) oppgir at de ikke vil ha kompensasjon for frivillig innsats. Til dette kommer fire prosent som ikke ville utført frivillig innsats uansett, uavhengig av kompensasjon. De fleste oppgir likevel at de ville vurdert å yte frivillig innsats mot en type kompensasjon. På spørsmål om hva som ville vært incentiv for at man *selv* skulle gjøre en frivillig innsats er det en betraktelig høyere andel som ser positivt på avlønning; nesten én av fem oppgir at de ville vurdere å yte en frivillig innsats innenfor velferdstjenestene om de mottok en avlønning eller et pengebeløp for det.

Det er her noen interessante signifikante forskjeller mellom ulike grupper. Hvis vi først ser på kjønn, ser vi at menn og kvinner svarer noe ulikt på spørsmålet om kompensasjon ville hatt betydning og om de ønsker det:

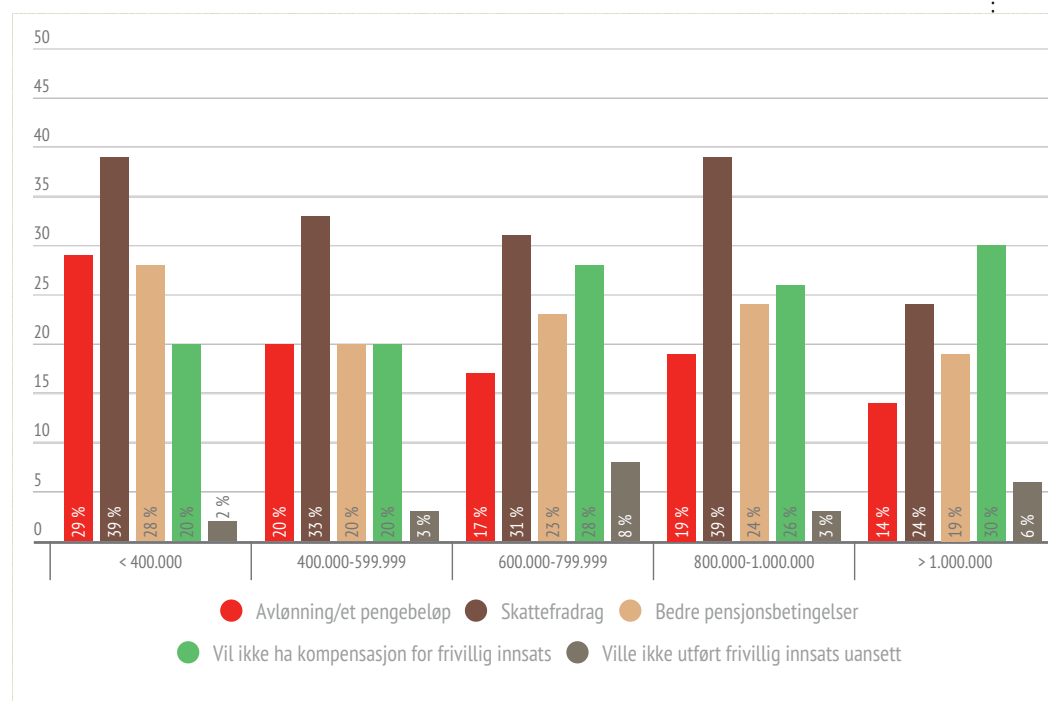
Færre kvinner oppgir at de ikke vil yte frivillig innsats uansett og flere kvinner er negative til kompensasjon. Kvinner er altså mer positive til frivilligheten også på dette spørsmålet.

Når det gjelder utdanningsnivå ser vi at høyere utdannede i større grad oppgir at de ikke vil ha kompensasjon for frivillig innsats (29 prosent), mens det er høyere andel blant de lavest utdannede som vil ha kompensasjon i form av skattefradrag (36 prosent) eller avlønning/et pengebeløp (25 prosent):

Hva slags kompensasjon ville gjort at du vurderte å yte en frivillig innsats innenfor velferdstjenestene? Fordelt på utdanningsnivå. (n=2036)

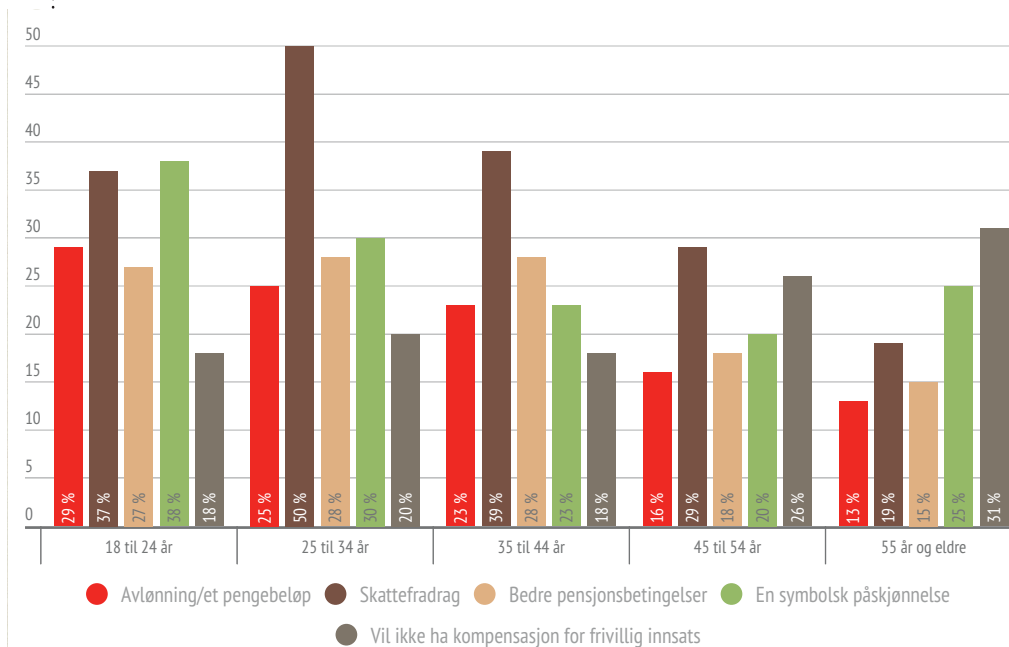
Dette kan imidlertid like gjerne henge sammen med inntekt, og vi ser at spørsmålet om kompensasjon skiller respondenter i ulike inntektsgrupper, hvor det her også er signifikante forskjeller på om man i det hele tatt ønsker å yte en frivillig innsats:

Inntekt og kompensasjon (n=1733-1736)

Vi ser at det ikke overraskende er i de laveste inntektsgruppene at høyest andel oppgir at de ville vurdert frivillig innsats dersom de ble kompensert i form av avlønning/et pengebeløp. Det er også en tendens i samme retning når det gjelder skattefradrag, selv om vi ser at det også er en betydelig andel som oppgir dette i inntektsgruppen med en samlet husstandsinntekt på mellom 800.000 og 1.000.000 kroner. Videre er det en tendens til at andelen som ikke vil ha kompensasjon for frivillig innsats øker med inntekt, fra 20 prosent i den laveste inntektsgruppen til 30 prosent i den høyeste.

Det mest interessante for oss er ulikheter mellom generasjonene – vil dette bildet se annerledes ut i framtiden? La oss se på variasjon mellom de ulike aldersgruppene i hvorvidt de vil vurdere frivillig innsats dersom de kompenseres på ulike måter:

Alder og kompensasjon (n=2035-2038)

Det overordnede bildet er at de yngste aldersgruppene i større grad vil la seg påvirke av om de får kompensasjon i vurderingen av å yte en frivillig innsats. Mens 31 prosent i den eldste aldersgruppen (55 år og eldre) oppgir at de ikke vil ha kompensasjon for frivillig innsats, gjelder dette 18 prosent i den yngste (18-24 år). Det er høyest andeler i den yngste aldersgruppen (18-24 år) når det gjelder å vurdere frivillig innsats dersom det kompenseres i form av avlønning/et pengebeløp (29 prosent) og en symbolsk påskjønnelse (38 prosent) sammenlignet med de andre aldersgruppene. Skattefradrag som incentiv for frivillig innsats ser ut til å kunne virke best på personer i etableringsfasen (25-34 år), hvor halvparten oppgir at en slik form for kompensasjon ville få dem til å vurdere frivillig innsats. Det er ikke signifikante forskjeller mellom aldersgruppene når det gjelder å ikke ville utføre frivillig innsats uavhengig av kompensasjon.

Ved å kombinere svarene på noen av de ovenfor nevnte spørsmålene kan vi nå nærme oss spørsmålet om det finnes et sett «kjernefrivillige» og hvor stor andel av utvalget de utgjør. Dersom «kjernefrivillige», defineres ved å absolutt kunne tenke seg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste i kombinasjon med tilstrekkelig dedikasjon til å være villig til å forplikte en betydelig del av sin fritid får vi en gruppe på 12 prosent av utvalget som kan omtales som «de dedikerte». Et alternativ til å se på en slik dedikasjon er å tilnærme seg mer de «barmhjertige», definert som de som absolutt kan tenke seg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste i kombinasjon med å ikke ville ha kompensasjon for det. «De barmhjertige» utgjør 8 prosent av

utvalget. Samlet utgjør dette 20 prosent av de som har svart på spørsmålet. Innenfor denne femtedelen er det 5 prosent som både er barmhjertige og dedikerte.

★ **Dedikerte: 12 %**

Absolutt villige til å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste og å legge ned en betydelig del av fritiden

♥ **Barmhjertige: 8 %**

Absolutt villige til å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste uten noen form for kompensasjon

4.9 Hvem vil man yte en innsats for?

De ulike delene av velferdstilbudet er regnet som ulikt egnet for frivillig innsats. Mens rusbehandlingen er del av spesialisthelsetjenesten, med den følge at et stort innslag av frivillighet er en fjern tanke, er omsorgsoppgaver nærmere, selv om det også her er en fremmed tanke å anse den frivillige innsatsen som en kvalitetsindikator. Det er først og fremst i eldreomsorgen at det er et eksplisitt mål om at frivillige skal benyttes, spesielt i sykehjemmene med bidrag knyttet til det sosiale livet der (Trætteberg og Sivesind 2015).

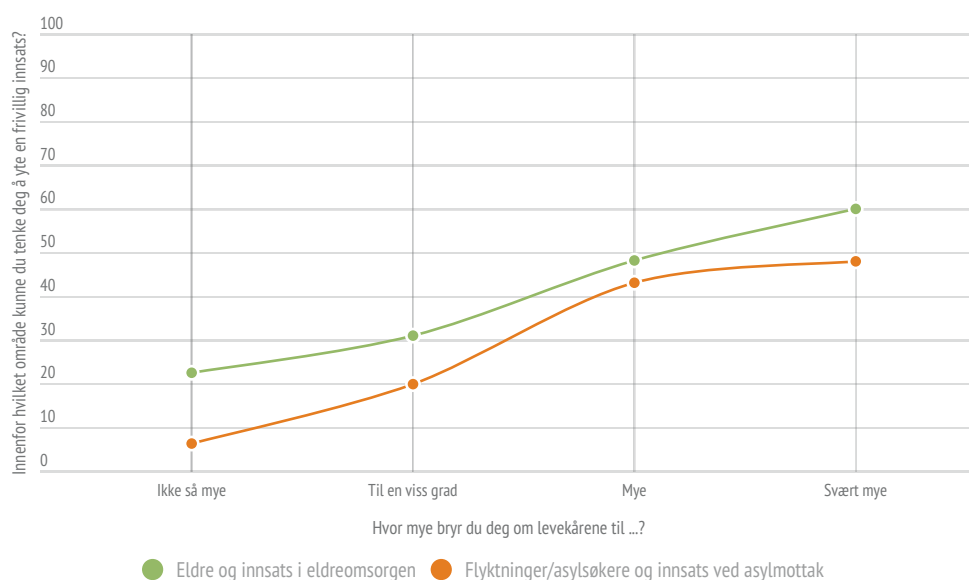
Vi husker at den faktiske frivillige innsatsen fordelte seg forskjellig på ulike organisasjoner. Respondentene ble også spurt om de i framtiden kunne tenke seg å yte en frivillig innsats for flere av disse organisasjonene, ut over de(n) de i dag eventuelt yter innsats for. Dette kan gi oss et bilde av innenfor hvilke områder det eventuelt finnes et potensial for frivillig innsats gjennom organisasjonslivet. Det kan se ut til at frivillige organisasjoner innenfor helse, for eldre og for vanskeligstilte barn skiller seg ut med å ha mange potensielle frivillige i framtiden (alle på over 20 prosent). Det er bare halvparten så store andeler som kan tenke seg å yte en frivillig innsats for organisasjoner for funksjonsnedsatte (11 prosent) og for vanskeligstilte voksne (9 prosent).

Dette kan handle om at man har ulik grad av solidaritet med ulike samfunnsgrupper. Respondentene ble dermed spurt om hvor mye de bryr seg om levekårene til utvalgte samfunnsgrupper. Hvis vi trekker ut andelen som oppgir at de bryr seg svært mye om levekårene til ulike grupper får vi følgende rangering, som minner om villigheten til å yte innsats for organisasjonene:

1. Eldre i Norge: 34 prosent
2. Barn som kommer fra fattige familier i Norge: 22 prosent
3. Syke og funksjonsnedsatte i Norge: 21 prosent
4. Arbeidsledige i Norge: 12 prosent
5. Flyktninger/asylsøkere i Norge: 8 prosent
6. Arbeidsinnvandrere i Norge: 5 prosent

Her skiller den yngste aldersgruppen (18-24 år) seg fra de øvrige spesielt på ett punkt: en større andel oppgir at de bryr seg svært mye om levevilkårene til de to ikke-norske gruppene. En betraktelig høyere andel (14 prosent) oppgir at de bryr seg svært mye om levevilkårene til flytninger/asylsøkere i Norge, og også en dobbel så høy andel oppgir det samme med hensyn til arbeidsinnvandrere (7 prosent).

I hvilken grad henger en slik empati eller solidaritet sammen med hvor man eventuelt kunne tenke seg å yte en innsats? La oss se på to ytterpunkter; a) eldre, som flest oppgir at de bryr seg om levekårene til, og som er de fleste «nærmest» gjennom at de har eldre i familien og selv eldes, og b) asylsøkere, som blant brukerne av velferdstjenester kommer lavest på rangeringen, og hvor vi kan anta at få i utvalget selv har erfaring. Følgende figur viser en sammenheng mellom empati og innsatsvilje:

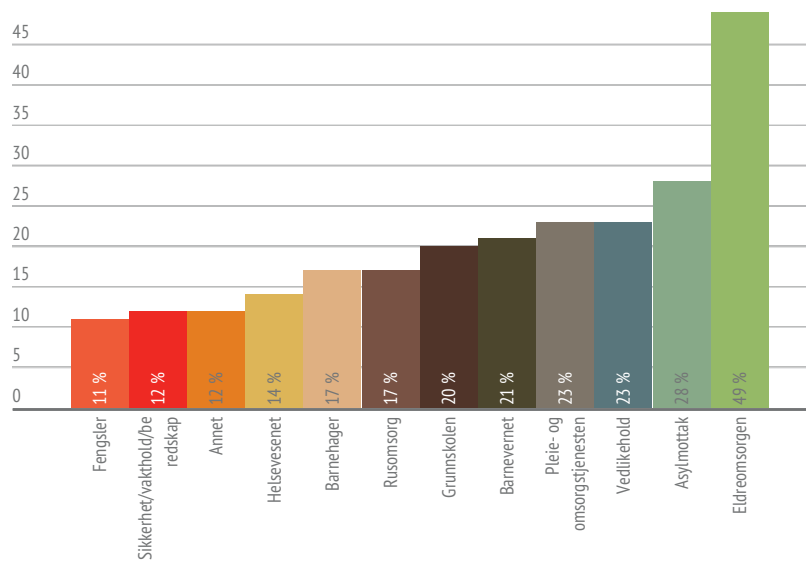

Sammenheng mellom empati og innsatsvilje (n=1525-1526)

Slik sett kan det se ut til at frivillighet til en viss grad er motivert av empati og solidaritet, og ikke utelukkende en vurdering av hvor man som person er «egnet» til å gjøre en innsats.

Vi har til nå sett på hvilke(n) organisasjon(er) man i framtiden kunne tenke seg å yte en frivillig innsats gjennom.

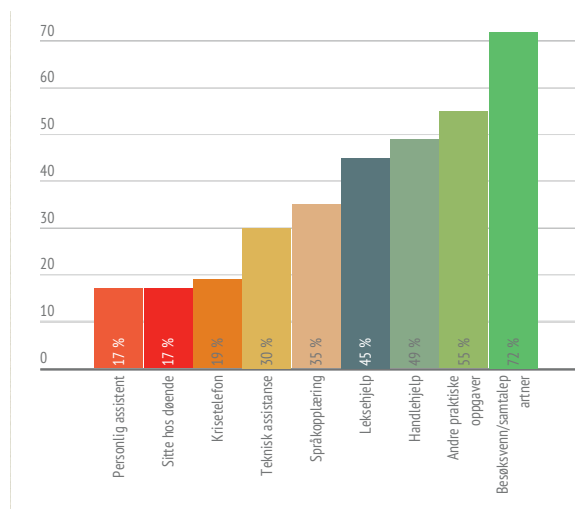
Ser vi på de ulike velferdstjenestene uavhengig av organisasjon, får vi følgende svarfordeling på spørsmål om innenfor hvilket område man eventuelt kan tenke seg å yte en frivillig innsats:

Innenfor hvilket område kunne du eventuelt tenke deg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste? (n=1526)

Vi ser at den største andelen av de som kan tenke seg å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste eventuelt kan tenke seg å gjøre det innenfor eldreomsorgen, fulgt av asylmottak. Færrest kan tenke seg å yte en frivillig innsats i fængsler eller innenfor sikkerhet, vakthold og beredskap.

Som nevnt av Solbjør m.fl. (2012) innebærer synet at frivillighet kun skal supplere det offentlige tilbudet at den i hovedsak skal ytes der det offentlige ikke strekker til. Dette gjelder kanskje i hovedsak de sosiale tilbudene som ofte blir skadelidende ved offentlige kutt. Dessuten vil slike aktiviteter stille mindre krav til faglig kompetanse. Følgende figur viser også en tendens til at det er den typen oppgaver, som enten er av sosial karakter eller krever lite faglig kompetanse, de potensielt frivillige kan tenke seg å påta seg:

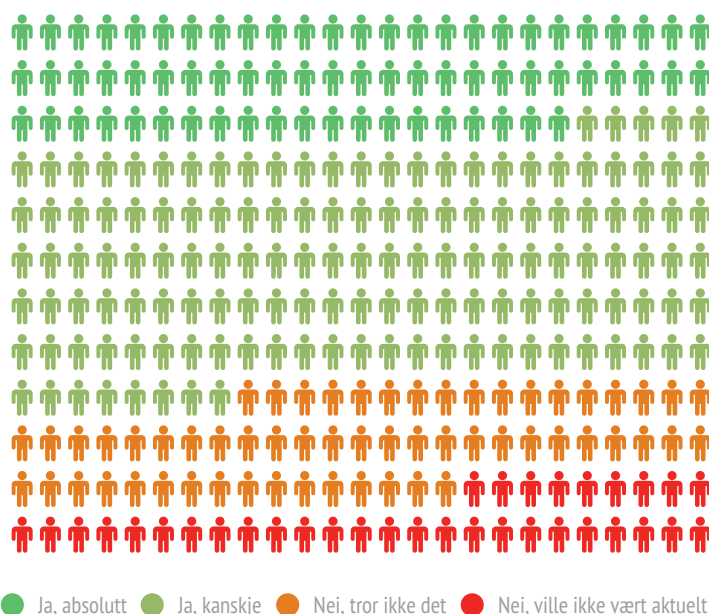

Typer oppgaver potensielle frivillige kan tenke seg å gjøre (n=1526)

Dette er med andre ord i tråd med Solbjør m.fl. (2012:7) sin påstand om at ubetalt frivillig innsats ser ut til å fungere «når den amatørmessige frivilligheten befatter seg med omsorg (og pleie) som berører sosiale oppgaver som ikke forutsetter spesiell kompetanse».

4.10 Framtidige brukere?

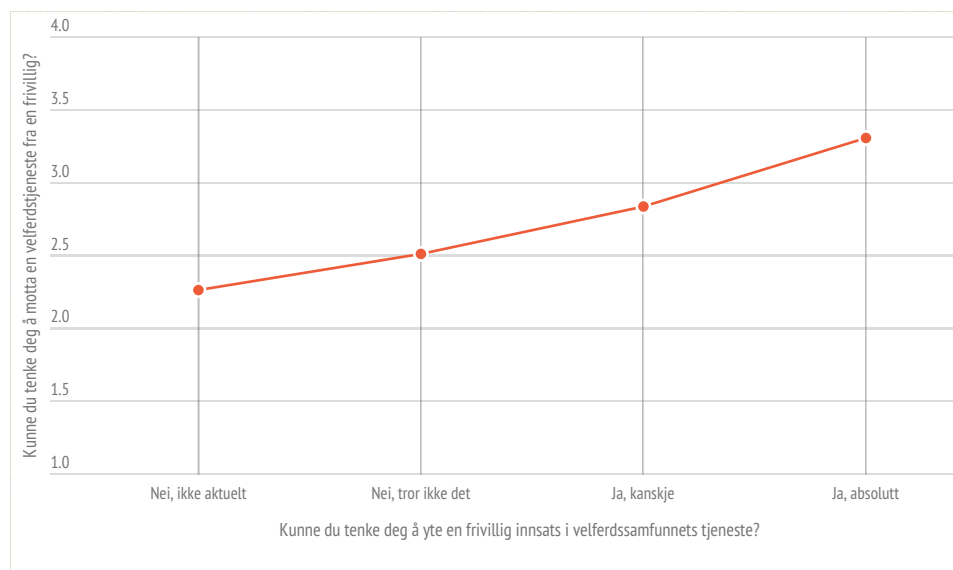
I tillegg til å spørre om villighet til å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste for å få vite noe om det potensielle tilbudet spurte vi også om hvorvidt man kunne tenke seg å motta en velferdstjeneste fra en frivillig for å kunne si noe om «etterspørselen», samt kanskje den reelle legitimiteten og tilliten til frivillige som et alternativ. Følgende figur viser svarfordelingen på direkte spørsmål om man kunne tenke seg å motta en velferdstjeneste fra en frivillig:

70 prosent av utvalget oppgir at de kan tenke seg å motta en velferdstjeneste fra en frivillig, hvor 24 prosent oppgir at de absolutt kan tenke seg det og 46 prosent at de kanskje kan det. Det er kun 11 prosent som utelukker å motta en velferdstjeneste fra en frivillig gjennom å svare at det ikke ville være aktuelt.

Det er ikke signifikante forskjeller mellom menn og kvinner, mellom ulike inntektsgrupper eller mellom respondenter med ulikt utdanningsnivå på spørsmål om de kunne tenke seg å motta en velferdstjeneste fra en frivillig. Det er videre svært små forskjeller mellom de ulike aldersgruppene, med en noe høyere andel i den eldste aldersgruppen (over 55 år) som oppgir at det ikke er aktuelt å motta en velferdstjeneste fra en frivillig (14 prosent) enn i den yngste aldersgruppen (18-24 år) (6 prosent).

Der hvor vi imidlertid finner en signifikant og stor forskjell er mellom respondenter som er villige til selv å yte en frivillig innsats og de som ikke er det. Følgende figur viser gjennomsnittsskåre på spørsmålet om man kan tenke seg å motta en velferdstjeneste fra en frivillig, hvor høy skår betyr stor grad av villighet:

Sammenheng mellom villighet til å yte og å motta frivillig innsats (n=1935)

Denne figuren kan tyde på at frivillighet ikke bare handler om veldedighet; det er ikke et sett med ressurssterke som kan tenke seg å yte veldedighet mot ressurssvake som kompensasjon for ulikhet. Det kan heller se ut til å handle om et mer grunnleggende syn på frivillighet og velferdstjenester, muligens en solidaritet; de som uttrykker positive holdninger til frivillighet ønsker både å yte og å motta.

Ifølge Solbjør m.fl. (2012) foretrekker brukere i enkelte tilfeller at omsorg gis av frivillige fordi det blir oppfattet som mer «ekte», og fordi relasjonen mellom bruker og frivillig er mer likeverdig, sammenlignet med profesjonelle yrkesutøvere. På den andre siden kan det tenkes at spørsmål om tillit og verdighet gjør at det varierer mellom ulike typer tjenester om man ønsker å motta hjelp fra en frivillig eller ikke. Basert på en slik hypotese stilte vi respondentene spørsmål om hva slags hjelp de eventuelt kunne tenke seg å motta fra en frivillig, og svarene gir en entydig rangering fra det minst private og intime, nemlig hjelp til praktiske oppgaver og dernest samtalepartner, som det mest aktuelle, til oppgaver som krever mer diskresjon, kompetanse og «profesjonalitet», nemlig fysisk stell og medisinsk hjelp som det minst aktuelle:

1. Hjelp til praktiske oppgaver: 88 %
2. Samtalepartner: 50 %
3. Fysisk stell: 10 %
4. Annet: 6 %
5. Medisinsk hjelp: 5 %

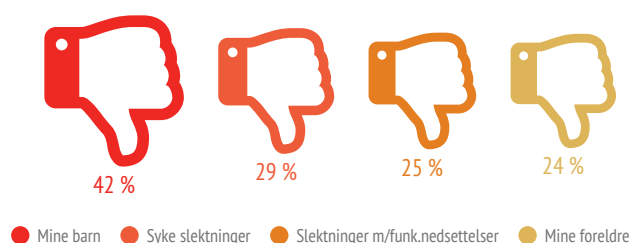
Som nevnt kan dette si noe om hvilke oppgaver man ønsker at utføres «profesjonelt». For å få et inntrykk av profesjonenes stilling innenfor de ulike områdene stilte vi spørsmål om hvorvidt oppgavene innenfor utvalgte deler av velferdstjenestene utelukkende bør utføres av arbeidstakere med formell utdanning. Over halvparten av utvalget gir uttrykk for at de er enige i en slik påstand innenfor alle de fire områdene vi listet opp:

	Oppgavene må utelukkende utføres av arbeidstakere med relevant utdanning
Helsevesenet	62 %
Skolen	59 %
Sosialtjenestene	54 %
Sikkerhets- og beredskapstjenesten	72 %

Andel som oppgir at velferdstjenester utelukkende bør utføres av arbeidstakere med formell utdanning (n=2036)

Som vi ser er det høyest andel som oppgir at oppgavene innenfor sikkerhets- og beredskapstjenestene utelukkende bør utføres av arbeidstakere med relevant utdanning, fulgt av helsevesenet. Det er færrest som oppgir at dette bør gjelde innenfor sosialtjenestene.

Dette kan henge sammen med tillit, og vi valgte dermed også å spørre om man personlig ville ha reservasjoner mot å la frivillige ta seg av personer som står en selv nær:

Reservasjoner mot å la frivillige ta seg av personer som står en selv nært (n=2036)

Det er flest som gir uttrykk for at de ville hatt reservasjoner mot å la frivillige passe deres barn, fulgt av å gi omsorg til syke slektninger. Det er færrest som ville hatt slike reservasjoner med hensyn til omsorg for foreldrene.

Profesjonalitet handler om trygghet og tillitt. På den andre siden hevder Trøteberg og Sivesind (2015) at det fra et brukerperspektiv vanligvis er lite interesse å

spore for hvem som utfører velferdstjenestene. Det gjennomgående er at det helt klart er oppfattet som det offentliges ansvar, men hvorvidt det offentlige benytter seg av andre tjenesteleverandører tillegges liten, eller ingen, vekt. I vårt utvalg gir bortimot halvparten (44 prosent) uttrykk for noe lignende ved å si seg helt eller delvis enige i påstanden «Det er det samme for meg om hjelpen kommer fra en ansatt eller en frivillig så lenge jeg får hjelp». Nesten én av tre (31 prosent) er, på den andre siden, uenige.

Vi har nevnt at opplevelse av trygghet kan være en viktig faktor i vurderingen av om man ønsker å motta en velferdstjeneste fra en frivillig. Bortimot to av tre (64 prosent) i vår undersøkelse sier seg enige i påstanden at de ville føle seg tryggere dersom velferdstjenestene utøves av ansatte enn frivillige. Denne påstanden er det kun 13 prosent som er uenige i. Vi kan ikke ut fra dette spørsmålet si hva respondentene legger i «ansatt», om det er ansettelsesforholdet eller kvalifikasjoner som gir trygghet. Dersom vi skal tilnærme oss det spørsmålet må vi se på hvilke preferanser disse 64 prosentene har når det gjelder hvem de helst vil motta hjelp fra. Vi ser av en slik analyse at hele 83 prosent oppgir at de heller vil motta hjelp av en ansatt *med riktig utdanning* enn en frivillig. Dersom vi ser på formuleringen som kun innebærer å sette alternativet *ansatt* opp mot *frivillig* er andelen 67 prosent. Totalt i utvalget oppgir 48 prosent at de heller vil motta hjelp av en ansatt enn en frivillig, og 64 prosent at de heller vil motta hjelp av en ansatt med riktig utdanning enn en frivillig.

Når det gjelder tillit er bildet at respondentene i vårt utvalg generelt gir uttrykk for at de har det også til frivillige. Over halvparten (55 prosent) oppgir at de er enige i påstanden at de har full tillit til at en frivillig gjør det beste for dem. Motsatt er det få som er enige i en påstand som uttrykker mistillit i form av å misbruke rollen. Om lag én av fem er enige i at de vil frykte at en frivillig utnytter situasjonen til sin fordel. Her kommer imidlertid profesjon inn i bildet igjen ved at en høyere andel (39 prosent) gir uttrykk for at de vil frykte at frivillige kun er «godhjertede» amatører og ikke profesjonelle nok. På den andre siden er 31 prosent uenige i denne påstanden.

Som vi har sett ønsker mange å yte en frivillig innsats dersom det dreier seg om sosiale og/eller praktiske oppgaver. Vi så at det innenfor enkelte områder ble antatt at frivillig innsats potensielt kan medføre at brukerne får mer oppmerksomhet og at oppgavene blir mer omsorgsfullt utøvd. For eksempel gir hele 81 prosent uttrykk for at brukerne vil få mer oppmerksomhet dersom eldreomsorgen benytter seg av frivillig innsats. Vi husker fra innledningen at et alternativt veivalg var teknologiske løsninger, som her blir på motsatt ende av skalaen knyttet til sosialt samvær og omsorg. Dette ser vi også utslag av i svarfordelingen på en påstand knyttet til teknologi som erstatning. Hele 80 prosent sier seg enige i påstanden at teknologi aldri vil kunne erstatte menneskelig omsorg og fysisk nærhet.

Mange ønsker å yte en frivillig innsats dersom det dreier seg om sosiale og/eller praktiske oppgaver

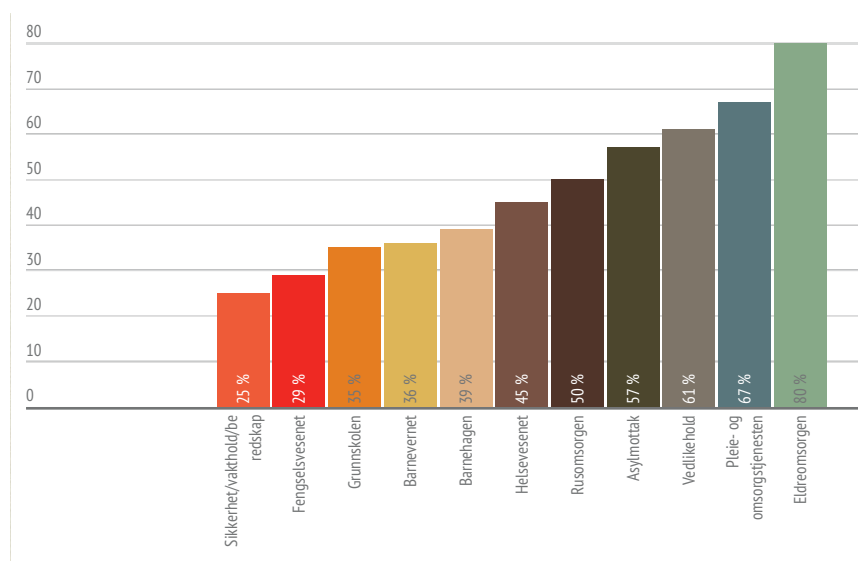
4.11 Konsekvenser av økt frivillighet: rom for innovasjon, forbedring og kvalitet?

Det er spesielt i lys av sosial innovasjon at frivillighet i velferdssamfunnets tjeneste kan bli sentralt, selv om det til nå har vært mest fokus på frivillighetens egenverdi og dens bidrag inn i det profesjonelle velferdsfeltet (Trøttestad og Sivesind 2015). Ifølge Trøttestad og Sivesind (2015) er verken frivillighet eller sosial innovasjon vektlagt eller verdsatt når det offentlige kjøper tjenester. Siden anbud utformes etter nåværende behov er det sjelden at det offentlige anser utvidelse av tilbudet som relevant. Med andre ord er utformingen av offentlige anbud knyttet til profesjonelle velferdstjenester sjelden koblet til sosial innovasjon, selv om det offentlige gjerne støtter tiltak i den retning i andre sammenhenger.

Generelt har ideelle organisasjoner, med eller uten bruk av frivillig innsats, hatt en pionérrolle i utviklingen av velferdstjenestene i Norge. De har, ifølge Trøttestad og Sivesind (2015), pløyd ny mark gjennom å identifisere udekkede behov for deretter å invitere det offentlige til å ta ansvar, samt selv å bidra til å dekke det. Deres rolle har dermed vært å utfordre til utvidelse av velferdssamfunnet.

De store ideelle organisasjonene har både bredde i sin profesjonelle velferdsinnsats og muligheten for å trekke på frivillige. Dette gjør dem, ifølge Trøttestad og Sivesind (2015:37), «i stand til å se behovene i sammenheng og knytte frivillig tiltak sammen med profesjonell innsats». Trøttestad og Sivesind (2015) hevder at det å i større grad få til et samvirke mellom de profesjonelt ansatte og frivillig innsats vil være av stor betydning dersom de ideelle organisasjonene i framtiden skal kunne fungere i samme pionérrolle som de har gjort til nå. Det kan hevdes at de ideelle organisasjonene er i en særstilling når det gjelder å få til dette samvirket og å påta seg slikt nybrottsarbeid.

Vi stilte respondentene i vår undersøkelse spørsmål om hvorvidt frivillig innsats ville kunne forbedre utvalgte velferdstjenester. Følgende figur tyder på at oppfattelsen er at det kun gjelder innenfor enkelte områder:

Områder hvor frivillig innsats vil kunne forbedre velferdstjenester (n=1935)

Som vi ser av figuren er det en størst andel som mener at frivillig innsats vil kunne forbedre eldreomsorgen (80 prosent), fulgt av pleie- og omsorgstjenesten (67 prosent) og vedlikehold (61 prosent). Det er færrest som ser potensial for innovasjon og forbedring innenfor sikkerhet/vakthold/beredskap (25 prosent), fengselsvesenet (29 prosent) og tjenestene rettet mot barn (grunnskole, barnevern og barnehage).

Forbedringer kan være både kvantitative, i form av tilførsel av flere ressurser som enten kan brukes til å øke tjenestetilbudet eller til frigjøring av tid, eller kvalitative, i form av bedre tilpasning og å åpne mer for å tenke nytt, det vil si innovasjon. Som vi ser av følgende figur regnes de ulike velferdstjenestene for å være ulikt egnet for opplistede forbedringspotensialer:

	Barnehagen	Grunnskolen	Barnevernet	Helsevesenet	Pleie- og omsorgstjenesten	Eldreomsorgen	Vedlikehold	Fengselsvesenet	Rusomsorgen	Sikkerhet/vakthold/beredskap	Asylmottak
Tilbudet blir større/tilgangen blir bedre	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Det åpner for tilleggstjenester	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Det vil frigjøre tid for profesjonelle	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Tjenestene kan tilpasses bedre	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Brukerne vil få mer oppmerksomhet	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Det åpnes mer for å tenke nytt	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Oppgavene blir mer omsorgsfullt utøvd	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Ingen av dem	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●

Vurdering av forbedringspotensiale ved frivillig innsats i ulike velferdstjenester

Det er størst variasjon i hvor respondentene ser at frivillig innsats kan medføre at brukerne får mer oppmerksomhet, at tjenestene kan tilpasses bedre og at oppgavene blir mer omsorgsfullt utøvd. Generelt ser vi igjen at respondentene er av oppfatningen at frivillig innsats i eldreomsorgen vil virke positivt, hvor en høy andel ser alle forbedringspotensialene. For eksempel gir hele 81 prosent uttrykk for at brukerne vil få mer oppmerksomhet dersom eldreomsorgen benytter seg av frivillig innsats. Det er også store andeler som oppgir dette innenfor pleie- og omsorgstjenesten (79 prosent) og rusomsorgen (75 prosent). Generelt sett er det også høye andeler som innenfor enkelte områder oppgir at økt bruk av frivillig innsats vil medføre forbedringer i form av at det frigjør tid for profesjonelle. Dette gjelder spesielt innenfor helsevesenet (64 prosent), pleie- og omsorgstjenesten (62 prosent) og, igjen,

Potensialet for
frivillighet
er i teorien stort

eldreomsorgen (59 prosent). Her er det imidlertid også relativt høye andeler som ser potensialer for forbedring innenfor utdanningssystemet; 57 prosent i grunnskolen og 56 prosent barnehagen.

På den andre siden, som vi nevnte innledningsvis, kan det oppstå dilemmaer og konflikter i grensdragningen mellom frivillige amatører og lønnede profesjonelle som ikke nødvendigvis medfører at det blir frigjort tid.

Innsats fra frivillige kan hvile på (urimelige) forventninger til deres profesjonalitet, og dersom profesjonelle anser frivillige som truende for profesjonsutøvelsen vil samarbeidet medføre konflikter, som kan gjøre at tjenesteproduksjonen blir skadelidende. Som Lorentzen (2010) påpeker vil de profesjonelle yrkesutøverne imidlertid ofte forsøke å løse dette ved å lære opp de frivillige amatørerne. Dette vil kunne hindre at frivillig innsats frigjør tid for profesjonelle, og kanskje også blir en stein til deres byrde i form av tidspress. Ifølge Lorentzen (2010:15) er ikke denne byrden for stor i vanlige tilfeller, men understreker at dersom myndighetene nå ønsker «å spenne sivilt, frivillig engasjement foran offentlig oppgaveløsning i større omfang» oppstår utfordringer for fagutdanningene og kan øke den «klassiske uvilje mot amatører» som fortsatt, ifølge Lorentzen, stikker dypt.

Når det gjelder volum, er det generelt lavere andeler som anser det som at frivillig innsats vil medføre at tilbudet blir større/tilgangen bedre eller at frivillig innsats åpner for tilleggstjenester. Det er størst andeler som ser potensialer for at tilbudet blir større innenfor sikkerhet/vakthold/beredskap (46 prosent), asylmottak (46 prosent) og vedlikehold (45 prosent), mens det er innenfor eldreomsorgen (47 prosent), pleie- og omsorgstjenesten (44 prosent) og asylmottak at det er størst andeler som ser potensial for tilleggstjenester.

Når det gjelder potensialet for bedre tilpasning av tjenestene er det flest som ser det innenfor eldreomsorgen (49 prosent), fulgt av asylmottak (48 prosent) og pleie- og omsorgstjenesten (46 prosent).

Som vi har vært inne på er det som et supplement til det offentlige tjenestetilbudet at frivillighet er mest aktuelt, og da i hovedsak i form av sosiale tilbud og omsorg. Det blir påpekt at offentlig pleie er presset og dermed at de frivillige «representerer noe som oppfattes som mer 'ekte'» (Solbjør m.fl. 2012:7). Det er imidlertid ikke like høye andeler som oppgir at oppgavene potensielt blir mer omsorgsfullt utøvd dersom det i større grad åpnes for bruk av frivillige. Det er størst andel som ser potensial for dette innenfor eldreomsorgen (34 prosent), fulgt av pleie- og omsorgstjenesten (31 prosent) og helsevesenet (29 prosent).

Når det gjelder innovasjon og å tenke nytt ser den største andelen av våre respondenter potensial for dette knyttet til frivillig innsats innenfor asylmottak (48 prosent), fulgt av fengselsvesenet (43 prosent) og sikkerhet/vakthold/beredskap (41 prosent).

4.12 Metoderefleksjoner

Som påpekt av Folkestad m.fl. (2015) vil undersøkelser som inneholder begrepet «frivillig arbeid» i større grad appellere til den delen av befolkningen som har utført slikt arbeid. Det kan dermed tenkes å være en sammenheng mellom viljen til å yte frivillig innsats og viljen til å besvare spørreundersøkelsen. Dessuten er det ikke

svarene nødvendigvis helt pålitelige i den forstand at det ikke alltid er fullt overlapp mellom hva folk sier at de gjør eller har tenkt å gjøre og hva de faktisk gjør eller planlegger (Folkestad m.fl. 2015). Dette gjelder spesielt siden frivillig arbeid, på samme måte som dugnad, kan bli sett på som en samfunnsplikt. Her er nok telefoniske undersøkelser mer plaget med slik svekket pålitelighet enn webbaserte siden det er vanskeligere å si til et medmenneske at man ikke er villig til å yte en innsats for fellesskapet enn å krysse av på det i et elektronisk skjema. Disse betraktningene gjør at vi antar at undersøkelsen overvurderer omfanget av villigheten til å yte en frivillig innsats i velferdssamfunnets tjeneste.

4.13 Oppsummering

Undersøkelsen viser at befolkningen mener at velferdsteknologiske løsninger er det mest egnede middelet til å løse velferdssamfunnets utfordringer. Derneft oppgir respondentene en økt prioritering innenfor dagens økonomiske rammer. Befolkningen er i mindre grad villig til å betale mer skatt eller mer for tjenestene (privatisering). I lys av dagens innvandringssituasjon er det verdt å merke seg at import av arbeidskraft har liten oppslutning som løsning på velferdssamfunnets utfordringer. Det er stor oppslutning om at velferdstjenestene bør benytte seg av frivillig innsats, og det er få som er prinsipielle motstandere av dette.

Det er særlig sosiale aktiviteter og hjelp til praktiske oppgaver som anses som mest egnet for frivillig innsats. Mange yter frivillig innsats i dag, og åtte av ti kan tenke seg å yte det i framtiden. Én av fem av de som kan tenke seg å yte en frivillig innsats har vi karakterisert som dedikerte og/eller barmhjertige. De som er villig til å yte er videre også de som er mest villig til å motta hjelp fra en frivillig.

Potensialet for frivillighet er altså i teorien stort, men realiseringen av potensialet henger sammen med en rekke betingelser og begrensninger. For det første har vi sett at det er en utbredt holdning at frivillig innsats skal være et *supplement* til offentlige ytelser. I tillegg er det begrensninger knyttet til hvem man er villig til å yte en innsats for, hva man ønsker å bidra med, om man vil ønske en form for belønning og hvilken grad av forpliktelse den frivillige vil binde seg til. Det er også et spørsmål om hva mottakeren vil akseptere av frivillig innsats. Vi har videre sett at frivillig innsats blir ansett som å kunne «forbedre» de eksisterende offentlige tjenestene først og fremst ved å gi brukerne økt oppmerksomhet.

Frivillig innsats reiser en rekke problemstillinger knyttet til definisjonen og avgrensingen av arbeid, forholdet til det ordinære arbeidsmarkedet, de profesjonelles rolle, potensialets reelle størrelse og om frivillig innsats kan styres og organiseres. Disse faktorene kan også virke inn på hverandre slik at styring, organisering og premiering av frivillig innsats kan påvirke dets natur og potensielle størrelse.

Kapittel 5

Konklusjon

Denne rapporten lanserer Framtidsdebatten som en årlig undersøkelse. Vi er i ferd med å etablere et konsept som blant annet innebærer en analyse av endring over tid. Årets konklusjoner vil bære preg av å være fra første undersøkelse.

Vi vil i denne konklusjonen reflektere rundt følgende tre premisser, som vil være gjengangere som drøftes bedre med mer omfattende datagrunnlag for konkludering i kommende rapporter:

- Framskrivninger av behovet for arbeidskraft
- Ungdommens forventninger til framtidens arbeidsliv
- Befolkningens syn på hvordan samfunns- og arbeidslivets utfordringer kan løses

SSBs framskrivninger av behovet for arbeidskraft referert innledningsvis viser et økende behov for høyt utdannet arbeidskraft innen utdanning, helse, og pleie og omsorg (Cappelen 2013). Framskrivningene viser også et økt behov for fagutdannet arbeidskraft, blant annet innen helsesektoren. Framskrivninger for helse- og omsorgspersonell antyder en underdekning på mellom 76.000 og 83.000 årsverk i 2035. SSB legger særlig vekt på mangel på helsefagarbeidere (Roksvaag 2012).

NIFU mener på sin side at dette særlige behovet for faglært arbeidskraft med stor sannsynlighet kommer til å bli dekket av ufaglært arbeidskraft, spesielt helsefagarbeidere (Høst 2015). Som nevnt innledningsvis kan faktorer som økt innvandring og økende automatisering begrense arbeidskraftmangelen. Hvorvidt økt innvandring vil avhjelpe arbeidskraftmangelen avhenger imidlertid av minst to forhold; godkjenning av utenlandsk utdanning og sertifisering samt politisk oppslutning i tilfellet arbeidsinnvandring. Vi har i denne rapporten sett at få mener at det å importere arbeidskraft er en egnet løsning på utfordringene velferdstjenestene står overfor. Usikkerheten er altså stor. Vår vurdering er at det er mer rimelig å legge til grunn at det vil bli mangel på arbeidskraft i store deler av velferdssektoren enn det motsatte, men med ekstra vektlegging av at det her kan og bør legges bevisste valg og strategier til grunn.

Vi ser samtidig fra ungdomsundersøkelsen at mange av yrkene i velferdssektoren er attraktive, spesielt blant jenter. Vi ser videre at ungdommen verdsetter egenskaper ved jobb som fast inntekt, fravær av arbeidsledighet, lønn og gjøre noe samfunnsnyttig og/eller noe for andre. Kanskje ikke overraskende er jenter mer opptatt enn gutter av å få seg en samfunnsnyttig jobb hvor de kan hjelpe andre. De fleste forestiller seg at de har en jobb de trives med om ti år. Vi har imidlertid sett skjev rekruttering inn i de ulike utdanningsprogrammene basert på både kjønn og

Det virker ikke
som at yrkene
Unio organiserer
vil møte «en hær
av frivillige»

landbakgrunn, og vi ser tilsvarende antydninger i elevenes svar på hva de ønsker å bli. Mye kan dermed tyde på at vi får et segmentert og kjønnssegregert arbeidsmarked også i nærmeste framtid. Om ambisjoner og preferanser vil endre seg i løpet av utdanningsløpet, i møte med egne erfaringer, ny politikk og nye forventninger, kan vi imidlertid ikke si.

Elevenes svar viser at mange er engasjert i frivillige organisasjoner og de uttrykker at de bryr seg om sine medmennesker på samme måte som voksne. Det er dermed et godt grunnlag for å starte debatten om og byggingen av det framtidige samfunns- og arbeidsliv. Ungdomsundersøkelsen gir videre en indikasjon på at ungdom i dag verdsetter et velorganisert og trygt arbeidsliv, og flertallet har et positivt syn på fagforeninger og deres rolle. Dette bildet stemmer dårlig overens med forestillingene media formidler om at ungdommen er individualistisk, selvopptatt, karriereorientert og sin egen lykkes smed. Vårt bilde stemmer derimot bedre med bildet som tegnes gjennom NOVAs ungdomsundersøkelser (NOVA 2015): en veltilpasset og ambisiøs ungdomsgenerasjon, om noe, i overkant alvorlig og på grensen til bekymret.

Samlet gir dette et bilde av ungdom som søker egenskaper og kvaliteter som harmonerer godt med hva både velferdsyrkene og yrkene Unio organiserer kan tilby. Hvis vi ser på Unios organisasjonsområde er det kun presteyrket som framstår som lite attraktivt, i tillegg til at jordmoryrket blir ansett som lite attraktivt blant gutter. Her må vi anta at det er spesielle faktorer knyttet til preste- og jordmoryrket som ligger bak. Attraktiviteten til de andre store yrkene Unio organiserer ligger omtrent midt på treet. Jenter finner disse yrkene mer attraktive enn guttene. At ungdommen, som nevnt, verdsetter trygghet, fast inntekt, samfunnsnytte og å gjøre noe for andre kan også tyde på at yrkene Unio organiserer vil være attraktive.

Vår vurdering er likevel, som nevnt, at det er rimelig å anta at det vil være mangel på kvalifisert arbeidskraft innen velferdstjenestene i framtiden. For å forfølge dette gjorde vi en befolkningsundersøkelse for å finne ut hvordan befolkningen ser på velferdssamfunnets utfordringer – og om de anser økt frivillig innsats som en mulig og egnet løsning på disse utfordringene. Undersøkelsen viser en asymmetri mellom forventninger til tjenesteproduksjonen og betalingsviljen, men også at det er relativt stor tro på teknologi og frivillighet som *supplerende* løsninger.

Undersøkelsen indikerer med andre ord et stort potensial for frivillig innsats, særlig innenfor eldreomsorgen og til dels pleie og omsorg. Slikt sett kan det være et potensial for å dekke noe av den framskrevne mangelen etter helsefagarbeidere. Viljen til å yte og motta frivillig innsats innenfor profesjonsyrkenes områder synes imidlertid begrenset. Helsevesenet, barnevernet, utdanningene og sikkerhet/beredskap anses i mindre grad som egnede områder for frivillig innsats.

Konklusjonen er at frivillighet som fenomen anses svært velkomment, men som et supplement til de offentlige velferdstjenestene. Det blir spesielt vektlagt hvordan det kan øke oppmerksomheten til brukerne. Økt bruk av frivillig innsats kan gi positive resultater både for mottaker og yter. Utfordringene med å dra nytte av, innpasse og organisere frivillig innsats er imidlertid betydelige. Dersom frivilligheten reelt skal være frivillig kan det oppstå både sosiale og geografiske ulikheter i tilbudet og stor uforutsigbarhet i tjenesteproduksjonen. Når det gjelder organiseringen og styringen av frivillig innsats kan fagbevegelsen og dens medlemmer spille en stor rolle. Basert på funnet at viljen til å yte og motta frivillig innsats innenfor profesjonsyrkenes områder er begrenset, virker det ikke som at yrkene Unio organiserer vil møte «en hær av frivillige».

Bildet vi tegner etter første år er således ganske optimistisk for Unio, selv om vi har klart å formulere noen dilemmaer og utfordringer innledningsvis som Unio med fordel kan forholde seg aktivt til. Å organisere, mobilisere og beholde medlemmer kan være utfordrende i en tid med synkende organisasjonsgrad. Det krever fagforeningsstrategier som tar utgangspunkt i *framtidens* arbeidstakers utfordringer, bekymringer, drømmer og preferanser, og dessuten å finne hva man kjemper *før* og ikke bare *imot*.

Referanser

- Bakken, A., Andersen, P. L., Hartberg, S., Frøyland, L. R., Seippel, Ø., Sletten, M. A. og Øia, T. (2014). Ungdata. Nasjonale resultater 2013. Rapport 10/14. Oslo: NOVA
- Bakken, Anders og Elstad, Jon Ivar (2012). For store forventninger? Kunnskapsløftet og ulikhetene i grunnskolekarakterer. Rapport 7/2012. Oslo: NOVA.
- Bakken, A. , Borg, E., Hegna, K., Backe-Hansen, E. (2008). Er det skolens skyld? En kunnskapsoversikt om skolens bidrag til kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner. Rapport 4/08. Oslo: NOVA
- Bakken, H. B. (2014) For få elever velger yrkesfag - hvorfor er det slik?
- Barth, E., Moene, K. O., Wallerstein, M. 2009. Likhet under press: utfordringer for den skandinaviske fordelingsmodellen. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Bernstein, B. (1975). Class, Codes and Control. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bjørkeng, B. (2013). Videregående opplæring – yrkesfag og fullføring. Oslo: Samfunnsspeilet 1/2013
- Boudon, R. (1974). Education, Opportunity, and Social Inequality. New York - London: John Wileys and Son.
- Borg, E. (2014). Beyond a dual understanding of gender differences in school achievement. A study of the gender gap among youth in Oslo secondary schools. Phd avhandling. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for pedagogikk.
- Bæck, U.-D. K. (2006) Kjønnsforskjeller og yrkespreferanser - opprettholdelsen av kvinners kulturelle mandat. Tidsskrift for ungdomsforskning, 6(1):47–66
- Cappelen, Ådne, Gjefsen H.M, Gjelsvik, M og Holm, I., Forecasting demand and supply of labour by education SSB 2013/48. Oslo SSB
- Coleman, J. S. (1966). Equality of educational opportunity. Washington: U.S. Departement of Health Education and Welfare.
- Folkestad, B., Christensen, D. A., Strømsnes, K & Selle, P. 2015. Frivillig innsats i Noreg 1998-2014: Kva kjenneteikner dei frivillige og kva har endra seg? Rapport 2015:4. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, Oslo.
- Frøyland, L. R., Hyggen, C., Hegna, K. og Sletten, M. A. (2013) «Sykt» bra ungdom! Lastet opp 10.11.2015: <http://www.aftenposten.no/meninger/Sykt-bra-ungdom-7335373.html#.UlaLSp04XVE>
- Gjefsen, H. M., Gjelsvik, M. L., Roksvaag, K., Stølen, N. M. (2012). Utdannes det riktig kompetanse for framtiden? Rapport 3/2012. Oslo: SSB
- Hartberg, S. og Hegna, K. 2014. Hør på meg. Ungdomsundersøkelsen i Stavanger 2013. *NOVA Rapport 2/2014*. NOVA, Oslo.
- Hegna, K. 2010. Endringer i utdanningsaspirasjoner gjennom ungdomsskolen – kjønn, klasse og minoritetsbakgrunn. Tidsskrift for ungdomsforskning, 10(1): 89-104.
- Hernes, G. (1974). «Om ulikhetens reproduksjon. Hvilken rolle spiller skolen?» I forskningsens lys: 231-251.

- Høst, H. , Reegård, K., Reiling, R. B., Skålholt, A., Tønder, A.H. (2015) Yrkesutdanninger med svak forankring i arbeidslivet NIFU-rapport 16/2015
- Kind, H. S., Ekerholt, M., Røsrud, K., Nordby, A. (2014). Yrkesfag har lav status blant unge. Oslo: NRK Nyheter
- Lauglo, J. 1996. Motbakke, men mer driv? Innvandrerungdom i norsk skole. Rapport 6/98. Oslo: Ungforsk.
- Lorentzen, H. 2010. Frivilligsentralen mellom stat, kommune og sivilsamfunn. Rapport 2010:013. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Lødding, B. (2003). Ut fra videregående Integrasjon i arbeid og utdanning blant minoritetsungdom i det første Reform 94- kullet. Rapport 1/2003. Oslo: NIFU.
- NOU. 2011. Innovasjon i omsorg. NOU 2011:11. Helse- og omsorgsdepartementet, Oslo.
- NOVA (2015). Ungdata. Nasjonale resultater 2014. NOVA Rapport 7/15. Oslo: NOVA
- Olsen, O. J. (2012) Yrkesfagenes status – et spørsmål om innbyrdes forhold mellom arbeid og utdanning. En kommentar med en komparativ og historisk tilnærming. Søkelys på arbeidslivet. 04/2012
- Osaland, T. (2015). Rådgiverrollen på ungdomsskolen. En kvalitativ undersøkelse av rådgiver og ungdommers opplevelser og erfaringer med frafall, rådgivning, mestring, motivasjon og samarbeid. Masteroppgave. Kristiansand: Universitetet i Agder, Institutt for pedagogikk
- Roksvaag, K., Texmon, I. Arbeidsmarkedet for helse- og sosialpersonell fram mot år 2035
Dokumentasjon av beregninger med HELSEMOD
2012. SSB 14/2012
- Samdal, O. (2009). Sammenhengen mellom psykisk helse, skolemiljø, skoletrivsel og skoleprestasjoner. Rapport 4/2009. Bergen: Universitetet i Bergen, HEMIL senteret
- Smette, I. & Hegna, K. (2010). Har vi endelig fått forklaringen på likestillingsparadokset? Kronikk. <http://www.forskning.no/artikler/2010/mars/244672>.
- Solbjør, M., Johansen, B. & Kleiven, H. H. 2012. Samarbeid mellom kommuner og frivillig sektor på pleie- og omsorgsfeltet – en kartlegging. Rapport 2012:15. Trøndelag Forskning og Utvikling, Steinkjer.
- SSB (2015a). *Befolkning og areal i tettsteder, 1. januar 2014*. Lastet opp 09.11.2015: <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/befteft/aar/2015-04-09>
- SSB (2015b). *Nøkkeltall for befolkning*. Lastet opp 09.11.2015: <https://www.ssb.no/befolkning/nokkeltall/befolkning>
- SSB (2015c). Videregående opplæring og annen videregående utdanning, 2014. Lastet opp 11.11.2015: <https://www.ssb.no/vgu/>

- SSB (2014). Videregående opplæring og annen videregående utdanning. Tabell: 05430: Elever i videregående opplæring, etter kurstrinn og studieretning/utdanningsprogram. Lastet 10.11.2015: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvar-val/saveelections.asp>
- St.meld. nr. 25 (2005-2006). Mestring, muligheter og mening. Helse- og omsorgsdepartementet, Oslo.
- Støren, L. A., Waagene, E., Arnesen, C. Å. og Hovdhaugen, E. (2010). «Likestilling er jo ikke lenger det helt store» Likestillingsarbeid i skolen 2009 – 2010. Rapport 15/2010. Oslo: NIFU
- Trøttestad, H. D. & Sivesind, K. H. 2015. Ideelle organisasjoners særtrekk og merverdi på helse- og omsorgsfeltet. Rapport 2015:2. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, Oslo.
- Utdanningsdirektoratet (2013). *Tall og analyser av barnehager og grunnskolingen i Norge*. Utdanningsspeilet. Oslo: Utdanningsdirektoratet
- Vibe, N. Frøseth, M. W., Hovdhaugen, E., Markussen, E. (2012) Strukturer og konjunkturer: Evaluering av Kunnskapsløftet. Sluttrapport fra prosjektet «Tilbudsstruktur, gjennomføring og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring». Rapport 26/2012. Oslo: NIFU
- Ødegård, G. (2003). Samfunnsengasjement blant dagens unge. *Tidsskrift for ungdomsforskning*. 3(2):89–98
- Wollebæk, D. & Sivesind, K. H. 2010. Fra folkebevegelse til filantropi? Frivillig innsats i Norge 1997-2009. Rapport 2010:3. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, Oslo.

